

MASARYKOVA UNIVERZITA

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA HISTORIE

MUNI
PEDAGOGICKÁ
FAKULTA

**Italští uprchlíci za první světové války na
Velkomeziříčsku**

Diplomová práce

Bc. Jan Moravec

Vedoucí práce: Mgr. Miroslav Jireček, Ph.D.

Brno 2023

Abstrakt

Diplomová práce se zaměřuje na dění spojené s italskými emigranty v období první světové války, konkrétně na území politického okresu Velké Meziříčí. V květnu 1915 byly nuceně přesunuty desetitisíce obyvatel z Jižního Tyrolska kvůli válce, která začala mezi Rakouskem-Uherskem a Itálií. Přes 1 300 Italů bylo vystěhováno i na Velkomeziříčsko. Tématem diplomové práce je popis pobytu těchto vystěhovalců ve zmíněném regionu. Tito lidé žili mimo své domovy až do roku 1919, kdy se vrátili zpět, do nové vlasti – Itálie.

Klíčová slova: první světová válka, Itálie, Velkomeziříčsko, uprchlíci

Abstract

The thesis focuses on the events related to Italian emigrants during the First World War, specifically in the territory of the political district of Velké Meziříčí. In May 1915, tens of thousands of residents were forcibly relocated from South Tyrol due to the war that had erupted between Austria-Hungary and Italy. Over 1,300 Italians were also expelled to the Velké Meziříčí region. The thesis aims to describe the experiences of these emigrants during their stay in the mentioned region. These people lived away from their homes until 1919 when they returned to their new homeland – Italy.

Keywords: World War One, Italy, Velkomeziříčsko, refugees

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou diplomovou práci vypracoval samostatně, s využitím pouze citovaných pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu s Disciplinárním řádem pro studenty Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

V Brně 20. dubna 2023

Bc. Jan Moravec

.....

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval panu Mgr. Miroslavu Jirečkovi, Ph.D. za vedení, pomoc, cenné rady a ochotu při zpracovávání této diplomové práce. Dále bych rád poděkoval své rodině za podporu a svým přátelům, jmenovitě Kateřině Pažourkové, Michalu Bezůškovi a Radimu Otrusínkovi za morální podporu a společné chvíle strávené při psaní našich prací. Dále bych rád poděkoval panu Mgr. Martinu Štindlovi, Ph.D., jehož pomoc při přípravě a konzultaci pramenů v archivu ve Velkém Meziříčí byla velmi cenná. V neposlední řadě patří ohromný dík i manželům Šebkovým, odborníkům na italské uprchlíky za první světové války, jejichž cenné rady také pomohly obohatit tuto práci.

Seznam zkratek

h	haléř
K	koruna
a. s.	akciová společnost
SOA	Státní okresní archiv
MZA	Moravský zemský archiv v Brně
A.G.	Aktiengesellschaft (akciová společnost)
MNV	místní národní výbor
AO	archiv obce
OŠ	obecná škola
KŠP	kupecká škola pokračovací
SEŠ	střední ekonomická škola
NŠ	národní škola
ZDŠ	základní devítiletá škola
ZŠ	základní škola
JSŠ	jedenáctiletá střední škola
c.k. (c. a k.)	císařsko-královská (císařská a královská)
f	fond
inv. č.	inventární číslo
SO ORP	správní obvod obce s rozšířenou působností

Obsah

Úvod	7
1. Vymezení regionu Velkomeziříčsko	11
2. Pozice Itálie před vypuknutím a v průběhu první světové války	15
3. Hospodářská situace za první světové války v Českých zemích	25
4. Přesun uprchlíků na Velkomeziříčsko	35
4.1 Odsun Italů z Jižního Tyrolska	35
4.2 Příchod uprchlíků na Velkomeziříčsko	40
4.3 Materiální zajištění italských uprchlíků	47
5. Pobyt uprchlíků na Velkomeziříčsku	54
5.1 Pastorační péče	54
5.2 Školství	56
5.3 Zaměstnávání uprchlíků	64
5.4 Život na Velkomeziříčsku za první světové války	71
6. Návrat uprchlíků do vlasti	80
Závěr	89
Seznam použité literatury a pramenů	93
Knižní zdroje	93
Dobový tisk	95
Časopisy	95
Archivní materiál	95
Elektronické knihy	101
Internetové zdroje	102
Přílohy	104

Úvod

Člověk migruje v prostoru od nepaměti. Lidé se neustále napříč svojí historií přesunovali z místa na místo. V období lovců a sběračů více, po vzniku prvních měst pak méně. Přesto i nadále pohyb lidí neustával a probíhá dodnes. V tomto kontextu vystupuje i téma migrace spojené s válkou. Téma, které je v této době znovu aktuální díky válce na Ukrajině. A aktuální bylo i před 108 lety, v květnu 1915, když Itálie vstoupila do války s Rakouskem-Uherskem.

V tu chvíli si muselo civilní obyvatelstvo z příhraničních oblastí habsburské monarchie rychle zabalit jen ty nejnnutnější věci a bylo nuceno opustit své domovy. Tito lidé nevěděli, na jak dlouho odchází, museli si s sebou vzít jen to nejzákladnější a netušili, kam jdou. Nakonec mnoho z těchto lidí putovalo do severnějších oblastí Předlitavska, na území dnešního Rakouska a také na území dnešní České republiky.

Cílem této diplomové práce je blíže popsat pobyt italských vysídlenců z Jižního Tyrolska na Velkomeziříčsku. Postupně přiblížit okolnosti jejich nuceného vystěhování z jejich domovů, těžkosti spojené s příjezdem do cizího prostředí, podmínky při pobytu Italů v jednotlivých obcích tehdejšího politického okresu Velké Meziříčí a také okolnosti spojené s jejich odchodem zpátky do jejich domovů, už náležejících k Itálii.

Téma práce jsem si zvolil po konzultaci s Mgr. Martinem Štindlem, Ph.D., vedoucím pracovníkem archivu ve Velkém Meziříčí, se kterým jsem se radil o možných tématech a dostupnosti pramenů ve zmíněném archivu. Z nabízených témat mě téma italských uprchlíků za první světové války zaujalo ihned. Zcela novým zjištěním pro mě bylo, že za první světové války probíhal přesun obyvatel z dnes italských oblastí Rakousko-Uherska na Velkomeziříčsko. Nikdy jsem o tom neslyšel a chtěl jsem se o této problematice dozvědět víc a poprat se s výzvou v podobě studia primárních archivních pramenů, většinou v cizím jazyce, a rozšířit obzory nejen sobě, ale i svému okolí.

Po krátkém studiu základních informací o odsunutých Italech jsem zjistil, že do prostoru, kde v dnešních dnech na mapách najdeme stát s názvem Česká republika, bylo během roku 1915 přesunuto více než 35 000 obyvatel z jihu Rakousko-Uherska, převážně žen, dětí a starších osob, kteří byli rozmístěni po celém území Čech, Moravy a Slezska, a to včetně soudních okresů Velké Meziříčí a Velká Bíteš. Tyto soudní okresy společně tvořily jeden politický okres Velké Meziříčí.

V samotné práci i v jejím názvu se opakovaně objevuje pojem *Velkomeziříčsko*. Ten je používán souhrnně pro celou oblast politického okresu a okresního hejtmantství Velké

Meziříčí, tedy i pro oba soudní okresy Velké Meziříčí a Velká Bíteš. Zároveň se v textech úřední povahy střídá pojmenování politický okres a okresní hejtmanství. Okresní hejtmanství byl orgán, který spravoval politický okres. Proto jsou v textu termíny politický okres Velké Meziříčí a okresní hejtmanství Velké Meziříčí brány jako synonyma.

Na úvod je také dobré zmínit, že se v práci mnohokrát opakují termíny *vystěhovalec*, *uprchlík* a další. Tyto termíny jsou v tomto kontextu předkládány také jako synonyma a označují obyvatele z oblasti Tridentstva, kteří byli za první světové války odsunuti na Velkomeziříčsko. Stejně se o příchozích obyvatelích z jihu monarchie vyjadřují i dobové texty, včetně těch úřední povahy, které používají pro tyto obyvatele téměř výhradně termín *uprchlík*.

Zároveň je potřeba vymezit oblast původu odsunutého obyvatelstva také geograficky. Současné označení území, ze kterého byli Italové vystěhováni, je provincie Tridentstvo-Horní Adiže. V mnoha dobových i současných dokumentech se ale oblast vyskytuje pod názvem Jižní Tyrolsko. Pokud bychom pátrali detailněji, zjistili bychom, že v současnosti toto označení platí pouze pro region kolem města Bolzano na severu nynější provincie Tridentstvo-Horní Adiže. Pro zjednodušení je v textu region nazýván Tridentstvo i Jižní Tyrolsko a pod obojím názvem je zamýšlena totožná oblast, která se překrývá s dnešní provincií Tridentstvo-Horní Adiže. Navíc i v některých dobových materiálech se vyskytuje celá oblast pod jednotným názvem Tyrolsko, spojená i s dnešní spolkovou zemí Tyrolsko v Rakousku, případně Jižní Tyrolsko pro jižní část Tyrolska. Stejně je to i s jazykovou podobou města Trento, které v textu synonymně vystupuje i pod českým názvem Trident, případně německým Trient.

Přestože na území dnešní České republiky přišly v období od května 1915 desetitisíce Italů, stojí toto téma na okraji zájmu a upadlo v zapomnění mezi ostatními událostmi. Důvodů, proč se tak stalo, může být několik, například rozpad Rakouska-Uherska a prohlášení samostatného Československa 28. října 1918, což mohlo vést ke ztrátě zájmu o obyvatele, v tu chvíli už jiného státu. Dále také komunistický režim mohl a také mnohdy zpřetrhal vytvořené vazby s obyvateli státu náležícího do „západního bloku“. A v neposlední řadě platí, že zajímavých a atraktivních témat kolem první světové války se dá najít více a jiná témata jsou z toho důvodu upozaděna.

V posledních letech povědomí o této problematice částečně vzrostlo, ale stále tomuto tématu není věnována taková pozornost, jakou by si zasloužilo. V České republice existuje a působí například *Spolek přátel Ledra* a jejich projekt *Bohemia Mia*, kdy je například na Příbramsku udržován stálý kontakt s potomky příchozích Italů. Zároveň

vznikly akademické práce, a dokonce i kniha *Italští uprchlíci na jižní Moravě v letech 1915–1919*¹, která se věnuje Italům především na Blanensku. V této oblasti jsou aktivní především manželé Eva a Karel Šebkovi, kteří se tématu Italů v českých zemích za první světové války věnují dlouhodobě a patří mezi uznávané odborníky na tuto problematiku nejen u nás, ale i v Jižním Tyrolsku. Žádná práce ani publikace nepokrývá ve větší míře území Velkomeziříčska. Tato diplomová práce si tedy klade za cíl přiblížit pobyt vysídlenců z Jižního Tyrolska právě v tomto regionu a třeba i zvednout povědomí a rozšířit zájem o této téměř zapomenuté epoše našich dějin, která v kontextu velkých a krvavých bitev první světové války nepoutá tolik pozornosti, ale pro obyčejné občany v zázemí, na vesnicích česko-moravského pomezí, byla neméně důležitá.

Pro získání potřebných dat o pobytu vystěhovalců z území dnešní Itálie na Velkomeziříčsku bylo nutné zpracovat velké množství informací ze Státního okresního archivu Žďár nad Sázavou, konkrétně z jeho pobočky ve Velkém Meziříčí. Zde bylo k dispozici mnoho školních kronik z nejrůznějších obcí bývalého politického okresu Velké Meziříčí a k tomu i řada úředních dokumentů a nařízení z moravského místodržitelství v Brně, týkajících se italských uprchlíků a odpovědí na tato nařízení z okresního hejtmantství ve Velkém Meziříčí. Veškeré úřední dokumenty pocházející z doby Rakouska-Uherska (tedy v této práci pro roky 1915–1918) byly napsány v němčině, a proto bylo nutné je přeložit do češtiny. Překlad prováděl autor práce sám, proto je i v poznámkovém aparátu u všech překládaných dokumentů uvedena poznámka „*přeloženo autorem*“ a do češtiny jsou přeloženy i názvy jednotlivých úředních dokumentů, což má usnadnit orientaci v systému těchto dokumentů.

Dokumenty pocházející z úřadů Československé republiky, už byly psány v češtině, stejně jako školní a obecní kroniky, což pátrání po informacích usnadnilo. Práce se tedy opírá o velké množství primárních pramenů získaných ve zmíněném archivu ve Velkém Meziříčí a je doplněná o sekundární prameny, které se vážou buď přímo na italské uprchlíky nebo obecně na život občanů za první světové války. Za sepsáním této práce stojí důkladné procházení primárních pramenů v archivech a studium sekundárních pramenů, aby bylo možné poskládat dohromady alespoň přibližnou podobu pobytu italských vystěhovalců na Velkomeziříčsku.

V úvodní kapitole této práce bude ve stručnosti vymezena geografická oblast zájmu, tedy celý region Velkomeziříčsko (politický okres Velké Meziříčí). Částečně bude naznačen

¹ BOJDOVÁ, Ivana, Eva ŠEBKOVÁ a Karel ŠEBEK. *Italští uprchlíci na jižní Moravě v letech 1915-1919*. Blansko: Město Blansko, 2014.

i územní vývoj a vývoj územní samosprávy před první světovou válkou. Dále bude nastíněna geopolitická situace v Evropě, a především pozice Itálie před začátkem první světové války, stejně jako okolnosti, které přispěly ke vstupu této země do zmíněné války. Zároveň budou v závěru druhé kapitoly krátce přiblíženy válečné události na italské frontě. V další části bude stručně přiblížena hospodářská situace v Českých zemích za první světové války, která se přímo dotýkala místního obyvatelstva i uprchlíků.

Čtvrtá kapitola se zaměří na osud samotných vystěhovalců z Jižního Tyrolska. Budou zde přiblíženy okolnosti, za kterých museli narychlo opustit své domovy, dále práce zmíní i jejich příchod na Velkomeziříčsko, doplněný o svědectví ze školních kronik z několika obcí v regionu.

Stěžejní kapitolu pro celou práci představuje kapitola číslo pět. Ta za pomoci převážně primárních pramenů zmapuje pobyt italských vysídlenců v politickém okresu Velké Meziříčí. Blíže se zaměří na výkon pastorační péče, samostatnou podkapitolu tvoří i školství v regionu pro italské vysídlence, o němž často referovali kronikáři, dále pak zaměstnávání uprchlíků, což usnadňovalo jejich hospodářskou situaci a pro vládu zase možnost, jak rychle zaplnit uprázdněná místa po odvedencích do války.

Závěrečná kapitola pak přiblíží odchod uprchlíků, a to jak z Velkomeziříčska, tak nastíní i problémy, které se s odchodem Italů pojily obecně nebo v jiných místech nově vzniklého Československa.

1. Vymezení regionu Velkomeziříčsko

Na úvod práce je nutné alespoň rámcově vymezit region zájmu. Tím je především území tehdejšího politického okresu Velké Meziříčí, pod které se územní příslušností řadily dva soudní okresy, konkrétně soudní okres Velké Meziříčí a soudní okres Velká Bíteš. Velké změny samosprávného členění v Rakousku začaly probíhat po revolucích a nepokojích v roce 1848. Jako první místní samosprávu upravovala v roce 1848 dubnová (Pillersdorfova) ústava a o rok později i březnová (Stadionova) ústava.

Tyto ústavy upravily poměry samosprávy, kdy mimo zemská zastupitelstva, pro Velkomeziříčsko to bylo moravské místodržitelství v Brně, vznikly i další nižší samosprávné celky, tedy kraje, okresy a také samospráva samostatných obcí. Tyto změny byly naznačeny už v dubnové ústavě a dokončeny v roce 1849 tzv. Stadionovým prozatímním obecním zřízením.²

Samotný politický okres Velké Meziříčí se vyčlenil v roce 1850. Vznik nových okresů byl schválen císařským nařízením z 26. června 1849, které vytvořilo devět krajů a 104 okresů v Čechách a na Moravě. Tyto okresy byly vytvářeny tak, aby se nelišily ani rozlohou a ani počtem obyvatel. V sídle každého politického okresu vzniklo okresní hejtmanství v čele s okresním hejtmanem.³

Každý politický okres sestával z minimálně dvou soudních okresů. Na Velkomeziříčsku to byl soudní okres Velké Meziříčí a sousední soudní okres Velká Bíteš, který z něj byl vyčleněn 1. července 1892. Obrázek č. 1 ukazuje přibližný rozsah politických okresů. Obrázek je vztahován k roku 1900, ale pro zkoumané území nedošlo do začátku první světové války k územním změnám, proto může fungovat jako názorný. Jak bylo zmíněno výše, název okresní hejtmanství je pro toto území stejně platný jako politický okres, jelikož okresní hejtmanství plnilo funkci správní v politických okresech.

² HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v Českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2007, s. 297–298.

³ Tamtéž, s. 273–274.

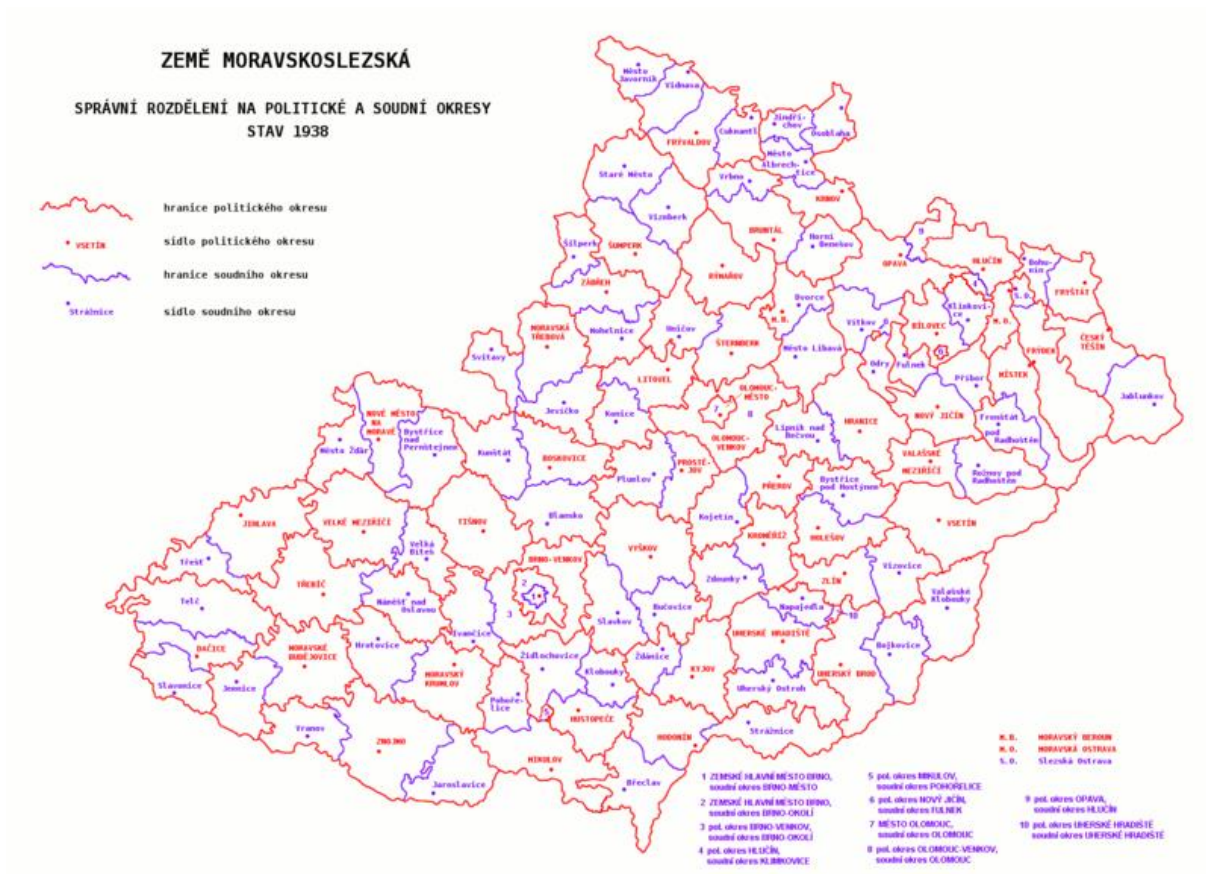
Obrázek 1: Ilustrační mapa okresních hejtmanství v roce 1900.

Převzato z: *Historie okresů v Česku*. In: *Wikipedia: the free encyclopedia [online]*. San Francisco (CA):

Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2023-01-10]. Dostupné z:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Historie_okres%C5%AF_v_%C4%8Cesku.

Na obrázku č. 1 je tedy možné vidět, že celý politický okres Velké Meziříčí náležel k okresům moravským a spadal pod správu moravského místodržitelství v Brně. Pro kompletní geografické vymezení administrativního členění byl do práce přidán i obrázek č. 2, který zobrazuje stav soudních okresů v roce 1938, tedy těsně před vypuknutím druhé světové války. Pro účel této práce je tento obrázek taktéž dostačující, jelikož změny v soudních okresech Velká Bíteš a Velké Meziříčí nebyly oproti předválečnému stavu žádné nebo jen minimální, což pro soudní okres Velké Meziříčí dokládá i následný obrázek č. 3, který zobrazuje stav soudního okresu Velké Meziříčí kolem roku 1908, tedy před začátkem první světové války.

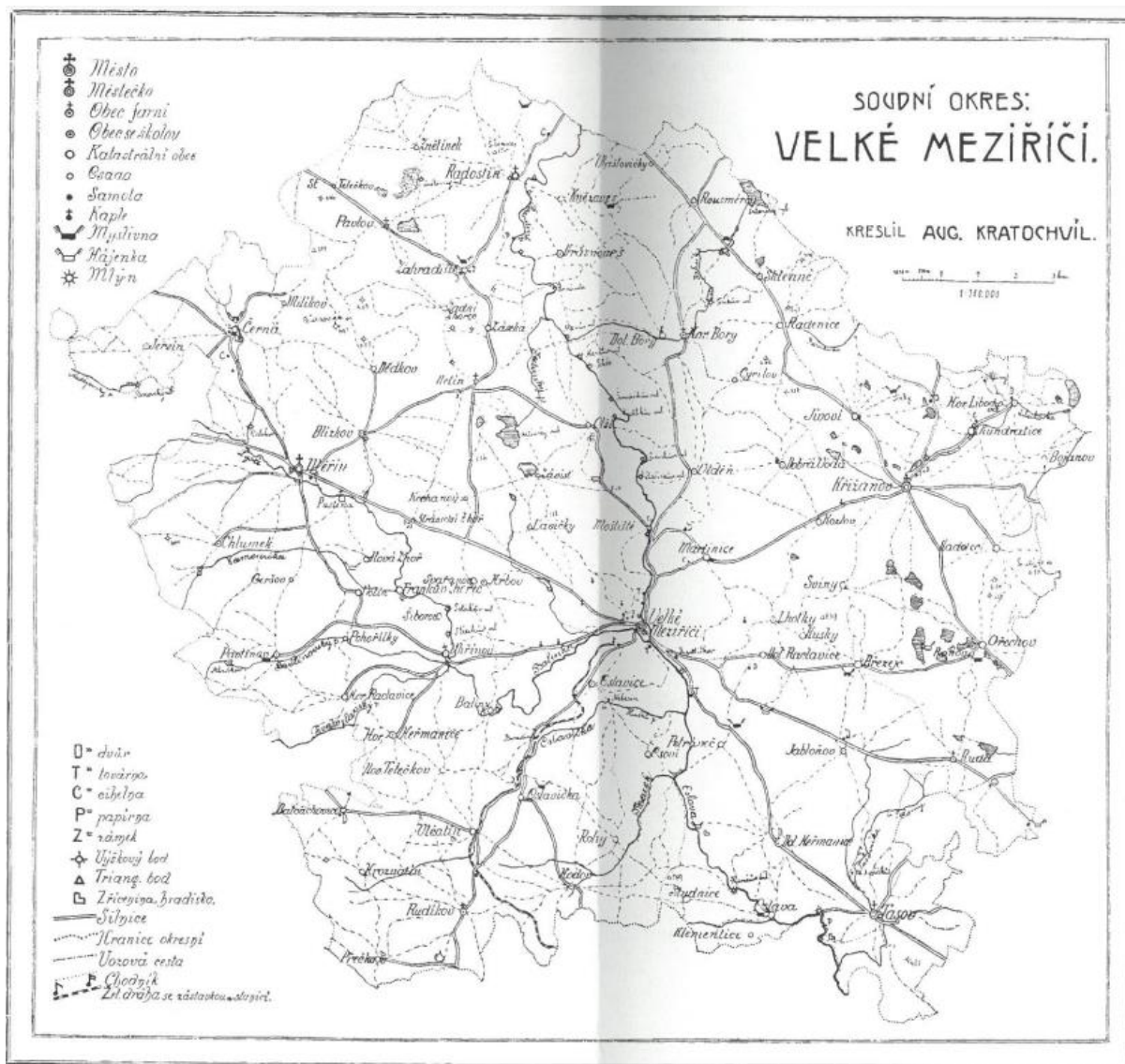

Obrázek 2: Soudní okresy na Moravě a ve Slezsku v roce 1938.
 Převzato z: Soudní okres. Multimediaexpo.cz [online]. [cit. 2023-01-10]. Dostupné z:
<http://www.multimediaexpo.cz/mmecz/index.php/Soubor:MSI-okresy.1938.png>.

Podle publikace Augustina Kratochvíla⁴ měl soudní okres Velké Meziříčí celkem 81 obcí, z čehož bylo jedno město (Velké Meziříčí) a čtyři městečka (Křižanov, Netín, Tasov a Měřín). Kratochvíl⁵ dále uvádí, že na území soudního okresu žilo před první světovou válkou jen minimum obyvatel jiné než české národnosti. Jedinou menšinou podle něj byla německá ve Velkém Meziříčí, která se ale v letech před první světovou válkou také výrazně zmenšovala. I nábožensky bylo území téměř homogenní, převažovali římsí katolíci, jen s malými enklávami evangelíků a také židů ve Velkém Meziříčí, kterých ale v letech před první světovou válkou, stejně jako Němců, ubývalo.

⁴ KRATOCHVÍL, Augustin. *Velkomeziříčský okres*. Brno: Garn, 2007. Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy, s. 30.

⁵ Tamtéž, s. 31.

Příloha k Vlastivědě Moravské.

Nákladem Musejního spolku v Brně.

Obrázek 3: Soudní okres Velké Meziříčí před první světovou válkou.
Převzato z: KRATOCHVÍL, Augustin. Velkomeziříčský okres. Brno: Garn, 2007. Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy.

2. Pozice Itálie před vypuknutím a v průběhu první světové války

Jelikož se tato práce věnuje tématu uprchlíků z oblasti Jižního Tyrolska, tedy území, které je v dnešní době na severu Itálie, bylo by v tuto chvíli na místě se krátce podívat i na tuto zemi, která je dnes domovinou potomků utečenců, kteří v roce 1915 přišli na Velkomeziříčsko i do jiných částí Předlitavska. Konkrétně přiblížit roli a postavení Itálie v zahraniční politice před jejím vstupem do první světové války v květnu 1915.

Itálie byla dlouhé roky nejednotnou zemí s mnoha městskými státy. Tento trend se začal měnit až v 19. století, a především v jeho druhé polovině, kdy probíhalo takzvané *risorgimento*, tedy snaha o sjednocení Itálie v jeden stát. Toho bylo dosaženo, když tehdy stále ještě turínský/sardinský parlament 17. března 1861 proklamoval vytvoření jednotného Italského království pod vládou dosavadního sardinského krále Viktora Emanuela II. ze savojské dynastie.⁶

Zároveň ale k úplnému sjednocení chybělo Itálii území Benátska a také Jižní Tyrolsko. První zmíněné území bylo nicméně připojeno záhy, když se Italské království postavilo na stranu Pruska v prusko-rakouské válce. V této válce sice Italové utrpěli několik porážek, ale rakouská vítězství na italské frontě ani v nejmenším neovlivnila konečný výsledek války, který byl dán jasným pruským vítězstvím u Hradce Králové. A tak vídeňská smlouva z října 1866 znamenala definitivní připojení Benátska k Italskému království.⁷

Všechny tyto události znamenaly pro Itálii politické přiblížení se Prusku/Německu a na druhé straně také ochlazení vztahů s Francií. Tomu navíc napomáhala i politika německého kancléře Otto von Bismarcka, který se účelně snažil tyto vztahy dále oslabovat a přibližovat Itálii na stranu Německa a Rakouska-Uherska.⁸

V roce 1878 proběhl v Berlíně takzvaný Berlínský kongres. Ten měl primárně za cíl vyřešit záležitosti na Balkáně, kde se střetávaly zájmy několika mocností Evropy. Tento kongres a jeho výsledky nebyly po chuti Rusku, které se tak znovu začalo spíše oddalovat od Německa s Rakouskem a hledalo spolehlivější spojence. Důsledkem kongresu byla také rakouská okupace Bosny.⁹

⁶ TEPLÍK, Tomáš. *Evropská diplomacie v historických souvislostech: od počátků do vypuknutí první světové války*. Praha: Impronta, 2010, s. 776.

⁷ Tamtéž, s. 779.

⁸ PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. Dějiny států, s. 286.

⁹ BĚLINA, Pavel. *Dějiny evropské civilizace*. Praha: Paseka, 1995, s. 179.

Bismarck proto přehodnotil své plány a už v následujícím roce uzavřel obranný pakt s Rakouskem-Uherskem, který se nazýval Dvojspolek. Tento pakt zaručoval zachování přátelské neutrality v případě války s třetí stranou.¹⁰

Situace se vyvíjela rychle i v Itálii, která se 20. května 1882 rozhodla přistoupit k Dvojspolku, čímž jako vojensko-politický blok Německa, Rakouska-Uherska a Itálie vznikl Trojspolek. Podnětem k přistoupení Itálie byl francouzský zábor Tuniska v roce 1881, což bylo území, na které si nárok dělala právě i Itálie.¹¹

Trojspolek tedy byla dohoda mezi Německem, Itálií a Rakouskem-Uherskem. „Podstatou smlouvy byly vzájemné záruky tří podepsaných mocností proti případné francouzské agresi a rovněž jejich společný závazek benevolentní neutrality v případě, že by válku proti Francii zahájila kterákoliv ze smluvních stran Trojspolku.“¹²

Itálie si navíc do dohody, která byla zaměřena defenzivně a výhradně proti Francii, vymohla klauzuli, že tato dohoda nesmí být v žádném případě obrácena proti Velké Británii, se kterou měla naopak velmi dobré vztahy.¹³

Vstup do spojeneckého svazku s Rakouskem-Uherskem a Německem nevzbudil mezi obyvatelstvem přílišné nadšení. Smlouvu posvětili především průmyslníci, kteří v ní viděli potenciál zmírnit ekonomickou převahu Francie, a s nimi král Umberto I., velký obdivovatel nového Německa. Na politické scéně byli nejhlasitějšími odpůrci příznivci extrémní levice a velmi často se proti přistoupení k Trojdohodě vyslovovali také radikálové a republikáni, kteří tuto dohodu považovali za zradu snah o sjednocení Itálie.¹⁴

I kvůli těmto názorům ve společnosti, a stále živému hnutí za sjednocení, se Itálie postupně začala od obou spojenců odvracet a podpora původního Dvojspolku slábla. I přes fakt, že smlouva byla několikrát znovuobnovena. Vztahy, především s Rakouskem-Uherskem, byly problematické, jelikož pověstné „jablko sváru“ mezi oběma zeměmi tvořila dvě území s početnou italskou menšinou, která ale byla součástí Rakousko-Uherska. Jednalo se o Jižní Tyrolsko a oblast poloostrova Istriie.

Tato území byla osídlena převážně obyvatelstvem, které hovořilo italsky (na obrázku č. 4 modré oblasti) a čas od času se ozvaly hlasy iredentistického hnutí, které žádaly připojení k Itálii. To ale byla podmínka, na kterou Rakousko-Uhersko odmítalo přistoupit.¹⁵

¹⁰ BĚLINA, Pavel. c. d., s. 179.

¹¹ TEPLÍK, Tomáš. c. d., s. 818.

¹² PROCACCI, Giuliano. c. d., s. 287.

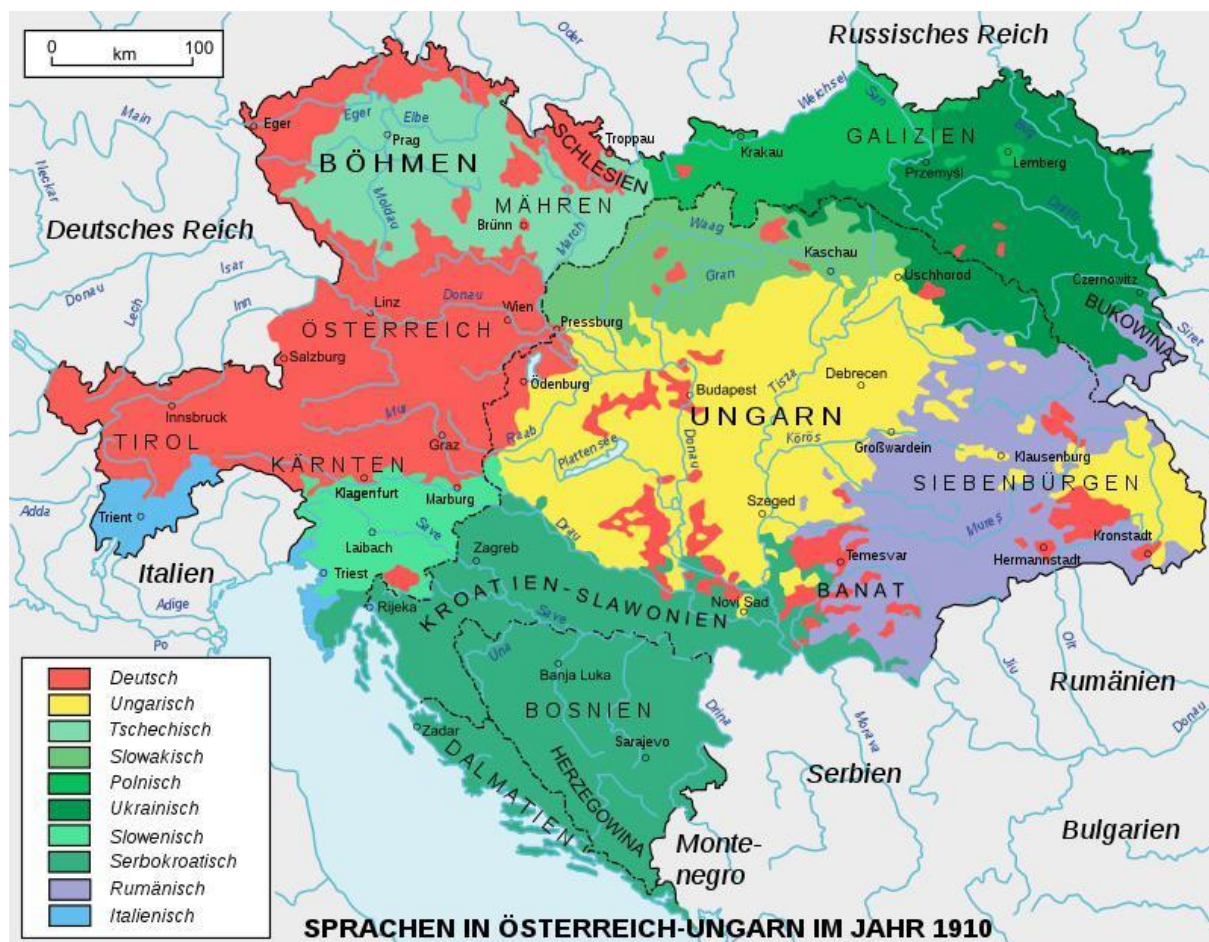
¹³ Tamtéž, s. 287.

¹⁴ HUGHES, Serge. The fall and rise of Modern Italy. New York: The Macmillan Company, 1967, s. 86.

¹⁵ PAGE, Thomas Nelson. *Italy and the World War* [online]. Ann Arbor: Michiganská univerzita, 1920 [cit. 2022-12-06].

Zároveň Itálie s nelibostí sledovala snahu Rakouska-Uherska o rozpínání na Balkán, kde se také střetávaly zájmy obou zemí. Navíc na Balkáně probíhalo sblížení Rakouska-Uherska s dalším soupeřem Itálie, tedy Osmanskou říší, se kterou svedla Itálie vítěznou válku v roce 1911, díky čemuž připojila území Libye.¹⁶

Itálie si na Balkáně kromě poloostrova Istrie nárokovala i oblast Dalmácie, která taktéž byla rakousko-uherská. Italové si zároveň dělali zájmy i na Albánii, kde v opozici stála Osmanská říše. Tyto teritoriální choutky, doplněné o snahu získat území s převažujícím italsky hovořícím obyvatelstvem, tedy logicky narážely na zájmy Rakouska-Uherska a velmi rychle začalo docházet na ochlazení vzájemných vztahů.

Obrázek 4: Jazykové rozložení obyvatelstva Rakouska-Uherska v roce 1910.
Převzato z: *AUSTRIA-HUNGARY BEFORE WORLD WAR I* [online]. [cit. 2022-11-01]. Dostupné z: <https://alphahistory.com/worldwar1/austria-hungary/>.

¹⁶ PAGE, Thomas Nelson. c. d. [cit. 2022-12-06].

Velkým varováním a vykřičníkem pro Itálii byla zároveň anexe Bosny a Hercegoviny Rakouskem-Uherskem v roce 1908. Rakousko o tomto kroku neinformovalo své spojence v Trojspolku, což především u Itálie vyvolalo obavy z „rakouského imperialismu“ a znovu přiřivilo i domněnky o nemožnosti zisku území s italskou většinou v monarchii.¹⁷

Tyto neshody a problémy s Rakouskem-Uherskem se naplno ukázaly v době, kdy vypukla válka, dnes známá jako první světová. Poté, co všechny strany vstoupily do války, setrvala Itálie neutrální a zvolila vyčkávací taktiku.

Důvody pro setrvání v neutralitě měla Itálie i jiné, než bylo ochlazení vztahů se spojenci v Trojspolku. Itálie svedla v roce 1911 a 1912 vyčerpávající válku o Libyi s Osmanskou říší. Tato válka na jednu stranu posílila národní cítění, ale na druhou stranu zcela vyčerpala zdroje a vojenské vybavení, kterými Itálie disponovala. V tuto dobu byla Itálie na vstup do dalšího konfliktu zcela nepřipravena, což byl pravděpodobně pragmatictější důvod, proč do války zatím nevstupovat.¹⁸

Na politické a náboženské scéně taktéž převažoval názor pro prozatímní nevstupování do války. Sám papež Benedikt XV. i jeho předchůdce Pius X. podporovali neutralitu Itálie, navíc samotní italští katolíci byli v úvodu konfliktu rozděleni. Někteří sympatizovali s katolickým Rakouskem-Uherskem, jiní s katolickou Francií.¹⁹

Itálie se také musela v červnu 1914 sama vypořádat s vnitřními problémy. Období tzv. „rudého týdne“ bylo sérií povstání, demonstrací a pouličních bouří, které velmi otřáslu zemí, a za kterými stál například i Benito Mussolini.²⁰ Dalším problémem byl i zemědělský ráz hospodářství, který stále výrazně převyšoval průmysl. Ten byl významněji zastoupen pouze v pomyslném trojúhelníku Milán – Janov – Turín a principy kapitalismu se teprve začaly v zemi rozvíjet.²¹

Celkovou situaci v Itálii může dobře dokreslit následující úryvek. V něm je naznačeno celé fungování tohoto mladého státu v letech, které předcházely válečnému běsnění. „*V nové Itálii sice rostl počet obyvatelstva (v roce 1914 třicet šest milionů), stát však byl zaostalý a sužovaly ho takové problémy jako všeobecně rozšířená chudoba na venkově a masová negramotnost. Na takovém základě fungoval špatně i politický systém; politické strany měly nevalnou kázeň a pouštěly se do nejnepravděpodobnějších koalic jen proto, aby získaly moc. Sociální reformy byly většinou odkládány nebo realizovány se šokující neúčinností. Italští*

¹⁷ HUGHES, Serge. c. d., s. 86–87.

¹⁸ PAGE, Thomas Nelson. c. d. [cit. 2022-12-06].

¹⁹ HUGHES, Serge. c. d., s. 101.

²⁰ PROCACCI, Giuliano. c. d., s. 323.

²¹ HUGHES, Serge. c. d., s. 78–79.

*předsedové vlády se věnovali vesměs politickým intrikám nebo spíš zahraniční než vnitřní politice.*²²

I přesto se Německo i Rakousko-Uhersko snažilo Itálii dostat do války výměnou za územní zisky na Balkáně, především v Albánii. Mezitím začal italský lid vykazovat jasné známky příklonu ke státům Dohody.²³ A to začali vnímat i představitelé vlády a začali stupňovat tlak a klást nové podmínky svým spojencům v Trojspolku. Tyto spory vyústily v březnu 1915 k nótě, kterou Itálie zaslala Rakousku-Uhersku a mimo jiné v ní žádala například, aby Rakousko-Uhersko veškeré své kroky na Balkáně muselo nejprve konzultovat a poté nechat schválit Itálií.

Z tohoto chování se dá odhadnout, že Itálie se snažila vyhnout válce tím, že dostane Rakousko-Uhersko ke zdi a později zkusí získat zmíněná území v Istrii a Jižním Tyrolsku. Navíc od států Dohody cítila Itálie větší podporu k těmto krokům a postupná jednání vyústila ve smlouvu z 26. dubna 1915, kdy Itálie přistoupila k Londýnskému paktu z 5. září 1914.²⁴

Tento pakt, který italský ministr zahraničí Sidney Sonino dohodl bez vědomí parlamentu, sliboval Itálii po vítězné válce zisk Dalmácie bez města Rijeky, a především zisky Istrie a Jižního Tyrolska a k tomu další území na úkor Osmanské říše a německých kolonií v Africe.²⁵

Tento pakt zůstal do konce války tajný a až po jejím konci vyšlo najevo, že tato dohoda proběhla a v rámci ní byli premiér (Antonio Salandra), ministr zahraničí (Sidney Sonino) i král (Viktor Emanuel III.) přesvědčeni, že v nejlepším zájmu Itálie je vstup do války po boku států Dohody. Navíc se v zemi začala stále více vyostřovat situace a demonstrace s protesty byly na denním pořádku a válka mohla být východiskem i z této těžké situace.²⁶

V návaznosti na tyto události vystoupila Itálie 3. května 1915 z Trojspolku. Obě strany (Itálie a Rakousko-Uhersko) nyní v tajnosti začaly chystat své síly do blížící se a nevyhnutelné války, která vypukla 23. května 1915. Italská vláda zároveň doufala, že rychlá a úspěšná vítězná válka by státu pomohla upevnit pořádek v zemi.²⁷

Mnohé kroniky v obcích na Velkomeziříčsku (školní i obecní) také reflektovaly tento válečný akt na svých rádcích a popisovaly tyto události. Za všechny je vybrána ukázka z kroniky školy z Radostína nad Oslavou, která také referovala o událostech z května 1915.

²² WINTER, Jay Murray *První světová válka: [fakta, svědectví, souvislosti]*. Praha: Mladá fronta, 1995, s. 45.

²³ PAGE, Thomas Nelson. c. d. [cit. 2022-12-06].

²⁴ Tamtéž.

²⁵ PROCACCI, Giuliano. c. d., s. 323.

²⁶ HUGHES, Serge. c. d., s. 103.

²⁷ OLIVERIUS, Miroslav (ed.), *Naše Chyňava: vlastivědný sborník pro obec Chyňava a okolí*. Chyňava: Obec Chyňava, 2014, s. 72–73.

„Dne 23. května vydal J. V. císař František Josef manifest, kterým oznamoval svým národům, že král italský, bývalý dlouholetý spojenec říše naší, vypověděl nám válku. S poukazem na slavná jména vítězných míst Novarry, Custozzy a Visu, na ducha Radeckého, arcivévody Albrechta a Tegetthofa, na věrnost a bezpříkladnou obětavost národů rakouských, na hrdinou armádu dovolává se J. V. císař v manifestě pomocí boží, s kterou se nám podaří i proti novému nepříteli se ubrániti.“²⁸

Císař František Josef I. sám tento akt vyhlášení války Itálii odsoudil a považoval ho za zradu od spojence. *„Z bezpříkladné zrady a z lačnosti zapomněl italský král na bratrské závazky, jimiž byl povinován jako spojenec našeho mocnářství. Od vypuknutí války, v níž měl stanout po boku našich statečných vojsk, hrál zrádný král úlohu maskujícího se zákeřníka. Choval se obojetně, tajně vyjednával s našimi nepřáteli. Tato zrada vyvrcholila v noci z 22. na 23. května vyhlášením války našemu mocnářství.“²⁹*

Rakousko-Uhersko se ale samo před začátkem války ocitlo v nezáviděníhodné situaci, která se zhoršila s první a druhou balkánskou válkou. Tehdy se Rakousko-Uhersko, s plně obrácenou pozorností k Balkánu, dostalo do úzkých. V případě jakékoliv útočné akce proti Srbsku se do akce mohlo vložit Rusko a mezinárodní situaci Rakouska nenapomohla ani výše zmíněná válka mezi Itálií a Osmanskou říší. Po těchto událostech totiž muselo být jasné, že Itálie své závazky nebude ochotna dodržet.³⁰

V době, kdy se do války na konci května 1915 zapojila Itálie na straně Dohody, prostí vojáci už na bojištích první světové války umírali téměř rok. K evropskému, potažmo celosvětovému, konfliktu se schylovalo už notnou dobu. Události na Balkáně, spory o kolonie a mocenské souboje čekaly už jen na svoji rozbušku. Za tu se obecně považuje událost z 28. června 1914, která se udála v Sarajevu, kde srbský atentátník Gavrilo Princip zastřelil následníka rakousko-uherského trůnu Františka Ferdinanda d'Este.

Jelikož se práce věnuje oblasti Velkomeziříčska, stojí za stručnou zmínku i šlechtic František Maria Harrach, který vlastnil rozsáhlá panství právě ve Velkém Meziříčí a okolí. Během svého života byl pobočníkem následníka trůnu. I díky němu se na Velkomeziříčsku mohly v roce 1909 uskutečnit rozsáhlé manévry rakousko-uherské a německé armády za účasti císařů Františka Josefa I. a Viléma II. Díky přátelství a spolupráci s následníkem trůnu Františkem Ferdinandem se mohl zúčastnit i jeho inspekční cesty do Sarajeva v červnu 1914. Následníkovi trůnu zapůjčil svůj automobil, ve kterém byl při atentátu zabit.

²⁸ Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA v Brně), státní okresní archiv (dále SOA) Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. NŠ Radostín nad Oslavou, inv. č. 267, školní kronika z let 1913–1953, s. 40.

²⁹ KVAČEK, Robert. *První světová válka a česká otázka*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Triton, 2013, s. 46.

³⁰ VEBER, Václav. *Dějiny Rakouska*. Praha: Lidové noviny, 2002. Dějiny států, s. 462.

Sám Harrach se snažil následníkovu krev zastavit kapesníkem, který je dodnes vystavován na zámku ve Velkém Meziříčí jako jeden z nejcennějších exponátů.

Po tomto atentátu musela také přijít reakce. Většina politiků Rakouska-Uherska, snad až na uherského ministerského předsedu Istvána Tiszu, se přikláněla k preventivnímu úderu proti Srbsku. V tom je navíc podporovalo i spojenecké Německo, kde vládla taktéž válečná nálada. Oba státy Trojspolku počítaly s tím, že případný útok Ruska buď vůbec nenastane, nebo bude slabý a Německo spoléhalo i na slabost Francie a Velké Británie. Proto rakouští ministři a pracovníci Ministerstva zahraničí začali vypracovávat ultimátum, které mělo být postaveno tak, aby pro Srbsko nebylo akceptovatelné a mohlo posloužit jako záminka k válce. To se také přesně stalo, i když Srbsko nabízelo mnohé ústupky, Rakousko-Uhersko je nechtělo akceptovat a doufalo, že vítězná válka a porážka slovanského Srbska utiší separatistické snahy jednotlivých národů v říši.³¹

Události nabraly rychlý spád. Měsíc po atentátu na Františka Ferdinanda d'Este vyhlásilo Rakousko-Uhersko válku Srbsku. Tato událost spustila v následujících dnech sekvenci dalších vyhlášení válek. Všechny mocnosti zahájily mobilizaci a 1. srpna Německo vyhlásilo válku Rusku, hned další den vpadlo do Lucemburska, 3. srpna vyhlásilo válku Francii a 4. srpna vpadlo do neutrální Belgie, což bylo podnětem pro Velkou Británii, aby vyhlásila válku Německu. O dva dny později vyhlásilo válku Rusku i Rakousko-Uhersko a další den vstoupila do války s Rakouskem-Uherskem i Černá Hora a do týdne pak Francie a Velká Británie. Později se zapojilo na straně Dohody i Japonsko a ke konci roku 1914 se Osmanská říše přidala k Ústředním mocnostem (Trojspolku). Jak bylo zmíněno výše, Itálie z různých důvodů zatím vyčkávala.³²

Tak začala válka dnes známá jako první světová, tehdy označovaná jako „velká“, jelikož se jednalo o konflikt, který v dějinách neměl obdoby. Na západní frontě se po prvotních úspěších Německa přešlo k zákopové válce, která zcela přetvořila a zhyzdila krajinu severovýchodní Francie a Belgie, byly zde nasazeny bojové plyny (yperit) nebo poprvé použity tanky. Bojiště jako Verdun, Ypres, řeky Somma a Marna, Arras, Cambrai nebo Passchendale zůstaly krvavým mementem zákopové války do dnešních dní.

Kruté boje probíhaly i na východní frontě (bitva u Tannenbergu nebo u Mazurských jezer, bitva o Lvov), na jihovýchodní frontě i na území Osmanské říše (operace u Gallipoli). Bylo by možné zde vypsát další krvavé bitvy a kampaně po celém světě během první světové války. Nicméně pověstný jazýček na vahách měla zvrátit právě Itálie, která vyhlásila

³¹ KVAČEK, Robert. c. d., s. 22–25.

³² GILBERT, Martin. *První světová válka: úplná historie*. Praha: BB/art, 2005, s. 47–70.

23. května 1915 válku Rakousku-Uhersku, Německu až v srpnu 1916. Tím se otevřela další válečná fronta a mělo být přispěno k urychlení pádu Ústředních mocností. „Dne 23. května byla otevřena sedmá bojová fronta, poněvadž toho dne vyhlásila Itálie válku Rakousko-Uhersku. Hlavní boje byly poté sváděny ve dvou horských oblastech, na něž si Itálie dělala nárok na úkor Rakouska – v jižních Tyrolích a na linii řeky Isonzo. Italům se podařilo dosáhnout určitého omezeného postupu a dobýt několik horských štítů, avšak rakouský generální štáb, jehož armády v té době právě postupovaly na východní frontě, nařídil, aby se jeho podřízení bránili ze všech sil.“³³ Sedmi frontami byly myšleny východní, západní, jižní (rakousko-srbská), kavkazská (rusko-osmanská), gallipolská a mezopotámská. Gallipolská po neúspěšné operaci zanikla, ale dále se bojovalo také v koloniích. Boje byly spíše nárazové a velmi jednostranné z důvodů absence silnějších německých posádek mimo Evropu.³⁴

Itálii se začátek války příliš nevyvedl, i přes skutečnost, že italští vojáci místy převyšovali svého soupeře i šest ku jedné. Nepovedlo se jim získat si jakoukoliv převahu nad Rakušany.³⁵ Klíčovým bojištěm se stala řeka Isonzo (Soča), na které proběhlo v průběhu války celkem jedenáct bitev. Další bitvy se pak odehrávaly na horských štítech Dolomit a na svazích Jižního Tyrolska, ale tyto boje byly spíše regionálního rázu, jelikož na vrcholcích hor vážlo zásobování, bylo vysoké riziko lavin a vojáky trápily kruté mrazy a přívaly sněhu.

Proto se hlavním bojištěm stala řeka Soča, kde byl terén o něco příznivější. Vůbec první bitvu odstartovali Italové 23. června 1915, tedy přesně měsíc po vstupu do války. Výsledkem byly pouze ztráty. Stejně dopadla i druhá ofenziva v červenci a třetí v říjnu téhož roku, kterou následovala i čtvrtá ofenziva, stále se stejným výsledkem. Pátou ofenzivu spustili Italové v březnu 1916, ale reakcí byl pokus rakouské armády o vpád do týlu Italů z Jižního Tyrolska. Rakušany v tu chvíli oslabil ruský útok na východě a jejich postup v Itálii rychle ztratil na síle a brzy vojáci stáli zpátky ve výchozích postaveních, zatímco Italové znovu, už po šesté, zaútočili na řece Soča. Tentokrát se jim po těžkých bojích podařilo dobýt město Gorizia.³⁶

Následovaly další bitvy, až v květnu a červnu 1917 proběhla desátá bitva na Soči, ale ani jedné ze stran se nepodařilo získat rozhodné vítězství.³⁷ „V polovině května, tedy poněkud opožděně, zahájil generál Cadorna desátou bitvu na Soči. Měla být v tomto prostoru

³³ GILBERT, Martin. c. d., s. 233.

³⁴ Tamtéž, s. 233.

³⁵ Tamtéž, s. 247.

³⁶ Slovinsky Gorica.

³⁷ KVAČEK, Robert. c. d., s. 46–48.

*dosud nejkrvavější. Začala italským prologem u Gorice. Italové zasypali rakousko-uherskou obranu bubnovou dělostřelbou a pak nastoupila pěchota. Úspěchy měla jen dílčí, nepřátelskou frontovou linii se jí prorazit nepodařilo.*³⁸ V pořadí desátá bitva na Soči nepřinesla zásadní zlom na válečné frontě a obě strany byly stále ve výchozích pozicích bez výraznějšího průlomu, kterým by se mohly pochlubit.

Jedenáctá a poslední bitva na řece Soči vypukla 18. srpna 1917. Italové sice brzy získali pozice na náhorní plošině Banjšice, ale to bylo vše, čeho bylo dosaženo. Rakušané se pokoušeli o protiútoky, ale také neúspěšně a po 12. září 1917 zbraně znovu utichly. Následovalo vytvoření společné rakousko-německé armády, která se v rámci ofenzivy nazvané „*Věrnost ve zbraní*“ rozběhla 24. října 1917. K útoku byl zvolen úsek Tolmino³⁹–Caporetto.⁴⁰ Zde se spojeným německo-rakouským jednotkám povedl hluboký průlom slabě bráněného úseku fronty a přes Udine byli italští vojáci zatlačeni až na řeku Piavu, kde se jim podařilo situaci stabilizovat až v prosinci 1917.⁴¹

Na jaro 1918 naplánovalo Německo velkou ofenzivu na západní frontě a Rakousko-Uhersko plánovalo svého spojence podpořit i v Itálii, kde velitelé připravili ofenzivu v okolí Monte Grappa. Průlom se ale nezdařil kvůli bránícím Italům, které podpořili i jejich britští spojenci. Souběžná ofenziva jižněji na řece Piavě měla stejný výsledek. Těžké ztráty navíc podnítily vzpoury a nevoli v rakousko-uherské armádě, zatímco Italové začali na Piavě slavit úspěchy.⁴²

Italové poznali slábnoucí sílu svého soupeře a na podzim zahájili na celé frontě, od Gardského jezera až k pobřeží Jaderského moře, novou ofenzivu, která se v pramenech dá dohledat i pod názvem bitva u Vittorio Veneta, kam směřoval hlavní úder. Nápor přes řeku Piavu Rakušany rozdrtil a donutil je ustoupit o desítky kilometrů. V bezvýchodné situaci muselo Rakousko-Uhersko požádat o příměří, které bylo podepsáno 3. listopadu 1918, ve chvíli, kdy už samotný stát prakticky neexistoval.⁴³

Nastalá válka neovlivnila pouze vojáky obou stran, ale také civilní obyvatelstvo, které žilo v oblasti, kde vypukly boje nebo hrozilo jejich vypuknutí. Tito lidé museli být urychleně evakuováni do bezpečí, aby nedocházelo k dalším zbytečným ztrátám na životech. Tento osud potkal i obyvatelstvo Jižního Tyrolska, které se v květnu 1915 náhle ocitlo na válečné frontě.

³⁸ KVAČEK, Robert. c. d., s. 105–106.

³⁹ Dnes slovinský Tolmin.

⁴⁰ Dnes slovinský Kobarid.

⁴¹ Tamtéž, s. 106–107.

⁴² Tamtéž, s. 131–133.

⁴³ Tamtéž, s. 144–145.

Válka také bezprostředně ovlivnila celkovou hospodářskou situaci, ceny zboží, podpořila aktivity nekalých živlů a způsobila odliv pracovní síly na bojiště.

3. Hospodářská situace za první světové války v Českých zemích

Předchozí kapitola nastínila geopolitickou situaci v Evropě s důrazem na Itálii, jakožto zemi, kam se vystěhovalé obyvatelstvo, dříve náležící k rakousko-uherské monarchii, po konci první světové války vrátilo. Stručně byly přiblíženy i vojenské střety, které probíhaly mezi lety 1914 a 1918, a to především na italské frontě.

V této kapitole je přiložen alespoň stručný nástin hospodářské situace v Českých zemích za první světové války pomocí srovnání cen vybraných potravin a surovin. Zároveň je zde přiblížena i neuspokojivá situace v zemědělství a problémy, které za války nejen toto odvětví trápily. Společně s tím se obyvatelstvo muselo utkat s nekalými živly, které se snažily například pomocí černého trhu vydělávat na strádajících spoluobčanech. Tato podkapitola také dobře dokreslí situaci, ve které příchozí uprchlíci dostávali příspěvek 90 haléřů na den a co si za tento obnos vůbec mohli dovolit pořídit.

Nutno dodat, že tento příspěvek (90 h) se postupně během války zvedal, ale v žádném případě se nedokázal vyrovnat tempu nastalé inflace. Na konci války dostával každý uprchlík denně až čtyři koruny a 80 haléřů. Tato částka ale byla zcela nedostačující vůči tehdejším rostoucím cenám a bída obyvatel se spíše prohlubovala.

Přibližně s příchodem vystěhovalců z jihu na jaře 1915 se také začal uplatňovat přidělový systém. Vláda přijala řadu opatření, která upravovala a omezovala distribuci a konzumaci potravin. Postupně vznikaly i úřady, které dohlížely na tyto regulace (především u mouky, obilí, brambor, chleba apod.). V roce 1915 byl systém omezování spotřeby a kontroly cen postupně doplňován centrálním systémem distribuce a byl zaveden i lístkový systém na mouku a chleba, který byl o rok později doplněn o maso (jeho maximální cena byla regulována v roce 1916). Císařská nařízení z roku 1916 zakazovala prodej a spotřebu masa a masných výrobků během všech pondělků, střed a pátků, a to nejen v obchodech a stravovnách, ale i domácnostech.⁴⁴

Velkým problémem byla také neustále rostoucí inflace. Její tempo bylo tak rychlé, že například na konci války stálo půl kilogramu mouky stejně, jako průměrný kvalifikovaný dělník vydělal za celý den, přiděl chleba byl půl bochníku na osobu na týden a například brambory se téměř nedaly zakoupit.⁴⁵

⁴⁴ ŠERTLEROVÁ, Julie. *Strava a stravování pražských dělníků mezi lety 1848-1939*. Plzeň, 2018. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni, s. 33.

⁴⁵ Tamtéž, s. 35.

Problémy obyvatelstva a rostoucí ceny navíc podmiňovalo i nepříznivé počasí pro pěstování hospodářských plodin během všech válečných let, na které se také odvolávali téměř všichni kronikáři z Velkomeziříčska, kdy například v roce 1915 byly dlouhé mrazy, které poničily úrodu a často na ně navazovala i suchá léta a tento trend se průběžně opakoval.

Hned v době příchodu italských uprchlíků na Velkomeziříčsko, v létě 1915, popisoval kronikář z Horní Libochové srpnové počasí roku 1915 následovně: *„Srpen nekoná svou letní povinnost, hned teplo, hned citlivé chladno – denně několikrát prší, čímž práce v poli jen se zhoršuje – na oves posečený a jetelinu hospodář divně pohlíží – brambory začínají se kopati. V září byly jasné, teplé dny, za to ale studené noci, zejména dne 20., 21. a 22. září byly silné mrazy.“*⁴⁶ Tyto rozmary počasí komplikovaly práce na poli, především déšť úrodě ani obdělávání polí a sklizni neprospěl. Dalo by se předpokládat, že v těchto podmínkách mohla úroda i začít hnit a tím být poškozena. Rozmary počasí se, naštěstí pro obyvatelstvo a úrodu na polích, zklidnily v následujícím období.

Na přelomu let 1915 a 1916 referoval kronikář ze školy v Březejci o počasí v tomto období, kdy především jaro 1916 bylo pro zemědělství, oproti ostatním obdobím, příznivější. *„Zima byla mírná, bez zvláštních událostí v obci a již v březnu po sv. Josefu začaly pěkné jarní dny. V dubnu počasí se zhoršilo, nastaly chladné dny a předčasný vzrůst rostlinstva a pučení stromů poněkud zdrženo. Obilí tu dosti dobře přezimovalo, jař časně zaseta a jarní práce koncem dubna jež z většiny, ostatní počátkem května ukončeny. Při značném úbytku pracovních sil umožnilo ukončení těch prací příhodné suché počasí.“*⁴⁷ Ve zmíněném období byly podmínky příznivé, a proto se škody na úrodě tentokrát nekonaly a v rámci mezí byl mezi lidmi dostatek potravin. Samozřejmě zde byly válečné rekvizice, které situaci nenapomáhaly a obyčejným občanům tak mnohdy zůstalo jen nutné minimum. Mnohé kroniky zmiňují, že o tyto rekvizice a soupisy surovin se často museli starat učitelé.

O poznání horší období bylo to zimní a jarní následujícího roku 1917. Jak zaznamenal kronikář do kroniky školy v Horní Libochové o zimním období 1916/1917 a jaře 1917: *„Začátek letošní zimy byl podivný – buď žádný sníh nebo docela malý poprašek – Vánoce zelené, podobalo se, že snad nebude ani mrznouti. Leden však ukázal své právo – na Tři krále ohlásil se první mráz a tyto se, čím dále, tím více stupňovaly, tak že není pamětníka, že by tolik silných mrazů nepřetržitě po sobě následovalo. Teploměr klesl už 30° pod nulu. Následkem toho pomrzlo ve sklepech mnoho bramborů. Únor měnivě oblevil, za to byly*

⁴⁶ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. NŠ Horní Libochová, inv. č. 59, školní kronika z let 1890–1936, nestránkováno.

⁴⁷ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Březejc, inv. č. 59, školní kronika z let 1911–1974, s. 17.

častější prudké sněhové vánice – v březnu bylo na den mírněji, ale v noci pravidelně silné mrazy. Duben proměnlivý – na bílou sobotu napadlo mnoho sněhu (až na ½ metru), který trval delší dobu – tento měsíc byl velmi studený a deštivý – polní práce se z té příčiny velmi zpozdily – teprve, a ještě málo ke konci měsíce začalo se v poli pracovat. Počasí pracím polním přeje, tak že, ač nedostatek pracovní mužské síly, přece jde v před a koncem první polovice května skončí – květen jasný, dosti teplý, jen opět vydatného deště třeba, neb nyní vše suchem se tratí.⁴⁸

Tyto kruté mrazy zmínil i kronikář v obci Lhotky. Ten dokládá, že přelom let 1916 a 1917 byl nezvykle teplý, a o to krutěji pak udeřily mrazy. „Opožděný podzim minulého roku měl v zápětí tak mírnou zimu, že dítky ještě po Novém roce přicházely do školy bosky, neb bylo bezsněžno a teplo, jak nikdo nepamatuje. Teprve v noci Tříkrálové počaly mrazy a sních, jež trvají a dostupují 20°–24°–29 °C pod nulou.“⁴⁹

Podobně o tomto období přelomu let 1916 a 1917 referovali i jiní kronikáři. Například 22. dubna 1917 zapsal kronikář v Jabloňově o zimním počasí následující: „Dosud padá sních a mrzne, jindy prší studeno. Na řekách byly veliké zátopy. Pole jsou rozbahněna – nelze na nich vůbec pracovat. Všecky rozpočty selhávají! Práce vykonáno dosud málo. Není pamětníků podobného jara. Nejsou nadarmo obavy před všeobecnou neúrodou.“⁵⁰ Podle přiložených záznamů lze pozorovat, že zmiňované období v zimě 1916/1917 bylo pro obyvatelstvo opravdu krušnou zkouškou. S nástupem pozdějších, a o to tvrdších mrazů, které vydržely dlouho do jarních měsíců, vyvstala u obyvatel obava o dostatek úrody. V mrazu nešlo zorat a zasadit plodiny, navíc když pole poničila i obleva a záplavy. Obyvatelé museli doufat ve zlepšení a vydařené měsíce květen a červen, což se ale nestalo a už tak špatné situaci v zemědělství to nepomohlo.

Do kroniky školy v Lhotkách bylo zaznamenáno o suchých měsících květen a červen roku 1917, se kterými se pojily obrovské problémy s úrodou. „V květnu pršelo jen dvakráte a to vždy jen asi hodinu; delšího, trvalého deště vůbec nebylo. V červnu pak pršelo až 23., kdy již ječmen a oves, čočka, hrách byly podeschly – a žito bílé, ale nízké a málo plných klasů, takže naděje na úrodu v tomto již třetím vál. roce je slabá.“⁵¹

⁴⁸ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. NŠ Horní Libochovná, inv. č. 59, školní kronika z let 1890–1936, nestránkováno.

⁴⁹ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Lhotky, inv. č. 125, školní kronika z let 1883–1921, s. 147.

⁵⁰ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Jabloňov, inv. č. 145, školní kronika z let 1890–1936, s. 224.

⁵¹ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Lhotky, inv. č. 125, školní kronika z let 1883–1921, s. 148.

Na to později toho roku navázal také jabloňovský kronikář zápisem o počasí v létě 1917. „*Jest sucho, jakého není pamětníka. Katastrofální sucho! Země jest vyprahlá a podobá se Sahaře – není možno zasaditi do ní pluhu, ani rádla. Konec září a většina půdy leží nezorána. Jeteliska bylo by nutno rozstřelovati! Některá pole vyžadují trojnásobné normální práce a není záruky, že by z osení, co vzešlo. Nebude-li pršeti, zrnko ve vyprahlé půdě ztroudnatí a nevzejde vůbec. A ta práce! Mužů není – jen děti, starci a ženy lopotí se na polích za pluhem a ve mračnech prachu za branami.*“⁵² Po mrazivém začátku roku a deštivém jaře přišlo další nepříznivé období, tedy enormně suché léto. V těchto podmínkách se nemohla čekat přílišná úroda. Když už se lidem povedlo zasít na polích, často semínka uschla v létě. Nad všemi také visela hrozba rekvizic, která hrozila zábořem toho mála, co se podařilo vypěstovat.

Právě počasí z léta 1917 k celkové situaci na venkově nepřispělo a ke zlepšení celkového stavu nenapomohla ani další zima, tedy ta na přelomu let 1917–1918, kdy se situace dále zhoršovala a tento trend pokračoval i během jara a léta 1918, jak to doložil zápis ze školní kroniky z Horních Radslavic. „*Loňské sucho způsobilo neúrodu, jen žito se dosti dobře povedlo. Zima byla nestálá. Hned byly kruté mrazy, hned vánice a obleva. Tak začátkem ledna nastaly vánice, že nebylo možno nikam se vypraviti a dne 16. ledna bylo ráno 6° tepla, takže sníh z polí zmizel úplně. Jaro nastalo brzo, ale pak přišly zimy, sníh, plískanice a na konec mrazy v květnu a červnu, které způsobily na žitě a bramborách ohromné škody. Rovněž ovoce, zelenina pomrzla. Dle jara soudilo se na brzké žně, ale jsou zpožděné částečně. Doufejme, že nastanou lepší časy už brzy.*“⁵³ A podobně psal i kronikář v Osově Bítýšce. „*Počátkem prosince uhodila velká zima, hodně sněhu padlo, vánice.*“⁵⁴ A situace byla nepříznivá i během léta 1918. „*V máji a červnu trvala velká sucha jeteliny vůbec nebyly sena málo, též jařiny velice trpěly.*“⁵⁵

Stejně rozmary počasí zachytil v první polovině roku 1918 i kronikář v Pavlově, který tyto poměry nazval abnormálními. „*Letošní rok byl opět abnormální. Z jara a to hodně pozdě z jara, kdy už obilí kvetlo, postihla je pohroma: udeřily v tu dobu silné mrazy, jež květy z velké části zničily. Klasy, jak se hospodáři vyjadřovali, byly zubaté i měly málo zrn a to ještě nebyla dobře vyvinutá. Tím více utrpěly brambory, nať pomrzla a bylo jí nasazovati nové výhonky; tím ovšem se brambory hodně ve vzrůstu opozdily. Horší ještě pohroma stíhala*

⁵² MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Lhotky, inv. č. 125, školní kronika z let 1883–1921, s. 229.

⁵³ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. NŠ Horní Radslavice, nezpracovaná část, školní kronika z let 1908–1970, s. 58.

⁵⁴ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, f. NŠ Osová Bítýška, inv. č. 310, školní kronika z let 1915–1940, s. 8.

⁵⁵ Tamtéž, s. 9.

*je na podzim. Pršelo často; mimo to dostavila se pozdní horka. Následky: země se pařila, brambory černaly a počaly hníti. Při vybírání konstatováno, že zničeno bylo víc jak 50 % bramborové úrody. Hospodáři nařikají, mají eráru odevzdávat a nebude z čeho. Pozoruhodné jest, že i přebrané, zdánlivě zdravé br. hromadně hníjí. Je obava, že nebude z jara co sázeti.*⁵⁶ Po špatné úrodě a nepříznivé situaci v roce 1917 nebyl rok 1918 o nic lepší. Rozmary počasí opět poškodily úrodu a zbrzdily polní práce a později v roce zase úroda, jak je zmíněno v kronikách, začala brzy hnit. V tu dobu byl konec války pro obyvatelstvo velkou úlevou, jinak mohl hrozit hladomor.

Největším problémem byla samozřejmě válka. Vše se jí podřizovalo, prvotně se musela zabezpečit armáda. Již na podzim roku 1914 se zavedlo vázané hospodářství. Byly zakázány všechny trhy obilí a hospodáři museli, po odečtení potřebného množství k setí a samozásobitelské dávky, vše nabídnout ke koupi státnímu výkupnímu podniku. Povinně se odevzdávaly i brambory, vejce a maso.⁵⁷

Zároveň se omezení vztahovalo i na další potraviny a zaváděly se postupně lístky na odběr petroleje, mouky, cukru, brambor a mnohých dalších komodit. Často také nastala situace, že i přes omezení odběru přidělovým systémem stejně některé potraviny chyběly.

Tohoto stavu také využily mnohé nekalé živly, které prodávaly zboží na černém trhu za astronomické částky a ceny následkem lichvy hnaly do závratné výše a díky tomu právě tito lichváři a podobní velmi bohatli.

Celou dobu a atmosféru popsal v kronice městečka Tasov známý spisovatel Jakub Deml. *„A povážíme-li, že v době světové války se třídy „stahovaly“, tj. slučovaly, poněvadž „nebylo“ tzv. „učitelských sil“ a že v té době vlastním úkolem českého učitele nebylo vyučování, nýbrž rekvisiční soupisy, vymáhání polních plodin a válečných půjček, sem tam i placené špiclovství a vůbec vše, co úředně nařizoval „rakouský patriotism“ tj. předseda okresní školní rady „pan“ hejtman, velmi často pod tajnou kontrolou „farního úřadu“, ty sbírky kovů, sbírky kopřiv, hadrů atd. Ta válka zkazila národ aspoň na 50 let, lid poznal teprve nyní, co jest úplatkářství, podplácel se hejtman a všechno jeho úřednictvo, hlavně ti páni, kteří rozhodovali o narukování a o „rekvisicích“, nosily, posílaly i vozily se jim naturálie, zrní, máslo, vejce, maso, slivovice, zemáky, ovoce, peníze, tehdy se nejen dávali podplácel i četníci, nýbrž přímo diktovali tito „sloupové“ Rakouska, co se jim má dáti, aby „zamhouřili obě oči“, tehdy se takto vykupovali hlavně řezníci a mlynáři. Tehdy vzniklo*

⁵⁶ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Pavlov, inv. č. 147, školní kronika z let (1787) 1808–1940, s. 45–46.

⁵⁷ BOJDOVÁ, Ivana, Eva ŠEBKOVÁ a Karel ŠEBEK. *Italští uprchlíci na jižní Moravě v letech 1915-1919*. Blansko: Město Blansko, 2014, s. 20–21.

a bylo i v nejposlednější vesnici známo slovo „keřas“ (řetězový obchod, slovo původu německého: Ketten = handel), což znamená lichvář; tehdy i na našem venkově tu a tam vyskytli se lidé, kteří od jiných skupovali obilí nebo ovoce a jiné plodiny, platíce např. 300 K za 1q pšenice a sami jej potom po 500 K („za keřaskou cenu“) prodávajíce.⁵⁸ Tato omezení s sebou přinesla mnohé nekalé živly a praktiky, které do té doby vesnice nemusela znát. Nyní se objevilo úplatkářství, podvody a černý trh, což pro mnoho lidí byla nová, neznámá a nepříjemná situace, kdy si za přemrštěné ceny kupovali dříve běžné zboží.

K tomu všemu vláda omezovala i spotřebu potravin například brambor, které se mohly konzumovat pouze ¾ kilogramu za týden na osobu a také byly zavedeny bezmasé dny, každé pondělí, středu a pátek, aby se omezila konzumace masných výrobků. Dodržování těchto a podobných nařízeních navíc podléhalo namátkovým kontrolám, které provádělo četnictvo.⁵⁹

Špatnou hospodářskou situaci zmínil i kronikář z Horních Radslavic. Na stránkách školní kroniky vypsál problémy s cenami i dodávkami potravin pro armádu, která stála na prvním místě. „Vojenské události působily i na naši dědinku. Občané dodávati musili žito, oves, brambory i na vejce došlo. Drahota stoupala stále, aby zabezpečila se výživa všech stanoveny jsou maximální ceny životních potřeb, vyjma oděvů a obuvi a zavedeny lístky, jakožto poukázky na potřebné. Máme lístky na mouku a chléb, na cukr, kávu. Dobrých bot a látek na šaty nemožno nakoupiti, o líh, pivo je nedostatek i tabáku nedostává se. Veliká je poptávka po másle a vejcích, takže nikdo nedbá maximálních cen.“⁶⁰ Situace s cenami se mnohdy vymykala kontrole a nepříznivě ji ovlivňoval i zmíněný černý trh, který nerespektoval vládní nařízení.

Problémem byl i zrušený dovoz do monarchie z nepřátelských států, čímž trpěly také některé potraviny (čaj, káva apod.), jichž začal být brzy nedostatek a jejichž ceny začaly astronomicky stoupat, což dokládá i zápis ze školní kroniky z Březeje: „Druhou zimu již trvá světové to zápolení, blíží se jaro, žádná však naděje na ukončení a mír. Všechny práce vykonávají tu většinou ženy a děti odrostlejší. Nezápásí se toliko v bitvách na polích válečných, veliké rozhodnutí připravuje se také na polích námahou nekrvavou. Dovoz z nepřátelských zemí přerušen i moře uzavřeno dovozu od nepřítele, jenž chce Rakousko a Německo hospodářsky poškoditi a vyhladověti. Jsou tedy hlavně na vlastní sklizeň a výroby

⁵⁸ DEML, Jakub. *Kronika městečka Tasova: faksimile tasovské kroniky psané v letech 1922-1929*. Brno: JOTA, 1991, s. 140–142.

⁵⁹ TOMAN, Jiří. c. d., s. 15.

⁶⁰ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. NŠ Horní Radslavice, nezpracovaná část, školní kronika z let 1908–1970, s. 48.

odkázání. Nahrazují se a doplňují chleboviny moukou kukuřičnou škrobovou z brambor i rýžovou.“⁶¹

Z důvodu nedostatku kvalitnějších surovin se muselo sáhnout k improvizaci, jak to bylo zmíněno v předchozí ukázce z kroniky z Březejce. Na konci války (jaro/léto 1918) referoval o situaci s potravinami i kronikář z Osové Bítýšky. „V červnu zmenšená opět dávka mouky a cukru. Na osobu čítáno na 14 dní 1,8 kg mouky a ½ kg cukru na měsíc. Mouka byla jakosti velice mizerné, semílali snad dřevo, hlínu, kukuřičné palice, koňské kaštiny, vikev a jiné věci. K požívání lidem se nehodila. Jindy by byli mlynáři pro falšování potravin trestáni. Slibovaná mouka a obilí z Ukrajiny nedošla.“⁶²

Italští uprchlíci si ale uměli poradit, a i v pozdějších spisech se objevily vzpomínky na uprchlíky, jako tomu bylo u příručky k výuce regionálních podmínek z období kolem roku 1938, kde autor u rozboru květeny vzpomínal na jeden ze stravovacích návyků italských uprchlíků. „Zvláště četná rodina složnokvětých má tu ještě mnoho příslušníků, jako mléč hladký, pampelišku, jejíž mladé listy uprchlíci italští z jara hojně jako salát připravovali, ...“⁶³

Problém s cenami zboží a potravin se rakouská vláda snažila postupně vyřešit jejich „zastropováním.“ S postupující inflací to ale nebylo úplně účinné a vrchní hranice cen se postupně zvedala. Tabulka č. 1 alespoň přibližně ukazuje rozdíl v cenách před válkou (nebo na jejím začátku), do doby, než na naše území přišli Italové, a na konci války, aby byla demonstrována inflace a čtenář si udělal obrázek, kolik si toho mohli uprchlíci za svoji denní dávku (v roce 1915 činila 90 h, v roce 1918 činila 4,80 K) koupit.

⁶¹ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Březejce, inv. č. 59, školní kronika z let 1911–1974, s. 15.

⁶² MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, f. NŠ Osová Bítýška, inv. č. 310, školní kronika z let 1915–1940, s. 8–9.

⁶³ KOŘÍNEK, Karel. *Vlastivěda Velkomeziříčska pro školu a dům*. Velké Meziříčí: Učit. spolek "Budeč, [1938?], s. 11.

Surovina	Cena před válkou / na začátku války	Cena na konci války/po válce	Procentuální rozdíl
malé sele	20 K (1913)	až 600 K (1917)	2 900 %
1 q žita	15 K (1913)	260 K (1917)	1 633 %
1 vejce	0,04 K (1913)	1–1,40 K (1917–1918)	2 400 – 3 400 %
1 kg kávy	4,20 K (1914)	46 K (1919)	995 %
1 košile	2,40 K (1913)	80 K (1917)	3 233 %
1 pár střevíců	10 K (1913)	260 K (1917), 300 K (1918)	2 900 %
1 kg vepřového masa	1,20 K (1913)	mezi 28 K (1917–1919) a 50 K (1918)	2 233 – 4 067 %
1 kg másla	2,80–3 K (1910), 3,20 K (1914)	50 K (1918)	1 567 %
1 kg cukru	0,80 K (1914)	3 K (1919)	275 %
1 kg brambor	7 K (1914)	200 K (1919)	2 757 %
vykrmená husa	6 K (1914)	240 K (1919)	3 900 %
1 l mléka	0,12 K (1914)	3 K (1919)	2 400 %
1 kg čaje	70 K (1914)	240 K (1919)	243 %
½ litru piva	0,14 K (1914)	1 K (1919)	614 %
1 q uhlí	2,30 K (1914)	21 K (1919)	813 %
Mouka	0,40 K (1914)	20 K (1919)	4 900 %
1 kg hovězí maso	1,80 K (1914)	20 K (1919)	1 011 %
1 kg skopové maso	1,60 K (1914)	24 K (1919)	1 400 %

Tabulka č. 1: Srovnání cen potravin na začátku a na konci války.⁶⁴

⁶⁴ Data v tabulce pocházejí z následujících zdrojů: ŠEDIVÝ, Ivan. c. d., s. 244–245.; DEML, Jakub. *Kronika městečka Tasova: faksimile tasovské kroniky psané v letech 1922–1929*. Brno: JOTA, 1991, s. 48–53.; MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Březeje, inv. č. 59, školní kronika z let 1911–1974, s. 15–17.; MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. JSŠ Velká Bíteš, inv. č. 817, školní kronika z let 1904–1962, s. 138.; MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, f. NŠ Osová Bítýška, inv. č. 309, školní kronika z let 1886–1915, nestránkováno.; *Kroniky. Bílý Újezd* [online]. [cit. 2023-01-07].; *Drsná Vysočina*. Lovecpokladu.cz [online]. [cit. 2023-01-07].; *Historické epochy. Zdětín zblízka* [online]. [cit. 2023-01-07].; *Kronika obce. Obec Nížkovice* [online]. [cit. 2023-01-16].; Liškov – první světová válka.; *Obec Čížkov* [online]. [cit. 2023-01-16].

Z tabulky č. 1 je jasně vidět enormní nárůst cen potravin mezi lety před začátkem první světové války a po jejím konci. Vůbec největší nárůst zaznamenala mouka, což bylo zapříčiněno několika faktory. Nutností odevzdávat veškeré obiloviny, až na nutné minimum, armádě pro válečné účely a výživu vojáků, velkou neúrodou ve válečných letech a také tím, že na polích mnohdy neměl kdo pracovat a ta například zůstala ladem. Prudce stoupla i cena masa, kdy je to podobný případ jako u mouky. Maso se taktéž odevzdávalo, bylo na přiděl, v důsledku úbytku obilovin v domácnostech nezbyvalo na výkrm zvěře, která hynula v důsledku podvýživy a špatných podmínek.

Obecně situace v zemědělství nebyla během válečných let příznivá. „*Rozkvět českého zemědělství, které obstarávalo okolo osmdesáti procent produkce chmele, lnu, máku a ovoce v Předlitavsku, náhle přerušila válka. Roku 1910 byly v Českých zemích přes dva miliony kusů skotu, milion prasat, sto padesát tisíc ovcí, čtyři sta tisíc koz a devět a půl milionu kusů drůbeže. Necelých čtrnáct procent orné půdy zabíraly jeteloviny a stejné množství i brambory, na krmné okopaniny jako řepa, mrkev, tuřín a vodnice připadalo jen jedno a půl procenta. Produkce obilovin klesla za války na polovinu, přitom od října 1914 do března 1917 musely Čechy dodat na frontu přes sedm tisíc vagonů obilí! Produkce brambor poklesla na třetinu předválečného stavu a čočky se vypěstovala dokonce jen jedna dvaatřicetina. Počet skotu se snížil o třetinu, zato jeho cena stoupla pětkrát. Koně stáli už před válkou poměrně dost, okolo tisíce korun, ovšem koncem války to bylo patnáctkrát víc.*“⁶⁵

Obrovským problémem byl i nedostatek pracovních sil v zemědělství. „*Zemědělství sužoval hned od počátku nedostatek pracovní síly, protože válka začala v půli sklizně.*“⁶⁶ O chybějících pracovnících v zemědělství pojednává tato práce dále také v kapitole 5.3 Zaměstnávání uprchlíků, jelikož právě nově příchozí obyvatelstvo bylo viděno jako možná náhrada chybějících sil.

Celou hospodářskou situaci tedy komplikoval nedostatek pracovníků, zábor zemědělských produktů pro potřeby armády, které se podřídilo veškeré hospodářství celého Rakouska-Uherska, potravinové lístky a přidělový systém, rostoucí ceny produktů a v neposlední řadě i počasí, které často mělo vliv na výrazné snížení úrody během první světové války. Naštěstí situace nezašla do takového extrému, kdy by propukl hladomor, což by pro obyvatelstvo byl obrovský problém, který by si vyžádal další oběti.

Tato kapitola měla za cíl ukázat především hospodářské poměry v Českých zemích a nastínit problémy, které trápily místní obyvatelstvo, a tudíž i uprchlé Italy. Těmi největšími

⁶⁵ MICHLOVÁ, Marie. *Byli jsme a budem, aneb, Česká každodennost 1914-1918*. Řitka: Čas, 2013, s. 59–60.

⁶⁶ Tamtéž, s. 60.

bylo umělé navyšování cen na černém trhu a kupčení s materiálem a potravinami, také nepřízeň počasí během válečných let a nedostatek pracovních sil, čímž trpělo především zemědělství, ale i další odvětví.

4. Přesun uprchlíků na Velkomeziříčsko

Nyní se práce bude věnovat samotným italským uprchlíkům. Kapitola nejprve objasní podmínky, které panovaly při nuceném odchodu z vlastních domovů a obecněji popíše, do jakých oblastí říše italské obyvatelstvo mířilo. Na to naváže část, která se věnuje samotnému příchodu uprchlíků na Velkomeziříčsko. Třetí podkapitola pak alespoň stručně představí jeden z plánů, jak získat prostředky na financování pomoci pro válečné vystěhovalce pomocí plánované *Výstavy o válečné péči*. Díky této výstavě poskytlo okresní hejtmánství ve Velkém Meziříčí vyšším úřadům i cenné statistické údaje o postupném příchodu italských uprchlíků do politického okresu a také o jejich nutném materiálním zajištění v době, kdy se začali zabydlovat v politickém okresu.

4.1 Odsun Italů z Jižního Tyrolska

Italské obyvatelstvo v monarchii žilo dlouhé roky. Všechno změnilo až květnové události roku 1915, kdy Itálie vstoupila do války na straně Dohody, i přes platné smlouvy s Rakouskem-Uherskem a Německem. V tu chvíli se daly armády do pohybu i na hranicích Itálie s Rakouskem-Uherskem a na bojové linii se ocitly desítky tisíc civilních obyvatel.

Už v roce 1914 museli představitelé Rakouska-Uherska řešit problémy civilního obyvatelstva. V prvním válečném roce, na podzim 1914, se jednalo o lidi převážně z Bukoviny a Haliče, kde probíhaly fronty, na kterých muselo Rakousko-Uhersko s pomocí Německa soupeřit s Rumunskem a Ruskem. A po italském vyhlášení války 23. května 1915 se objevil i problém civilního obyvatelstva v Jižním Tyrolsku.

Hned na úvod této podkapitoly je potřeba poupravit původ příchozích Italů, jelikož vystěhování byli nejen obyvatelé žijící v Jižním Tyrolsku, ale také nemalý počet Italů, Slovinců nebo Chorvatů, převážně z oblasti poloostrova Istriie, která v současnosti náleží k Chorvatsku. Místní obyvatelstvo ale bylo až do roku 1945 převážně italské a až po konci druhé světové války došlo k deportaci Italů a příchodu Slovanů.

Města v celé Istrii byla po konci druhé světové války připojena k obnovené Jugoslávii (a v rámci ní k Chorvatské republice).⁶⁷ Po konci druhé světové války byla celá oblast ještě dva roky pod správou vojsk Velké Británie a Spojených států amerických. Nakonec v roce 1947 přešla celá oblast pod správu Jugoslávie a drtivá většina obyvatel italského původu

⁶⁷ *Istra kroz vrijeme: pregled povijesti Istre sa osvrtom na grad Rijeku* [online]. Rijeka: Centar za povijesna Istraživanja - Rovinj, 2009 [cit. 2022-11-16].

se rozhodla toto území opustit a přesídlit do Itálie. Jejich místa pak zaplnilo obyvatelstvo z celé Jugoslávie.⁶⁸

Na úvod podkapitoly byli stručně zmíněni i uprchlíci z poloostrova Istriie a také obyvatelstvo z území dnešního Slovinska, jelikož i tito obyvatelé, po vyhlášení války Itálií, byli nuceni opustit své domovy a vystěhovat se na sever. Navíc i toto obyvatelstvo bylo částečně italské, proto bylo dobré se alespoň stručně podívat i na jejich následné osudy a také na to, proč v současné době italská komunita v Istrii a Slovinsku téměř není. Tehdy, v roce 1915, byla italština v této oblasti majoritním jazykem, a i o toto obyvatelstvo bylo nutné se postarat, jelikož přístav jako Pula byl strategickým cílem útoků italského námořnictva a civilní obyvatelstvo se mohlo ocitnout v nebezpečí.

Nicméně ve většině textů zabývajících se uprchlíky z jihu, ať už se jedná o kroniky nebo úřední dokumenty, se mluví o obyvatelích právě Jižního Tyrolska, někdy jsou označováni jako uprchlíci z jihu, výjimečně i jako Vlaši (což jsou obyvatelé Jižního Tyrolska, laicky řečeno poněmčení Italové). Zároveň i na Velkomeziříčsko přišli Slovinci, Chorvati a Italové z území dnešního Chorvatska a Slovinska. Ale pro ně byl pobyt na Velkomeziříčsku pouze několikadenní, jelikož brzy odešli pryč a jejich místa zaujali pouze obyvatelé z oblasti Tridentstva.

Evakuace obyvatel z Jižního Tyrolska byla mnohdy nařízena už v předvečer války (22. nebo 23. května 1915), jelikož plány existovaly už dříve, přibližně od roku 1912, právě kvůli hrozbě začátku války s Itálií, a protože bylo téměř jasné, že se Jižní Tyrolsko stane jedním z nejdůležitějších a nejkrvavějších bojišť.⁶⁹

Provincie Jižní Tyrolsko měla na počátku války 386 000 obyvatel. 60 000 Trentiňanů odešlo sloužit do c. a k. armády, část populace se přidala na italskou stranu, 1 700 obyvatel bylo z politických důvodů internováno nebo mělo zakázáno opustit místo bydliště. 114 000 Trentiňanů, což byla asi 1/3 obyvatel Jižních Tyrol, bylo vysídleno ze svých domovů do Rakouska, Čech a na Moravu.⁷⁰

Přesné číslo vystěhovaných není známé, zmíněných 114 000 je pouze přibližný odhadovaný počet. Celé vystěhování navíc bylo velmi rychle ukončeno, a to hned v červnu 1915, tedy přibližně po měsíci přesunů. Statisticky jsou totiž podchyceni pouze obyvatelé pobírající dávky od státu, a ne všichni uprchlíci. Nicméně nejčastěji se vyskytuje číslo 70 000 Trentiňanů na území Čech (20 000) a Moravy (50 000).

⁶⁸ DOLNIČAR, Ivan. *Jugoslavija 1941-1981* [online]. Bělehrad: eksport pres, 1981 [cit. 2022-11-16].

⁶⁹ OLIVERIUS, Miroslav (ed.), c. d., s. 74.

⁷⁰ BOJDOVÁ, Ivana, Eva ŠEBKOVÁ a Karel ŠEBEK. *Italští uprchlíci na jižní Moravě v letech 1915-1919*. Blansko: Město Blansko, 2014, s. 10.

Celý přesun z jejich dosavadních domovů probíhal velmi rychle, jelikož se celé území okamžitě ocitlo na frontové linii a úřady musely hbitě zareagovat. Obyvatelstvo bylo přesunuto do uprchlických táborů, případně do jednotlivých obcí, což byl případ i Velkomeziříčska.

Kvůli začínajícímu italskému útoku proti Jižnímu Tyrolsku navíc bylo nutno postupovat velmi rychle. Civilní obyvatelstvo, především tedy ženy, děti a starší lidé, se muselo velmi rychle sbalit a vzít si s sebou jen to nejnnutnější. Bojeschopní muži většinou už byli v květnu 1915 odvedeni bojovat především na východní frontu. Obyvatelstvo bylo shromážděno na nádražích, hlavně v Rivě a Trentu a podle dochovaných vyhlášek si s sebou mohlo vzít 10–15 kg jídla a základního ošacení.⁷¹ Samotná cesta pak trvala mezi třemi a pěti dny, protože vlaky s uprchlíky musely často vyčkávat a dávat přednost vlakům mířícím na frontu, které měly bezpodmínečnou přednost.⁷²

Takový stav opravdu platil. Proběhlo rychlé shromáždění a co nejrychlejší transport na sever, většinou ve vozech na dobytek převážně z kapacitních důvodů a z důvodu jejich lepší dostupnosti. Vozy osobní, jak zmiňuje následující ukázka, byly pouze příležitostné. *„Když 23. května 1915 Itálie svému bývalému spojenci Rakousko – Uhersku vyhlásila válku, tehdejší rakouské velení rozhodlo, že budou lidé z této oblasti okamžitě vystěhováni do vnitrozemí. Na cestu si mohli italští obyvatelé vzít zavazadla o váze jen 15 kilogramů a měli se shromáždit co nejdříve na nádražích. Kromě omezeného množství věcí, které si mohli vystěhovalci vzít na cestu, měli odevzdat veškerý dobytek a své opuštěné domy nechat odemčené. Poslední odjíždějící viděli, jak přicházející vojáci v jejich domech rabují. (Po válce se tito vystěhovalci vraceli do válkou úplně zničených měst a vesnic). Většina vystěhovávaných obyvatel nastoupila do vagonů pro dobytek. Osobními vagony mohli cestovat jen nemocní a těhotné ženy.“*⁷³ Muselo být velmi těžké zanechat za sebou svoje domovy, navíc odemčené a někdy i přihlížet přímo příchodu vojsk.

Evakuaci nicméně pomohl fakt, že na tomto úseku fronty sice přišel rychlý nástup útoku, ale italská ofenziva byla velmi brzy zastavena, téměř ve výchozích pozicích, těsně za hraniční čarou.⁷⁴

⁷¹ ŠEBKOVÁ, Eva, Italští uprchlíci ve školních kronikách bývalého politického okresu Boskovice, in: Sborník Muzea Blansko, Blansko: Muzeum Blansko 2004, s. 115

⁷² OLIVERIUS, Miroslav (ed.), c. d., s. 76.

⁷³ TOMAN, Jiří. *Italské rodiny v Čechách a na Moravě v době 1. světové války*. Měřínský zpravodaj. Měřín, 2014, 4(5), s. 15.

⁷⁴ ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká historie, s. 126.

I tak v mnohých případech měli Trentiňané na sbalení jen pár hodin, velmi výjimečně dostali více času než jeden den. Celou evakuaci navíc komplikoval i fakt, že se část obyvatel přidala na italskou stranu, s čímž rakouské úřady nepočítaly. Na to musela přijít také reakce a uprchlí Italové museli být prověřováni. „*Politicky nespolehliví lidé byli již od počátku války internováni v táborech, hlavně v Katzenau u Lince. Stal se především internačním táborem pro nepohodlné osoby. Byl znám nedbalou výstavbou a špatným zacházením ze strany táborové správy i ze strany domácího obyvatelstva.*“⁷⁵

Ostatní obyvatelstvo bylo rozmístěno do obcí po většině Předlitavska (Salcbursko, Vorarlbersko, Horní a Dolní Rakousko, Čechy nebo Morava) a výjimečně i například v Uhrách nebo na Slovensku. Přesný klíč k rozdělení není známý, ale většinou bylo cíleno na menší obce a venkov, a to z důvodu obav před šířením epidemií, které by se ve městech šířily mnohem lépe než na venkově.⁷⁶ Zároveň se úřady snažily ve většině případů sdružovat obyvatele z jednotlivých vesnic a jednotlivé rodiny dohromady a vystěhovávat je společně do jednotlivých obcí, potažmo regionů.⁷⁷ Proto na Velkomeziříčsko přišli převážně obyvatelé z města Trento a jeho blízkého okolí.

Domácí obyvatelé v příchozích uprchlících častokrát viděli možnost levné pracovní síly, především v zemědělství. Brzy však zjistili, že kromě práce musí Italům zajistit ubytování a stravu, a to na mnoha místech způsobilo nevoli k příchozím uprchlíkům, jelikož místní obyvatelé v této tíživé situaci sami neměli prostředků k obživě nazbyt. Rakouská vláda musela zareagovat.

Stalo se tak, že začaly být budovány uprchlické tábory, kterým se v písemnostech úředního charakteru říká barákové tábory. Se stavbou barákových táborů na území Rakousko-Uherska se začalo již v druhé polovině roku 1914. Tábory pro uprchlíky se budovaly všude stejně, jak na území Rakouska, tak na území Čech a Moravy. Sestávaly se z baráků na bydlení, nemocničních, dezinfekčních a karanténních baráků, odšívovacích zařízení, lázní, prádelen a baráků pro správu tábora. V táborech byl ustájen dobytek, potraviny dodávala záborová jatka a pekárny. Pro děti se ve sběrných táborech zřizovaly školy, kde vyučovali italští učitelé, kněží nebo osoby mající vhodné vlastnosti k výuce.⁷⁸

Vůbec největším a nejvýznamnějším táborem byl ten, který vznikl v Braunau nad Innem v Horním Rakousku. Další vznikly v Pottendorfu, Gmündu, Oberhollabrunu,

⁷⁵ BOJDOVÁ, Ivana, Eva ŠEBKOVÁ a Karel ŠEBEK. *Italští uprchlíci na jižní Moravě v letech 1915-1919*. Blansko: Město Blansko, 2014, s. 10.

⁷⁶ OLIVERIUS, Miroslav (ed.), c. d., s. 77.

⁷⁷ BEEROVÁ, Jaromíra. *Stezka Česko-Italského přátelství v Chyňavě*. Chyňava: Obec Chyňava, 2014.

⁷⁸ BOJDOVÁ, Ivana, Eva ŠEBKOVÁ a Karel ŠEBEK. *Italští uprchlíci na jižní Moravě v letech 1915-1919*. Blansko: Město Blansko, 2014, s. 11.

Wöltersdorfu, Ezensdorfu, Katzenau u Lince a ve městě Wagna u Leibnitze. Tábory také vznikly na Moravě, konkrétně v Uherském Hradišti, Moravské Třebové, Svatobořicích, Pohořelicích, Kyjově, Německém Brodě⁷⁹ a Mikulově. Největším táborem na Moravě byl ten v Uherském Hradišti. Byli zde ubytováni uprchlíci ze všech částí monarchie, nejen italští. S výstavbou táborů se započalo již v roce 1914 a největší rozmach budování spadl do roku 1917.⁸⁰

To, že rozmach těchto táborů nastal až v roce 1917 a také lokalizace těchto táborů, zapříčinilo například na Velkomeziříčsku, že obyvatelstvo z této oblasti do táborů téměř neodcházelo, jelikož všechny byly poměrně daleko, a i cestování a potenciální přesídlování doprovázela složitá administrativa a nevole úředních orgánů nechat italské vysídlenec se libovolně přesunovat z místa na místo.

Úřady se také snažily zabránit přesunu vystěhovalců do velkých měst (Praha, Brno, Vídeň, Salcburk, Linec apod.), jelikož náhlý nápor nových obyvatel na města mohl nést nemalé problémy. Ať už by se jednalo o náhlou masovou potřebu ubytování, tak o zaopatření především potravinami pro nově příchozí. Oba tyto faktory se mnohem lépe kontrolovaly a ovládaly na vesnicích a v menších městech, kde i přístup obyvatel k novým sousedům mohl být přívětivější, jelikož jak uprchlíci, tak místní strádali společně a často pocházeli i ze stejných poměrů. Proto se můžeme domnívat, že přístup venkovského obyvatelstva k uprchlíkům byl přívětivější než ve městech.

Navíc ve městech vznikalo kromě rizika nedostatku prostoru a nedostatku potravin také riziko snazšího průniku špiónů a informátorů z nepřátelské strany, kteří by se ve městech k informacím dostali mnohem snáz než na vesnicích. Přesun do měst byl pro Italy komplikovaný a mnohokrát jim nebylo vyhověno, a dokonce byl vydán příkaz, aby lidé, pobírající zaopatřovací příspěvek, v těchto městech nesměli bydlet. V městech tak mohli setrvat pouze finančně samostatné osoby.⁸¹

V předchozím odstavci byl také zmíněn zaopatřovací příspěvek. Ten poskytovala rakouská vláda všem uprchlíkům, kteří museli opustit svá bydliště. Při zahájení evakuace a přesídlování obyvatel z jižních území Rakousko-Uherska v květnu 1915 činil tento příspěvek 90 haléřů na osobu, přitom na začátku první světové války v roce 1914 dosahoval výše 70 haléřů.

⁷⁹ Dnes Havlíčkův Brod.

⁸⁰ BOJDOVÁ, Ivana, Eva ŠEBKOVÁ a Karel ŠEBEK. *Italští uprchlíci na jižní Moravě v letech 1915-1919*. Blansko: Město Blansko, 2014, s. 12.

⁸¹ Tamtéž, s. 20.

4.2 Příchod uprchlíků na Velkomeziříčsko

Poté, co předchozí podkapitola pojednávala o odchodu Italů z jejich domoviny v Jižním Tyrolsku, se tato část diplomové práce bude věnovat jejich příchodu na území dnešní České republiky a na Velkomeziříčsko. Zde se museli rychle adaptovat na zcela nové podmínky. Přišli do nového prostředí, neznali jazyk místního obyvatelstva a mnohdy byli negramotní. I přes to, jak dokládá následující ukázka, obě rozdílné skupiny obyvatel si k sobě dokázaly najít společnou cestu. „*Obyvatelstvo Jižních Tyrol se brzy szilo s domácí populací, protože je spojovalo stejné utrpení. Uprchlíci, stejně jako místní obyvatelstvo, byli převážně starci, ženy a děti, muži narukovali do armády. Uprchlíci byli vystěhováni daleko od svých domovů, do jazykově neznámého prostředí a pro ně drsných klimatických podmínek. Často zde onemocněli na choroby z nachlazení, trpěli záněty ledvin a plic.*“⁸²

Poslední tvrzení doloží i pohled do jakékoliv matriky zemřelých, kde se od května 1915 ukazují zápisy o smrti italských vystěhovalců a jako příčina úmrtí je nejčastěji udáván právě zánět plic. Jak uvádí autoři Bojdoová, Šebková a Šebek, pro příchozí se jednalo o klimatický šok a velmi často se v prvních měsících po příchodu ocitli na lůžku s nemocí a v horším případě zemřeli.

Monarchie se snažila nejrůznějšími nařízeními korigovat situaci kolem příchodu uprchlíků. Příkazy vydávala přímo vláda ve Vídni a jí podřízené orgány a na okresní hejtmanství putovaly tyto příkazy přes moravské místodržitelství v Brně. Hlavním orgánem bylo Centrum pro uprchlíky ve Vídni. Tato nařízení se nevztahovala jenom na Italy, ale i na všechny ostatní uprchlíky, kteří odešli před válkou (Chorvaté, Srbové, Rusíni, Ukrajinci, Slovinci a další).

Uprchlíci také měli určené oblasti, kam směli jít, aby se na ně vztahoval nárok na rentu, jednalo se o Dolní a Horní Rakousy, Čechy, Moravu, Slezsko, Štýrsko a Salcbursko. Pokud se přemístili jinam, přišli o nárok na státní podporu.

Vláda také přesně určila počty uprchlíků a jejich přiřazení do jednotlivých obcí. Většinou byli přemístěni do jednotlivých obcí, jelikož barákové tábory teprve vznikaly. I na Velkomeziříčsko přišlo několik stovek obyvatel Jižních Tyrol. První evidenční materiály příchozích vznikly na přelomu července a srpna 1915, kdy vládní orgány (především Ministerstvo vnitra) žádaly souhrnný soupis obyvatelstva podle domovských obcí.⁸³

⁸² BOJDOVÁ, Ivana, Eva ŠEBKOVÁ a Karel ŠEBEK. *Italští uprchlíci na jižní Moravě v letech 1915-1919*. Blansko: Město Blansko, 2014, s. 20.

⁸³ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1151/1915, sociální péče o uprchlíky; souhrnné důkazy podle domovských obcí. (přeloženo autorem)

V pobočce SOA Žďár nad Sázavou ve Velkém Meziříčí je možné dohledat i jmenný seznam příchozích uprchlíků na Velkomeziříčsko v roce 1915. Tento seznam k práci není z důvodu jeho obsáhlosti přiložen, ale v poznámce pod čarou je dán odkaz na dohledání v archivu ve Velkém Meziříčí.⁸⁴

Odpověď místního hejtmanství, pod číslem 1151 presidiálního spisu, uvádí nejprve 27. července 1915 přítomných 500 nemajetných uprchlíků, kteří pochází z jihu (viz tabulka č. 2).⁸⁵

Obec původu	Český název	Počet
Trient a okolí	Trident/Trento	64
Rovereto a okolí	Rovereto	22
Pisino a okolí	Pazin (Chorvatsko)	10
Rovignio a okolí	Rovinj (Chorvatsko)	150
Parenzo a okolí	Poreč (Chorvatsko)	82
Dignano a okolí	Vodnjan (Chorvatsko)	50
Polá a okolí	Pula (Chorvatsko)	122

Tabulka č. 2: Vystěhovalci na Velkomeziříčsku 27. července 1915 dle obce původu.

Zdroj: MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1151/1915, sociální péče o uprchlíky; souhrnné důkazy podle domovských obcí. (přeloženo autorem)

Rozdíl mezi majetnými a nemajetnými uprchlíky byl ten, že nemajetní měli nárok na kompletní materiální a finanční podporu. Z tabulky č. 2 je vidět, že se na Velkomeziříčsku pohybovali i obyvatelé z Chorvatska, konkrétně z poloostrova Istrie. Jenže tento stav příliš dlouho nevydržel, což ukazuje následná tabulka č. 3, kde je stav uprchlíků na Velkomeziříčsku jen o šest dní později, tedy 2. srpna. 1915. Tehdy okresní hejtmanství ve Velkém Meziříčí hlásilo 1 319 nemajetných vystěhovalců z Itálie.

⁸⁴ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1936/1915, fol. 1–4, statistika o uprchlících. (přeloženo autorem)

⁸⁵ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1151/1915, sociální péče o uprchlíky; souhrnné důkazy podle domovských obcí. (přeloženo autorem)

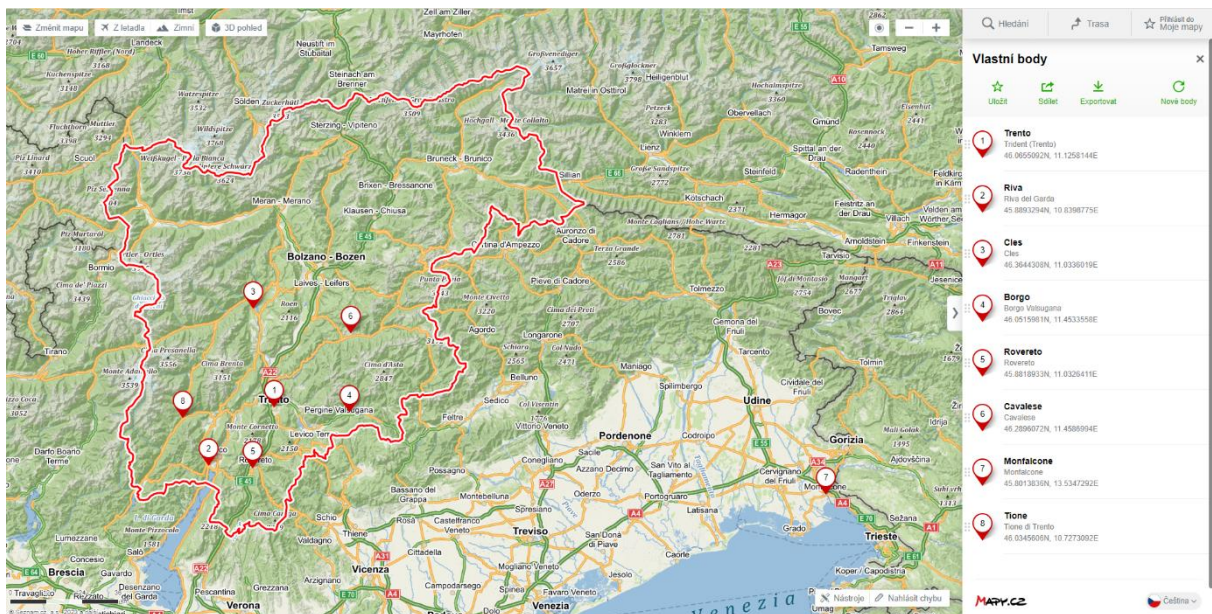
Obec původu	Počet
Trient a okolí (Trento/Trident)	548
Riva a okolí	710
Cles	2
Borgo a okolí	15
Rovereto a okolí	11
Cavalese	1
Monfalcone	24
Tione	8

Tabulka č. 3: Uprchlíci z Jižního Tyrolska na Velkomeziříčsku 2. 8. 1915.

Zdroj: MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1151/1915, sociální péče o uprchlíky; souhrnné důkazy podle domovských obcí. (přeloženo autorem)

Následující obrázky znázorňují území, ze kterého Italové na Velkomeziříčsko přišli. Konkrétně obrázek č. 5 se věnuje datům z 2. srpna, tedy je vázán na tabulku č. 3. Mapa původu obyvatel pro tabulku č. 2 nebyla vypracována, vzhledem k tomu, že tito obyvatelé se na území okresu zdrželi jen krátce. Tento stav dokládá i další archivní dokument⁸⁶, který přikládá údaje ze 17. prosince 1915, který potvrdil 1 370 přítomných Italů na Velkomeziříčsku, kdy z oblasti Jižního Tyrolska jich pocházelo 1 346 a zbylých 24 bylo z území nazývaného Okněžněné hrabství Gorice a Gradiška (obec Monfalcone), které je na hranicích dnešního Slovinska a Itálie. Z města Terstu a jeho okolí nepocházel nikdo.

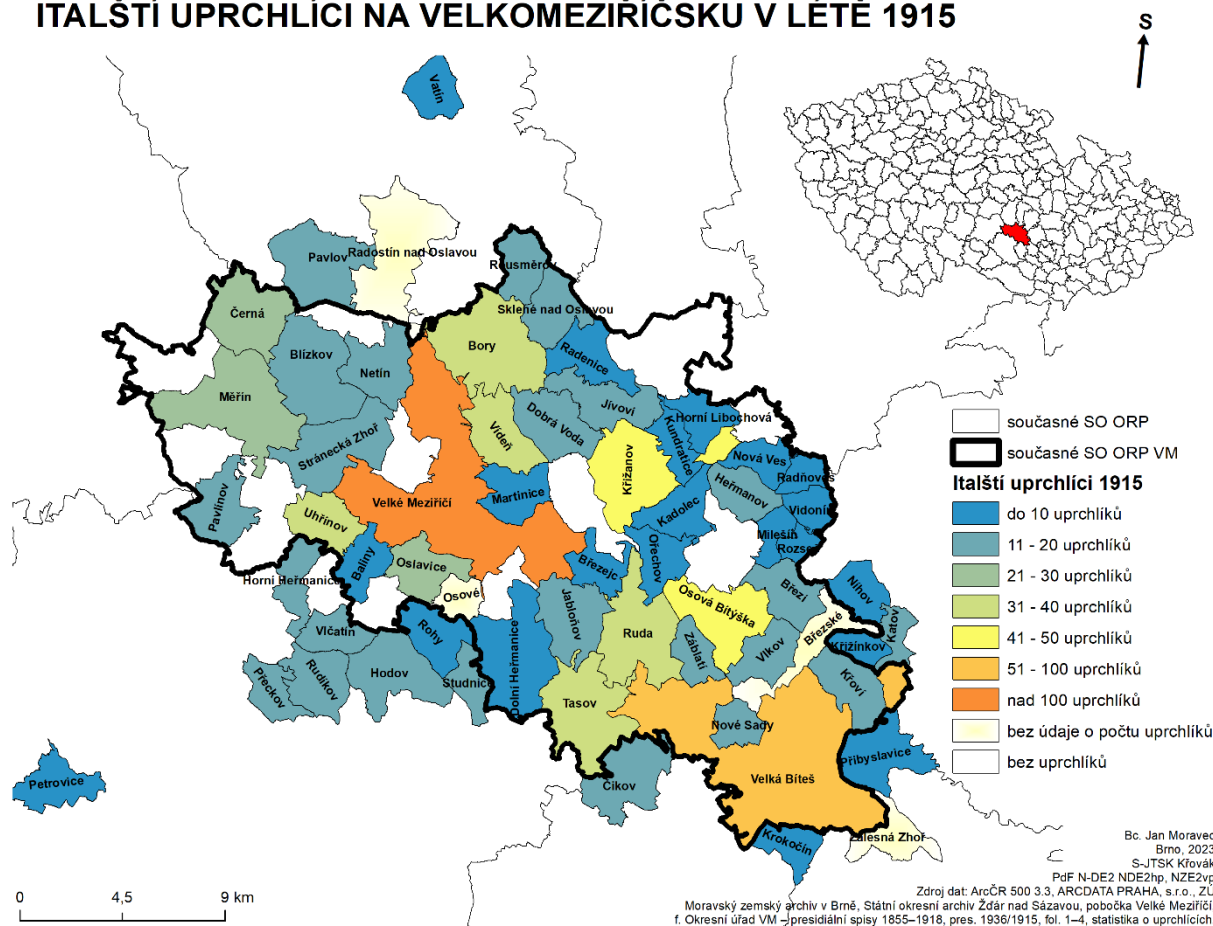
⁸⁶ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1936/1915, fol. 1–4, statistika o uprchlících. (přeloženo autorem)

Obrázek 5: Obce, ze kterých přišli Italové na Velkomeziříčsko v roce 1915.
 Převzato z: [Mapy.cz \[online\]](https://mapy.cz/zakladni?x=16.6442000&y=49.2327000&z=11). Dostupné z: <https://mapy.cz/zakladni?x=16.6442000&y=49.2327000&z=11>.
 (vlastní úprava)

Obrázek č. 6 pro změnu znázorňuje všechny obce bývalého politického okresu Velké Meziříčí, do kterých uprchlíci z jihu přišli. Jejich kompletní seznam je dostupný v příloze číslo 1. Je důležité upozornit na to, že mapa na obrázku č. 6 vychází ze současného stavu, zatímco data pochází z roku 1915 a jsou pouze přibližná, manuálně zpracovaná autorem. Žádný kompletní seznam obcí s počty přistěhovalců neexistuje. Mapa na obrázku č. 6 slouží jen k názornosti, navíc hned několik dříve samostatných obcí je dnes přičleněno k Velkému Meziříčí (Hrbov, Svavenov, Mostiště, Lhotky, Olší nad Oslavou apod.). V přílohách pod číslem 1 je pak autorem zpracovaný seznam s počty uprchlíků příchozích do jednotlivých obcí, kde jsou uvedeny i obce dnes už přičleněné pod sousední sídla.

ITALŠTÍ UPRCHLÍCI NA VELKOMEZIŘIČSKU V LÉTĚ 1915

Obrázek 6: Mapa obcí na Velkomeziříčsku, do kterých přišli Italové v roce 1915.⁸⁷

Z obrázku č. 6 je vidět také, že jsou označeny obce Vatín a Petrovice, které sice do původního okresu nepatřily, ale z blíže nespecifikovaných důvodů se právě obce Vatín i Petrovice vyskytují v materiálech týkajících se vystěhovalých Italů pro Velkomeziříčsko.

Zároveň příchod obyvatel z jihu velmi často rezonoval i v kronikách, kdy kronikáři mnohdy zaznamenali příchod, jména i místo ubytování nových spolubydlících. „Vypovězením války Itálie odstraňuje vláda naše Italy z Jižních Tyrol do vnitrozemí. Do Hodova přivezení z Velkého Meziříčí dne 25. 5. 1915 tři rodiny. Dvoučlenná rodina Frankini z Rivy, petičlenná rodina Bertulini z Torbole u Rivy a tříčlenná rodina Merighi z Torbole u Rivy. Dne 31. května 1915 devítičlenná rodina Less z Tridentu a pětičlenná rodina Nikolidi. Ubytování byli v čísle 2. a 47.“⁸⁸

Podobně referoval i kronikář ze školy v Březejci. „Ježto k nepřátelům Rakouska připojilo se i království Itálie, vystoupilo z Trojspolku a vypovědělo Rakousku válku. Opustilo

⁸⁷ Seznam obcí s počtem uprchlíků jako příloha č. 1.

⁸⁸ MZA v Brně, SOA Třebíč, f. NŠ Hodov, inv. č. 1079, kronika z let 1903–1951, s. 81.

obyvatelstvo přilehlých jižních krajů Tyrol, Kraňska, Istrie, kde rozzuřil se boj a ubytováno v jednotlivých obcích Čech a Moravy. Ve zdejší obci umístěno 10 osob, bytem v upraveném domku myslivny a výměnku rolníka Josefa Kryštofa čís. 10, z nichž 3 dívky Ornelini Pio, Beppina a Anna školou povinné, s prospěchem navštěvují i školu zdejší.⁸⁹

Zmínka o příchodu Italů do jednotlivých obcí na Velkomeziříčsku se objevila i v kronice školy v Hrbově. „Dne 25. května dostává Hrbov dvě rodiny italských uprchlíků o 12 členech z Rivy (zahradník Nicoladi Josef a Meazarini Rilla – Orient ubytování byli v čísle 11. Ve středu, dne 9. 6. docházejí do Hrbova vystěhovalci z Tridentu a to 11 osob a ubytování v čís. 30. Do Svařenova 9. 6. došlo devět uprchlíků (Angeli Maria odjela v květnu 1917 do Velkého Meziříčí a ku konci května je odstěhováno 5 členů rodiny Albiorelli Tulia).“⁹⁰

O nových spolubydlících ve svých obcích se zmiňují stručně i kroniky ze škol v Pavlově a Jabloňově. „Dne 25. (května 1915)⁹¹ přistěhováno bylo do Pavlova 11 italských uprchlíků z Rivy v Jižních Tyrolech a sice 3členná rodina Zaroni a 8členná rodina Santorum. Rodině Santorum narozením přibyl 1 člen na počátku jejich zde pobytu. Umístění byli v domě p. Karla Javůrka č. 8. Každý člen dostával podporu státní.“⁹² „Dnes (25. května 1915)⁹³ dovezeno k nám 15 italských vystěhovalců z Tyrol (do celého hejtmanství přes 900). Ubytování v č. 2, 10 a 71.“⁹⁴

Podrobnější popis situace nabídl pohled do kronik ze škol v Radostíně a Skleném nad Oslavou. „V květnu t. r. (1915)⁹⁵ přišlo do obce asi 28 italských uprchlíků pocházejících většinou z okolí Rivy. Byli rozděleni ve tři skupiny a ubytováni u Frant. Škapy v č. 10. Jana Svobody v č. 63 a J. Vybírala v č. 36. Byli 3 muži a ostatní dívky a ženy s malými dětmi. Jelikož však byty pro ně byly velmi nevhodné a opatřování potravin pro ně jazyka našeho neznalé bylo čím dál tím obtížnější, odešli všichni již v měsíci červnu do Vel. Meziříčí, kde našli mnozí zaměstnávali v továrně na sukno. Útěchy duchovní poskytoval jim místní kaplan

⁸⁹ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Březejc, inv. č. 59, školní kronika z let 1911–1974, s. 12.

⁹⁰ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Hrbov, inv. č. 118, školní kronika z let 1914–1939, nestránkováno.

⁹¹ Poznámka autora.

⁹² MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Pavlov, inv. č. 147, školní kronika z let (1787) 1808–1940, s. nestránkováno.

⁹³ Poznámka autora.

⁹⁴ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Jabloňov, inv. č. 145, školní kronika z let 1890–1936, s. 194.

⁹⁵ Poznámka autora.

Fr. Moučka, který mluví italsky. ⁹⁶ V Radostíně nad Oslavou se tak setkali v počátku pobytu i s člověkem, se kterým se mohli mnohdy negramotní Italové domlouvat a řešit s ním své trable a starosti, což jim rozhodně usnadnilo pobyt.

Kronika školy ve Skleném nad Oslavou, která sloužila i pro děti z *Rádenic* a *Rozměrova*⁹⁷, dokládá ochotu místních pomoci nově příchozím ve složité životní situaci. „Dne 22. května Itálie, dříve spojenec Rakousko-Uherska, vypovídá tomuto válku. Do Vel. Meziříčí přijelo několik tisíc vystěhovalců italské národnosti a to ponejvíce děti a žen z jižních Tyrol. Jsou ubytováni po obcích v okrese. Musili narychlo opustiti rodné domy, kraje a s holýma rukama octli se mezi cizími, s nimiž nebylo možno se domluviti, zatím, co již v jejich domovech započala řádití litice válečná. Do zdejší obce byly poukázány dvě rodiny: *Santorum* a *Marchesoni* (Markežony) děti to a ženy, toliko jeden muž (brzy potom povoláný k vojenské službě). Bydlí v domech u Synků čís. 36 a u Nejedlých čís. 19. Jedno děvče je poněkud znalé němčiny a dělá proto tlumočnicka. Domácí lidé ochotně je zaopatřili nejnutnějšími potřebami.“⁹⁸

Na Velkomeziříčsko tak najednou přišlo téměř 1 400 nových obyvatel, většinou jen s minimem zásob, nulovou znalostí jazyka i prostředí, kam byli přesunuti a k úplně cizím lidem, se kterými měli zdánlivě jen pramálo společného. Při tomto rychlém přesunu, který mnohdy trval jen tři dny, a následném ubytování, se objevilo nemálo zádrhelů.

Když uprchlíci dorazili do nových domovů, tak se ukázaly mnohé problémy, a to i speciálně na Velkomeziříčsku. V červenci 1915 proto muselo „zakročit“ moravské místodržitelství, které obdrželo hned několik stížností, z nichž vytvořilo čtyři hlavní okruhy problémů a požadovalo okamžitou nápravu. Hlavními nedostatky při ubytování Italů byly:⁹⁹

1. Špatné umístění, kdy se rodiny často shlukly v malých místnostech, nezdravé prostředí a žádné rozdělení podle pohlaví.¹⁰⁰
2. Množství uprchlíků muselo spát na holé zemi, někteří pod sebou měli jen slámu, byl velký nedostatek slaměných pytlů a také fakt, že v některých obcích si uprchlíci museli tyto pytle, které jim sloužily jako příkrývky, kupovat sami. Navíc

⁹⁶ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. NŠ Radostín nad Oslavou, inv. č. 267, školní kronika z let 1913–1953, s. 39–40.

⁹⁷ Dnešní obce Radenice a Rousměrov.

⁹⁸ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Sklené nad Oslavou, školní kronika, inv. č. 187, úřední kniha 270 z let 1900–1939, nestránkováno.

⁹⁹ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1117/1915, fol. 1, problémy při ubytování uprchlíků. (přeloženo autorem)

¹⁰⁰ Tamtéž.

tyto pytle byly enormně předražené, kdy se prodávaly až za 20 korun za kus, přičemž denní dávka byla 90 haléřů, proto museli uprchlíci kupovat tyto pytle na splátky.¹⁰¹

3. Nedostatek potravy pro uprchlíky, kdy polentu, mouku, sýr, olej nebo palivo nedostávali vůbec nebo za enormně předražené ceny, což bylo způsobené vidinou místních na přivýdělek.¹⁰²

4. Nezahájení výplaty státní podpory uprchlíkům.¹⁰³

V odpověď na tyto stížnosti bylo okresním hejtmanstvím ve Velkém Meziříčí odpovězeno, že problémy se při ubytování více jak třinácti stovek uprchlíků mohly objevit. Často se prý stávalo, že uprchlíci nemohli své byty nalézt, ale za natěsnání do místností si prý mohli sami. Vybavení uprchlíků začalo nejdříve oblečením a botami, proto slaměné pytle a příkrývky nebyly zatím dostupné (více o tom v kapitole 5.4). U problematiky jídla nenašlo okresní hejtmanství žádné stížnosti, polentová mouka byla podle úřadu dostupná vždy ve velkém množství a ostatní potraviny byly dostupné minimálně ve Velkém Meziříčí. Problémem se stalo shánění palivového dříví, jelikož Italové podle vyjádření okresního hejtmanství nebyli zvyklí na žádnou práci a naléhali na to, aby jim bylo dřevo z lesů dávano zdarma. Výplata státní podpory podle zprávy hejtmanství probíhala každých 14 dní.¹⁰⁴

Pro Rakousko-Uhersko byla celková situace velmi náročná po všech stránkách. Ať už organizačně (nutný rychlý přesun desítek tisíc obyvatel o stovky kilometrů severně), tak finančně (veškeré zabezpečení a zaopatření uprchlíků). Monarchie musela vytvořit životní podmínky pro své občany. Při Ministerstvu vnitra byla zřízena sekce pro válečné uprchlíky, kterou zaštitila matka pozdějšího císaře Karla I. – Marie Josefa. Tato organizace měla odsunutým příslušníkům říše zabezpečit základní životní potřeby – bydlení a obživu. Instituce měla v úmyslu uspořádat v roce 1915 ve Vídni *Výstavu o válečné péči*.

4.3 Materiální zajištění italských uprchlíků

Tato akce měla vyvolat vlnu solidarity napříč monarchií, ale díky ní bylo i možné dohledat velmi cenné statistické údaje, které se vážou ke dvěma předchozím podkapitolám. Okresní hejtmanství ve Velkém Meziříčí na žádost Ministerstva vnitra poskytlo statistické údaje, které blíže přiblížily postupný příchod uprchlíků do regionu a jejich materiální potřeby po ubytování v obcích na Velkomeziříčsku.

¹⁰¹ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1117/1915, fol. 1, problémy při ubytování uprchlíků. (přeloženo autorem)

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ Tamtéž.

Samotná *Výstava o válečné péči* měla pro Rakousko-Uhersko klíčový význam, jelikož měla ukázat život obyčejných spoluobčanů, vzbudit soucit v návštěvnících a podnítit například peněžní sbírky na financování barákových táborů. Navíc mělo jít i o propagaci státu, který se chtěl ukázat v dobrém světle, jako pomocník obětem války, a posílit tak i komunitní duch a zároveň působit jako jednotící prvek mnohonárodnostní monarchie.¹⁰⁵

V rámci této výstavy mělo jít o představení především sociálních opatření ve prospěch uprchlíků z Haliče a Bukoviny, ale také z jihu monarchie.¹⁰⁶ Na všechna okresní hejtmanství byla odeslána osmistránková zpráva, která informovala o záměru, průběhu, potřebách výstavy nebo sběru exponátů, stejně jako několik žádostí na okresní hejtmanství například o statistických údajích o ubytovaných uprchlících.

Žádoucí byly především fotografie uprchlíků a byly pro ně stanoveny přísné parametry. Například měly být pořízeny zkušeným fotografem a rozměrově mít 18 centimetrů na výšku a 24 centimetrů na šířku. Navíc musely být opatřeny poznámkami o místě původu. Požadovány byly fotografie barákových táborů, ulic v táborech, vnitřní a venkovní vybavení jednotlivých baráků apod. Dále také snímky míst, kde byly aktivní místní výbory pro pomoc uprchlíkům a dokumentace pomoci, fotografie ubytování, škol, zaměstnání, distribuce oblečení a obuvi, vyplácení podpory apod.¹⁰⁷

Dalším požadovaným artiklem pro tuto výstavu byly produkty profesních institucí zaměstnávajících uprchlíky. Záměrem jejich vystavování bylo informování širšího obyvatelstva o tom, že vláda zřídila instituce ve prospěch zaměstnání uprchlíků a jejich zařazení do pracovního procesu. Jednalo se především o produkty z šicích dílen, krejčovské, obuvnické, truhlářské, zámečnické, soustružnické nebo košíkářské výrobky, dále o vyšívání nebo paličkování. Zároveň se ale muselo dbát na kvalitu těchto výrobků.¹⁰⁸

V neposlední řadě byly žádoucí také statistické informace o uprchlících, které měly být předány Ministerstvu vnitra. To mělo za úkol jejich zpracování a vytvoření přehledových tabulek a grafických znázornění pro účely výstavy.¹⁰⁹

Sbíraná statistická data byla velmi obsáhlá a jednotlivé okresy byly žádány o velké množství informací a údajů spojených s uprchlíky. Konkrétně se jednalo o tyto údaje:¹¹⁰

¹⁰⁵ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1704/1915, fol. 1–12, válečná výstava ve Vídni; oddělení sociální péče o uprchlíky. (přeloženo autorem)

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ Tamtéž.

1. Počet válečných uprchlíků, kteří byli na státní podpoře a kteří byli od začátku války umístěni v okrese a jejich národnost.¹¹¹
2. Názvy všech současných uprchlických obcí a osad v okrese s uvedením národnosti a maximálním počtem uprchlíků ubytovaných v těchto jednotlivých lokalitách.¹¹²
3. Celkové náklady na podporu uprchlíků vynaložené v okrese a rozdělení těchto nákladů mezi jednotlivá odvětví:
 - a. Peněžní podpora uprchlíků.
 - b. Obstarání ubytování.
 - c. Nákup oděvů, prádla, obuvi, příkrývek atd.
 - d. Lékařské ošetření a obstarání léků.
 - e. Náboženská, kulturní, sociální a společensko-politická péče.
 - f. Zásobování potravinami.¹¹³
4. Počet, územní působnost a případně jazyková zdatnost uprchlických kaplanů a množství peněz vynaložených za účelem uspokojení náboženských potřeb uprchlíků.¹¹⁴
5. Umístění, bližší označení, doba zřízení, nejvyšší četnost a předchozí náklady jednotlivých pracovišť pro uprchlíky, základní a střední školy i prázdninové kurzy, rukodělné kurzy, technické a komerční kurzy a kurzy pro starší mládež a dospělé, kurzy pro negramotné, školky, denní stacionáře a další úřady sociální péče, počet a výše odměn vyplacené učitelům a vedoucím pracovníkům, kteří v těchto institucích pracují nebo pracovali, množství a podrobnější popis výrobků specializovaných živnostenských institucí, množství a hodnota v nich zpracovávaných surovin a možná doba a příčina zániku těchto různých institucí.¹¹⁵
6. Množství slaměných matrací, příkrývek, oblečení, prádla a bot distribuovaných uprchlíkům v jednotlivých politických okresech a barákových táborech na státní náklady nebo z prostředků místních nebo izraelských kulturních společenství.¹¹⁶
7. Pokud možno počet těch uprchlíků z Haliče a Bukoviny, kteří do 1. listopadu (1915¹¹⁷) opustili jednotlivé politické okresy a barákové tábory a vrátili se do své vlasti.¹¹⁸

¹¹¹ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1704/1915, fol. 1–12, válečná výstava ve Vídni; oddělení sociální péče o uprchlíky. (přeloženo autorem)

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ Tamtéž.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ Poznámka autora.

Následující podmínky platily už jen pro barákové tábory. Na území dnešní České republiky se to týkalo především táborů v Uherském Hradišti a Moravské Třebové. Tato nařízení proto budou uvedena pouze ve zkratce. Jednalo se o obsazení táborů a data byla žádána na začátku každého měsíce. Navíc byly žádány i údaje o maximálním dosaženém počtu uprchlíků v táboře. Dále šlo o sociální zařízení a stav táborů, jako bylo zásobování pitnou vodou, likvidace odpadu, stav a náklady na provoz porodnice a nemocnice, počet personálu, úmrtnost (speciálně i dětská úmrtnost), přesné statistiky nemocí a zejména infekcí (záškrť, spála, tyfus, úplavice, neštovice, cholera), dále pak i údaje o sňatcích, narození dětí, informace o potravinách, porcích a jejich velikostech pro děti i dospělé a výsledky zaměstnání v uprchlických táborech a rozdělení podle druhu práce a pohlaví.¹¹⁹

Všechny výše zmíněné statistické údaje požadovalo Ministerstvo vnitra do konce října roku 1915. Důvodem bylo to, že samotná výstava se měla konat od poloviny listopadu toho roku. Na druhou stranu, na samotném dokumentu lze dohledat datové údaje o převzetí dokumentu až 3. listopadu a odpověď byla odeslána až 10. listopadu 1915, ale stojí na ní nápis: „*Už vyřízeno.*“¹²⁰ Dá se tedy předpokládat, že to byla druhá výzva odeslaná na všechna okresní hejtmanství, ale je to pouze domněnka.

V odpověď na tyto požadavky odeslalo okresní hejtmanství ve Velkém Meziříčí dopis, shrnující požadavky, které zároveň dobře ukazují i postupný příchod Italů na Velkomeziříčsko.

V místních obcích byly ubytování pouze uprchlíci z jihu monarchie. První transport dorazil do Velkého Meziříčí 26. května 1915 a další transporty následovaly 30. května 1915, 8. června 1915 a 10. června 1915. Podle telegrafických oznámení, která dorazila na místní úřady dorazily transporty s tímto počtem přepravených uprchlíků 475 (25. května), 325 (30. května), 161 (8. června) a 24 (10. června). Počty uprchlíků na konci měsíců byly: červen (1 263), červenec (1 319), srpen (1 332), září (1 352) a říjen (1 365).¹²¹

Nárůst počtu uprchlíků ilustruje jejich neustálý příliv do okresu, zejména pak do Velkého Meziříčí, kde byly často zaměstnávání ve vojenské továrně Wilhelm Beck & Söhne, která nabírala muže i ženy jako nádeníky pro oděvní průmysl. Většina uprchlíků

¹¹⁸ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1704/1915, fol. 1–12, válečná výstava ve Vídni; oddělení sociální péče o uprchlíky. (přeloženo autorem)

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Tamtéž.

¹²¹ Tamtéž.

pocházela z okolí Rivy, Trenta a některé rodiny z Monfalcone. Do konce října zemřelo šest uprchlíků a třináct se narodilo.¹²²

Uprchlíci byli ubytováni v 73 z 86 obcí v okrese. Od konce října uprchlíci byli jen v 66 obcích okresu. Největší počet jich byl ve Velkém Meziříčí, kde žilo 296 Italů. Obecně je úřady na Velkomeziříčsku ubytovávali ve speciálních apartmánech a podle jednotlivých rodin a snažili se o to, aby Italové nebyli umístováni po větších skupinách dohromady.¹²³

Tabulka č. 4 ukazuje, kolik bylo potřeba nakoupit věcí pro italské uprchlíky a celkovou cenu, stejně jako kolik celkem peněz bylo vládou a úřady vyplaceno na podporu uprchlíků do listopadu 1915. Všechny tyto položky byly zakoupeny za státní náklady. Celkově se od května do října na Velkomeziříčsku vyšplhaly na 222 354 korun a 1 haléř.¹²⁴

¹²² MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1704/1915, fol. 1–12, válečná výstava ve Vídni; oddělení sociální péče o uprchlíky. (přeloženo autorem).

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ Tamtéž.

a)	Hotovostní podpora uprchlíkům		175 345,56 K	
b)	Poskytnutí bezplatného ubytování		5640,23 K	
c)	Nákup:	1.	Slaměné pytle	5335,96 K 806 ks
		2.	Deky	6484,73 K 1114 ks
		3.	Boty	7147,20 K 498 párů
		4.	„papuče“ (Potschen)	312,60 K 50 párů
		5.	Oděvní látky	7683,11 K 2369,35 m
		6.	Spodní prádlo a tkanina	2260,74 K 1938,05 m
		7.	Podšívka	96,06 K 158,10 m
		8.	Flanelové tkaniny	5632,14 K 5116,16 m
		9.	Povlečení na postel	25,80 K 5 ks
		10.	Tkaniny na zástěry	170,40 K 208,30 m
		11.	Bavlna	298,04 K 130 k
		12.	Punčochy	434,64 K 384 párů
		13.	Ponožky	152,50 K 146 párů
		14.	Šátky	148,60 K 118 ks
		15.	Plédy pro ženy	1717 K 362 ks
		16.	Plédy pro muže	227,20 K 115 ks
		17.	Dětské kapuce	59,40 K 42 ks
		18.	Pánské klobouky	205,40 K 57 ks
		19.	Rukavice	3,60 K 2 ks
		20.	Hotové prádlo	746,90 K
		21.	Hotové obleky	38 K
d)	Lékařské ošetření a léky		1438,80 K	
	Vystrojení pohřbu		75 K	
e)	Nákup učebnic		245 K	

Tabulka č. 4: Materiální zaopatření italských uprchlíků na Velkomeziříčsku v listopadu 1915.

Zdroj: MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – prezidiální spisy 1855–1918, pres. 1704/1915, fol. 1–12, válečná výstava ve Vídni; oddělení sociální péče o uprchlíky. (přeloženo autorem)

Díky pokusu o *Výstavu o válečné péči* jsou dostupná cenná data, která shrnují a doplňují informace o příchodu italských vystěhovalců na Velkomeziříčsko. Zároveň je díky tomu možné si udělat obrázek o tom, kolik věcí musely úřady na všech úrovních řešit, aby mohly v rámci možností zajistit život novým obyvatelům na svém území.

Celá čtvrtá kapitola pak přiblížila průběh a okolnosti odsunu obyvatel nejen z Jižního Tyrolska, ale také z území dnešního Slovinska a Chorvatska, kdy na přípravu k přesunu neměli tito lidé mnohdy ani 24 hodin, a poté museli prožít něco mezi třemi až pěti dny ve vagónech pro dobytek cestou do jiné části monarchie, pro italské uprchlíky úplně neznámé. Dále byly přiblíženy i okolnosti jejich příchodu, rozšířené o další informace, které okresní hejtmanství ve Velkém Meziříčí poskytlo Ministerstvu vnitra při plánované *Výstavě o válečné péči*.

5. Pobyt uprchlíků na Velkomeziříčsku

Jak již bylo několikrát zmíněno, Italové se začali od května usazovat i na Velkomeziříčsku. Na rozdíl od jiných regionů (Uherskohradištsko nebo Svitavsko) zde byli ubytováni v domech, často u rodin obyčejných lidí ve více jak šesti desítkách obcí ve velkomeziříčském okresním hejtmanství. Pro jejich pohodlí a komfort bylo vykonáno mnoho, ale nejednou to nestačilo. Úřady musely řešit časté nedostatky a stížnosti, zároveň potřebovaly, aby nově příchozí pracovali, navíc když většina mužů odešla na frontu, bylo uvolněné pozice potřeba zaplnit o to více.

Pro uprchlíky bylo nutné zařídit a obstarat nejen základní potraviny, ale také oblečení, otop a v neposlední řadě i školy a duchovní služby. Všechny tyto aspekty bylo nutno rychle zřídit po jejich příjezdu, aby byly potřeby nově příchozích uspokojeny a oni získali alespoň částečný pocit domova a přívětivého prostředí.

5.1 Pastorační péče

Víra hrála v životech Italů důležitou roli. Téměř všichni byli silně věřící římský katolíci a víra v Boha, možnost pomodlit se a obrátit se k Bohu, pro ně byla v tyto náročné chvíle odsunu z míst, kde celý život žili, asi jedinou životní jistotou. Víra pro ně představovala jedinou věc, na kterou se mohli spolehnout, jelikož jejich budoucnost byla nejistá a oni se rázem měli ocitnout stovky kilometrů daleko od svých domovů a starého života. V tu chvíli pro ně byli důležití jejich kněží, které znali třeba z domovských obcí, a kteří pro ně představovali jednu z mála jistot.

Kněží byli důležitými postavami ve svých domovských obcích, jelikož při odsunu bylo jejich úkolem ubezpečit tamní obyvatelstvo, informovat ho, případně utěšovat a podporovat ho a napomáhat koordinaci odsunu na sever z Jižního Tyrolska. Mnohdy také kněží přicházeli přímo s uprchlíky a pro povětšinou venkovany, často negramotné a neznalé cizího jazyka, byli důležitou osobou. Stejně tak byli důležití i pro rakouské úřady. Kněz na přiděleném území fungoval jako tlumočník, zástupce svých farníků, se kterými řešil i mnoho každodenních problémů. Navíc mohl vyučovat náboženství ve školách.¹²⁵

Jelikož byla velká většina Italů římskokatolického vyznání, bylo nutné rychle reagovat a zařídit pro ně vlastní pastorační péči. Tu na Velkomeziříčsku zajišťovali dva jazykově zdatní kněží. Prvním byl Don Quirino Pretti z Rivy, přiřazen do Velkého Meziříčí, do jehož

¹²⁵ OLIVERIUS, Miroslav (ed.), c. d., s. 82.

péče spadalo 36 farností, a druhým byl Don Giuseppe Grof, přiřazen do Nového Města na Moravě, do jehož péče spadalo 30 farností v politickém okrese Velké Meziříčí.¹²⁶

Ve Velkém Meziříčí byl pro Italy a jejich bohoslužby vyčleněn kostel svatého Kříže (špitální kostel svatého Kříže), kterému místní přezdívají Špitálek. Ten je v těsné blízkosti městské brány a zbytků městských hradeb, v jedné ulici s kostelem svatého Mikuláše, který je dominantou náměstí. V ostatních obcích byly bohoslužby prováděny v kostelích, které sloužily i domácímu obyvatelstvu.

Už v červenci 1915 se Ministerstvo vnitra dotazovalo na stav pastorační péče v okresech, kam přišli tyrolští uprchlíci. Pastorační péče pro uprchlíky probíhala už dříve a týkala se obyvatel Haliče a Bukoviny. Ministerstvo vnitra chtělo znát stav týkající se potřeby náboženského zaopatření příchozích uprchlíků a v návaznosti na to, jestli je v dané obci nebo okrese nutné zařizovat pastorační péči a také hodnotu případné výplaty, kterou kněží dostávali.¹²⁷

V odpovědi ze 4. srpna 1915 se informovalo, že v místním okrese do té doby žádná taková péče neprobíhala. Až po vyhlášení se ozvali kurát Don Giuseppe Grof a kaplan z Rivy Don Quirino Pretti, který působil i v okresech Dašice a Třebíč. Quirino Pretti zároveň poskytoval náboženské služby už v předchozích dnech na Velkomeziříčsku.¹²⁸

Místní úřad navrhnul, že by se měla zřídit v hejtmanství dvě duchovní střediska, a to ve Velkém Meziříčí a ve Velké Bíteši. Zároveň bylo řečeno, že Grof uvádí svůj měsíční plat na úrovni sto osmi korun a Pretti kolem šedesáti korun. Oba byli tedy poučeni, že jejich měsíční plat se bude pohybovat v rozmezí mezi šedesáti a sedmdesáti korunami.¹²⁹

Jak již bylo napsáno výše, nakonec bylo zřízeno pouze jedno duchovní centrum, a to ve Velkém Meziříčí ve špitálním kostele svatého Kříže. Oba zmínění kněží dostali pod svoji správu část území hejtmanství. Zatímco Giuseppe Grof z Nového Města na Moravě působil především v obcích na severu hejtmanství, Quirino Pretti z Velkého Meziříčí poskytoval své služby farníkům ve zbytku hejtmanství a částečně i v sousedním třebíčském politickém okrese.

Don Quirino Pretti pocházel z Rivy a před válkou působil jako ředitel centra mládeže (oratoria). Po příchodu na Velkomeziříčsko působil od 29. května 1915 v politických

¹²⁶ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1704/1915, fol. 1–12, válečná výstava ve Vídni; oddělení sociální péče o uprchlíky. (přeloženo autorem)

¹²⁷ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1201/1915, uprchlíci italské národnosti; pastorační péče. (přeloženo autorem)

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ Tamtéž.

okresech Velké Meziříčí, Třebíč a Dačice. Později mu byla svěřena pastorační péče o uprchlíky přivezené do politického okresu Třebíč a politického okresu Velké Meziříčí. Do jeho péče spadalo 859 farníků (jen v politickém okresu Velké Meziříčí¹³⁰). Celkem se jednalo o 36 obcí v politickém okresu Velké Meziříčí a 60 obcí v politickém okresu Třebíč, celkem tedy 96 obcí, ve kterých poskytoval pastorační péči. Za svoji práci později požadoval 200 korun na měsíc (což bylo v rozporu s nabízením platem šedesát až sedmdesát korun za měsíc¹³¹).¹³²

Tato výplata byla obhajována především náklady spojenými s cestováním, kdy vzdálenosti mezi jednotlivými obcemi byly poměrně velké, navíc po nekvalitních cestách a náročném terénu, který výrazně ovlivňovala i hluboká údolí řek Balinka a Oslava a také reliéf Křižanovské vrchoviny.

Pastorační péči pro zbylých 493 uprchlíků ubytovaných v ostatních 31 farnostech vykonával Giuseppe Grof z Nového Města na Moravě.¹³³ Jak bylo řečeno, kněží také mohli občasně vyučovat na školách náboženství, ale nemohli plnohodnotně nahradit školy a učitele. I o mladé uprchlíky se muselo Rakousko-Uhersko postarat, především o jejich vzdělání.

5.2 Školství

Pro obyvatele, především ty mladší, bylo nutné zřídit i školy nebo je zařadit do tříd a výuky už stávajících škol. Samostatné třídy byly zřizovány jen ve městech a často do nich docházely i děti z okolních obcí. Pro vyučování byli vybíráni jen obyvatelé rakousko-uherské monarchie, zatímco nebylo nutností kompletní pedagogické vzdělání, ale patřičné výchovné dovednosti. Vyučování probíhalo v němčině, jedinou výjimkou bylo náboženství, o které se většinou starali kněží, kteří vyučovali italsky.¹³⁴

Toto ovšem platilo pouze pro větší města, jako Velké Meziříčí nebo Velká Bíteš. Jelikož je ale region Velkomeziříčsko spíše venkovským s řadou menších obcí, v mnoha z nich byla samostatná škola a místní děti italských vystěhovalců často navštěvovaly výuku zde, společně s českými dětmi.

Hned v úvodu italského pobytu byl také velmi aktivní duchovní Quirino Pretti. Ten už v červenci předložil na okresním hejtmanství soupis učebnic, které by bylo potřeba

¹³⁰ Poznámka autora.

¹³¹ Poznámka autora.

¹³² MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1546/1915, fol. 1–2, uprchlíci italské národnosti; pastorační péče. (přeloženo autorem)

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ BOJDOVÁ, Ivana, Eva ŠEBKOVÁ a Karel ŠEBEK. *Italští uprchlíci na jižní Moravě v letech 1915-1919*. Blansko: Město Blansko, 2014, s. 27.

pro žáky pořídit. Sám vypracoval tabulku i s výpočtem ceny a počtu daných knih pro žáky. Jednalo se například o knihy Libro di lettura¹³⁵ (tři díly), Libro d'aritmetica¹³⁶ (tři úrovně obtížnosti grado inferiore, grado medio a grado superiore¹³⁷) nebo o knihu Sillabario.¹³⁸ V celkovém úhrnu se jednalo o 150 učebnic pro školy ve Velkém Meziříčí a Velké Bíteši za 154 K.¹³⁹

Naopak zařizování a zřizování výuky nebylo tak jednoduché, jako u pastorační péče. Ministerstvo vnitra vydalo 18. září 1915 svým výnosem č. 47319 seznam italských, slovinských a popřípadě chorvatských uprchlíků, kteří mohli být povoláni k výuce žáků z jihu monarchie v jednotlivých okresech.¹⁴⁰ Tento list čítal celkem 63 osob, které byly uznány za způsobilé vykonávat povolání učitele v nějaké škole a každý úřad z nich mohl vybírat.¹⁴¹

Tyto instrukce a seznam učitelů byly na úřad ve Velkém Meziříčí doručeny na přelomu září a října 1915. Až o měsíc později psalo moravské místodržitelství v Brně do Velkého Meziříčí, aby byl vybrán učitel potřebný pro zřízení školy pro místní italské vystěhovalce. Výběr měl probíhat ze zmíněného seznamu, případně mohl být navrhnut jiný vhodný kandidát, ale s tím, že upřednostňováni byli vždy lidé s pedagogickým vzděláním. O jmenování nového vyučujícího musely být informovány vyšší úřady a společně s tím musela být podána i žádost o výplatu odměn.¹⁴²

Na to 6. listopadu 1915 přišla odpověď, že slečna Maria Masera, titulovaná „dobře narozená“, byla okresní správou vybrána jako učitelka dětí uprchlíků z Jižního Tyrolska ve Velkém Meziříčí. Tato učitelka dostala svůj titul 3. května 1905 a před válkou působila na třítrídni základní škole v městečku Nago. Zároveň jí byl od 1. října 1915 navržen stálý měsíční příspěvek 60 korun.¹⁴³

Výuka italských dětí začala ve Velkém Meziříčí dříve než v době, ze které pocházejí předchozí dokumenty. Skupina 65 dětí začala výuku slečny Masery navštěvovat od konce

¹³⁵ Volně přeloženo jako čítanka.

¹³⁶ Učebnice matematiky.

¹³⁷ Úroveň lehká, střední a těžká.

¹³⁸ Lze přeložit jako slabikář.

¹³⁹ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, nezatříděný materiál (425/1915). (přeloženo autorem)

¹⁴⁰ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1913/1915, fol. 1–4, kulturní péče o uprchlíky z jihu; zajištění učitelů. (přeloženo autorem)

¹⁴¹ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1913/1915, fol. 1–4, kulturní péče o uprchlíky z jihu; zajištění učitelů. (přeloženo autorem)

¹⁴² MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1717/1915, kulturní péče o uprchlíky z jihu; zajištění učitelů. (přeloženo autorem)

¹⁴³ Tamtéž.

září. V říjnu pak byla schválena dodávka učebnic pro uprchlíky v hodnotě 245 korun a 14 haléřů.¹⁴⁴

Ne všude ale šlo vyučování a jeho zařízení tak hladce jako ve Velkém Meziříčí. moravské místodržitelství v listu z 15. listopadu 1915 konstatovalo, že v některých okresech výuka probíhá, ale v jiných nikoliv z důvodu nedostatku učitelů, rozptýlenosti ubytovaných uprchlíků nebo kvůli prodlevám při vyřizování žádostí podaných krajským školským radám.¹⁴⁵

Moravské místodržitelství apelovalo na naléhavost situace s tím, že je nutné začít vyučovat co nejdříve a vyhnout se přitom zbytečné korespondenci, která by zdržovala zařízení takové výuky. Ta měla probíhat jakýmkoliv způsobem, hlavně aby nějakým fungovala.¹⁴⁶

Zároveň místodržitelství navrhovalo, aby v těch obcích, kde byl dostatečný počet dětí, byly zřízeny speciální třídy, případně toho docílit sestěhováním rodin s více dětmi do jednoho místa. V opačném případě bylo vyžadováno, aby italské děti navštěvovaly české školy ve své obci minimálně dva všední dny v týdnu. Každé řešení navíc nemuselo být zpětně schvalováno moravským místodržitelstvím, aby nedocházelo k prodlevě v začátku výuky.¹⁴⁷

Veškeré náklady (odměny učitelů, nájem, vytápění, osvětlení a úklid školních prostor, obstarání učebnic, školních potřeb atd.) měly být řešeny s místními úřady. Obecně pak bylo nutno trvat na tom, že výuka uprchlíků nespádala do kompetence školských úřadů, ale spíše do kompetence úřadů politických.¹⁴⁸

Úřad ve Velkém Meziříčí pak rozeslal oběžník do všech škol politického okresu. *„Bylo pozorováno, že školou povinné děti uprchlíků z jižních Tyrol v některých obcích s prospěchem účastní se vyučování. Za příčinou stejného postupu ve věci této ukládá se správě školy, by v dohodnutí s místními činiteli (obecním představenstvem, místní školní radou) děti tyto k pravidelné návštěvě místní školy přidržovala, pokud snad o vyučování ve zvláštních odděleních není postaráno. O výsledku akce této budiž sem do konce listopadu 1915 podána zpráva.“*¹⁴⁹

¹⁴⁴ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1704/1915, fol. 1–12, válečná výstava ve Vídni; oddělení sociální péče o uprchlíky. (přeloženo autorem)

¹⁴⁵ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1784/1915, fol. 1–2, opatření ve prospěch uprchlické školní mládeže z Tyrolska a Přímoří ve vzdělávání. (přeloženo autorem)

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ Tamtéž. (psáno česky)

Především na tuto událost reagovaly kroniky v jednotlivých obcích Velkomeziříčska, kdy některé přímo k tomuto datu vztahují své záznamy o uprchlících a jiné se zase o nich zmiňují bez časového zařazení. Například kronika národní školy v Hodově zmiňuje: „*c. k. okres. hejtmanství ve Velkém Meziříčí 19. 11. 1915 žádá (čís. 1784 präs.) by italské děti účastnily se vyučování. Zde chodí 2 do školy.*“¹⁵⁰

Podobná situace byla v Hrbově, kde děti italských uprchlíků také začaly docházet do místní školy až v listopadu 1915. „*Dne 12. 11. 1915 nastoupilo 6 dětí školou povinných uprchlíků školu a od té doby docházejí pravidelně do vyučování.*“¹⁵¹

Shodně referoval i kronikář v základní škole v Jabloňově: „*C. k. okresní hejtmanství výn. ze dne 19. 11. 1915 č. 1784 nařizuje, aby všechny děti uprchlíků tyrolských vzaty byly do školy. U nás chodí pravidelně.*“¹⁵² Jabloňov totiž byl jednou z obcí, kde děti uprchlíků začaly školu navštěvovat se začátkem školního roku, tedy v polovině září 1915. „*Počet žáků se zvýšil o děti tyrolských vystěhovalců Italianů, jichž jest 8 – Franco Dario, Menegatti Arnoldo, Menegatti Ogidimo, Dusatti Anna, Dusatti Giulie, Franco Lina, Dusatti Onorina, Menegatti Teresia pocházejí z Rivy a Caldonazza.*“¹⁵³

Kronika školy v Pavlínově přistoupila k Italům zcela odlišně od ostatních. Místní kronikář nepodal zápisy do kroniky jako text, ale jako data o návštěvě školy, kdy ve válečných letech k počtu žáků vždy připojil poznámku, kolik z nich bylo vystěhovalců. Ve školním roce 1915/1916 se v I. třídě jednalo o dva Vlachy (jak je nazýval místní kronikář) a ve II. třídě o jednoho. V následujícím školním roce to byli dva Vlaši, ale bez přidělení ke třídám. Třetí zmínku připojil k začátku školního roku 1918/1919, kdy psal o třech žácích a jedné žákyni italské národnosti.¹⁵⁴ Je zde zajímavé pozorovat i změnu v pojmenování, kdy se z původních Vlachů stali na podzim 1918 žáci italské národnosti.

Další škola, u které byl zaznamenán pobyt Italů a návštěva místní školy, byla škola v Lavičkách. V této obci, asi tři kilometry západně od Velkého Meziříčí, ale byla poměrně velká fluktuace Italů, jak to dokládají poznámky z místní školní kroniky: „*Výnosem c. k. okr. hejtmanství ze dne 10. listopadu 1915 č. 1784 nařizuje se děti vystěhovalců bráti do školy a přidržovati je ku pravidelné návštěvě školy. V Lavičkách byli tyrolští Italové 3 rodiny,*

¹⁵⁰ MZA v Brně, SOA Třebíč, f. NŠ Hodov, inv. č. 1079, kronika z let 1903–1951, s. 81.

¹⁵¹ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Hrbov, inv. č. 118, školní kronika z let 1914–1939, nestránkováno.

¹⁵² MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Jabloňov, inv. č. 145, školní kronika z let 1890–1936, s. 201

¹⁵³ Tamtéž, s. 198

¹⁵⁴ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. NŠ Pavlínov, inv. č. 136, školní kronika z let 1914–1951, s. 6–45.

asi 11 osob a sice od května 1915 do zimy, ale odstěhovali se do Velkého Meziříčí.¹⁵⁵ V této ukázce je zmíněn výnos č. 1784, který upozorňoval na možnou absenci italských uprchlíků ve výuce, ale zároveň kronikář dodával poznámku o tom, že přidělení Italové odešli do Velkého Meziříčí, dá se předpokládat, že za prací.

Změny v pobytu Italů v rámci regionu dokládají další dva zápisy z kroniky školy v Lavičkách z let 1917 a 1918. „*Výnosem c. k. okr. hejtmanství ze dne 15. října 1917 č. 1534 nařízeno podati zprávu o návštěvě školy žáky uprchlíků. Odpovězeno: Uprchlíků v obci vůbec není, ti, co byli v Lavičkách, Italové z Rivy tři rodiny odstěhovaly se, a sice dvě rodiny do Velkého Meziříčí a jedna rodina do Brna na podzim. Přišli v měsíci květnu do Laviček a bydleli první rodina u Havelků č. 18 ve výměnce, druhá rodina u Večeřů v č. 49 a třetí rodina u Štěpánka Antonína č. 42.*“¹⁵⁶

Tato ukázka se retrospektivně vracela k příchodu Italů v květnu 1915 a dokládala, že mezi lety 1915 a 1917 v obci Lavičky Italové nebyli, jelikož odešli. Nutno podotknout, že přestěhování uprchlíků nebylo vůbec jednoduché. Bylo s tím spojeno nemalé množství papírování, prověřování a částečné nevole. Ale v tomto případě to bylo umožněno. Navíc v roce 1918 se Italové v obci krátce objevili znovu: „*Kromě toho dle nařízení škol. úřadů byli do 1. třídy 1. od. 3 chlapci italské národnosti, vystěhovalci z Rivy a Tyrol. Jména jich Wiwori Josef, Wiwori August, Bertholdi Italo. Tito nastoupili do školy 16. září 1918 a odjeli zpět do svého domova 24. prosince 1918. Školu navštěvovali přes 3 měsíce a mluvili již hezky česky, zvláště básničky dobře odríkávali.*“¹⁵⁷

Velké Meziříčí bylo pro Italy důležitým centrem, jakožto největší město okresu nabízelo i nejlákavější pracovní podmínky a byla zde také největší italská komunita, dostali zde vlastní kostel i třídu ve škole. Toto stahování obyvatel do Velkého Meziříčí dokládá i kronika školy v Ořechově: „*Ježto i Itálie připojila se k nepřátelům Rakousko-Uherska a vypověděla válku, vystěhovalo se i civilní obyvatelstvo z území válečného, hlavně do Čech a Moravy. V obci zdejší umístěno 19 osob (v Ořechově 10, Ronově 9). Dítka jejich chodily i do školy zdejší, později se odstěhovala celá rodina.*“¹⁵⁸

Ne v každé obci navštěvovaly děti uprchlíků místní školu, například jako v obci Lhotky, která je tři kilometry severovýchodně od Velkého Meziříčí, jak poukazuje místní kronika: „*Do přiškolených zdejších obcí následkem vypuknutí války s Itálií – přistěhovalo se*

¹⁵⁵ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. NŠ Lavičky, inv. č. 132, školní kronika z let 1906–1935, s. 71.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 89.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 99.

¹⁵⁸ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Ořechov, školní kronika, inv. č. 158, úřední kniha 157 z let (1803) 1875–1948, s. 114.

několik rodin italských z Jižních Tyrol, jejichž děti navštěvovaly italskou školu ve Velkém Meziříčí. ¹⁵⁹ Zde je tento krok pochopitelný, jelikož Velké Meziříčí a Lhotky jsou blízko sebe a děti docházely do speciální italské třídy ve Velkém Meziříčí. O tom, jak často, se bohužel kronika nezmiňuje.

Italské děti ale nebyly rozhodně pilné, jak může doložit kronika školy v Tasově: „*Letos byly přijaty do školy děti italských uprchlíků z Jižních Tyrol. Byly zařazeny do I. a II. třídy. V zimním období chodily pilně do školy, kam lákalo je teplo a často krajíc chleba od sousedů spolužáků, a naučily se česky mluvit. Jak Slunce osvítí, nechce se jim do školy. Jdou raději sbírat do lesa klestí, nebo se vyhřívají na slunci dle příkladu svých rodičů.*“¹⁶⁰

Ještě horší zkušenost než v Tasově, zakusila škola v obci Vídeň. „*Do školy ve Vídni nastěhování italští uprchlíci (snad nejhorší sběr). Všechny knihy a pomůcky odstěhovány na půdu, kde trpěly myšmi a sněhem. Všeliké rekursy a zakročování bylo marné. Škola zpusťla náramně. Ve třídách si počínali jako na smetisku. I do bytu učitele (kuchyně) se nastěhovali.*“¹⁶¹ Lze se tedy domnívat, že italští uprchlíci nebyli všude vítáni s otevřenou náručí a v některých obcích na ně, minimálně kronikáři, nenahlíželi přívětivě. Na druhou stranu je velmi pravděpodobné, že místní Italové v obci Vídeň skutečně mohli působit možná až destruktivně, jelikož byl nepochybně rozdíl mezi tím, když bydleli v domácnostech českých spoluobčanů, anebo vyčlenění, jako v tomto případě, například sami ve škole.

Kromě Velkého Meziříčí se vytvořila speciální třída pro uprchlíky i v Horních Borech ve školním roce 1916/1917. Do této školy a třídy docházeli i žáci z Dolních Borů a Cyrilova. Horní a Dolní Bory se v historickém vývoji později spojily v současnou obec Bory. Nejprve žáci ale navštěvovali školu spolu s českými dětmi. „*Děti italských uprchlíků od 25. října chodí do školy 3 chlapci a 6 děvčat italských uprchlíků usazených v Horních a Dolních Borech.*“¹⁶² „*Všichni žáci jsou náboženství katolického a národnosti české 171, národnosti italské 7, jsou to děti italských uprchlíků.*“¹⁶³ „*Od 15. května (1917)*¹⁶⁴ *počínaje zřízena byla zvláštní třída pro děti italských uprchlíků. Vyučováno bylo ve třídě u Mrázků kandidátkou učitelství Piou Bigatti.*“¹⁶⁵

¹⁵⁹ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Lhotky, inv. č. 125, školní kronika z let 1883–1921, s. 129.

¹⁶⁰ MZA v Brně, SOA Třebíč, f. NŠ Tasov, nezpracovaná část, kronika z let 1908–1936, s. 36.

¹⁶¹ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. OŠ Vídeň, inv. č. 111, školní kronika z let 1911–1940, s. 6.

¹⁶² MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. NŠ Horní Bory, inv. č. 173, školní kronika z let 1902–1940, nestránkováno. Rok (1915–1916).

¹⁶³ Tamtéž, nestránkováno. Rok (1916–1917).

¹⁶⁴ Poznámka autora

¹⁶⁵ Tamtéž, nestránkováno.

Zároveň i v druhém největším městě Velkomeziříčska, ve Velké Bíteši, muselo být postaráno o výuku mladých uprchlíků. Tehdy byly ve Velké Bíteši celkem tři školy, jedna základní, jedna měšťanská a jedna zemědělská. První dvě zmíněné se ve svých kronikách zmiňují i o dětech uprchlíků. „Škola uprchlíků (Taliánů) – byla zřízena v roce 1916 v květnu a byla až do 31. prosince t.r. Tak v roce 1917 od 1. května do 31. června t. r. Navštěvovalo ji průměrně 20 dětí.“¹⁶⁶ Důležitou osobou pro uprchlíky ve Velké Bíteši byl ředitel Měšťanské školy. „...Ředitel měl při všech školních slavnostech proslovy, rovněž na začátku a konci škol. roku. Rovněž zprostředkoval potřeby oděvní pro italské vystěhovalce v městě a okolí...“¹⁶⁷

Bohužel více informací se z obou kronik získat nedalo. V kronice základní školy se objevil ještě jeden zápis ze školního roku 1917/1918, ve kterém ale klíčové a užitečné informace chybí. „Škola uprchlíků – počalo se vyučovat 1. ledna 1918 a učilo se do 31. července. Učitelkou byla...“¹⁶⁸ Děti bylo...¹⁶⁹ Učitelkou byla...“^{170,171} Posledním zápisem je pak strohé sdělení: „Škola uprchlíků přestala (italských).“¹⁷²

V mnoha menších školách na venkově vyvstal problém s dostupností učitelů, jelikož jeden učitel musel zároveň vyučovat na dvou různých školách. Většinou tak probíhala výuka obden v každé škole od pondělí do soboty. O tomto případě referuje například kronika školy v Březejci, kde místní učitel docházel i do školy v Ořechově. „Mimořádnými poměry těmi trpí i zájmy vyučování a musí ustoupiti zájmům hospodářským. Školní mládež má býti přibírána k pracím hospodářským co nejvíce, jak nařizeno ministerským vysnesením ze dne 23. února 1915 a opětovným výnosem c. k. mor. zemské škol. rady ze dne 14. února 1916 z 27. března 1915. čís. 7334. Dle toho výnosu zemská školní rada ponechává místním škol. radám udělovati povolení, aby jednotlivé dívky byly osvobozeny od návštěvy školní, vyučování možno omeziti, zkrátiti a upravit dle místní potřeby povolením okresní školní rady. Na zdejší škole je třikrát v týdnu celodenní vyučování i ve čtvrtek, vedle vyučování náboženství a ručním pracím. Současně zdejší učitel vyučuje i v Ořechově zbývající 3 dny v týdnu.“¹⁷³

¹⁶⁶ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. NŠ Velká Bíteš, inv. č. 467, školní kronika z let 1907–1940, nestránkováno.

¹⁶⁷ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. JŠ Velká Bíteš, inv. č. 817, školní kronika z let 1904–1962, s. 146.

¹⁶⁸ Údaj chybí.

¹⁶⁹ Údaj chybí.

¹⁷⁰ Údaj chybí.

¹⁷¹ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. NŠ Velká Bíteš, inv. č. 467, školní kronika z let 1907–1940, nestránkováno.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Březejc, inv. č. 59, školní kronika z let 1911–1974, s. 19.

Zároveň z kroniky v Březejci lze zjistit i pokroky žáků ve výuce, především ve znalosti češtiny. Při zápisu do kroniky ve školním roce 1917–1918 bylo zapsáno: „*Vyučování přítomny též 4 děti vystěhovalců z Jižních Tyrol národnosti italské Pintareli Prima, Anderle Benjamin, Marie, Benedeto. Zemřel tu Anderle Cyril. Vyučování české řeči jsou již úplně mocny.*“¹⁷⁴

A na závěr je potřeba zmínit i problém s nedostatkem pracovních sil, který se obcí dotkl poté, co byla většina mužů odvedena k vojsku. To byl problém především pro zemědělství na venkově a úřady na tuto situaci musely reagovat. Jak dokládá zápis z března 1915, z kroniky školy ve Skleném nad Oslavou, nejlepší náhradou byli žáci. Italové sice přišli o něco později, ale i na tyto žáky se po jejich příchodu pracovní povinnost vztahovala. „*C. k. okres. šk. rada ve Vel. Meziříčí ze dne 13. břez. 1915, výnos. čís. 406., vyzývá správy šk., by na odůvodněnou žádost bylo přibírání šk. povinných dětí k hospodářským pracem pokládáno za omlouvací důvod zameškání školy, čímž školy, kde toho poměry vyžadují, zcela se postavily do služeb pl. hospodářství. (...) Výnosem ze dne 14. IV. 1915 č. 571 dává právo místním škol. radám udělovati povolení, by jednotlivé děti byly osvobozeny od návštěvy škol a doporučujíc, aby děti, které budou až do dalšího opatření osvobozeny, nebyly již do výkazů o šk. zameškání zapisovány, nýbrž aby byl vykázán toliko jejich počet. Připomíná, by však nebyl spustěn zřetel zájem dětí školu navštěvujících, by, pokud to možno, bylo vyučováno normálně. (...) Dle vynes. c. k. zem. šk. rady ze dne 25. června – 15, čís. 15203. ukládá c.k. okres, šk. rada správě šk., aby vyzvala učitelstvo jí podřízené, pokud není v aktiv. voj. službě, by bylo pohotově konati práce, jež po případě od škol. úřadů budou nařízeny a spolupůsobiti při dohlížení a zaměstnávání škol. mládeže v nastávajících letoš. prázdninách.*“¹⁷⁵

V kapitole 5.2 bylo přiblíženo školství italských dětí podle záznamů ze školních kronik a úředních dokumentů. Z některých obcí totiž italští žáci docházeli do pro ně zřízené třídy ve Velkém Meziříčí. Většinou v obcích, kde už škola byla, tam mladí uprchlíci navštěvovali výuku společně s českými žáky. Mnohdy se žáci naučili česky a tuto znalost mohli předávat dospělým. Celé školství ale trápil nedostatek učitelů, kteří krom výuky měli často na starosti i rekvizice a soupisy zásob nebo výuku na více školách současně. I starší žáci zameškávali docházku, aby mohli pomáhat při polních pracích. Se samotnými Italy to bylo

¹⁷⁴ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Březejc, inv. č. 59, školní kronika z let 1911–1974, s. 24.

¹⁷⁵ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Sklené nad Oslavou, školní kronika, inv. č. 187, úřední kniha 270 z let 1900–1939, nestránkováno.

různé, někde do školy docházely, jinde návštěva výuky vázla, jak plyne z jednotlivých školních kronik.

5.3 Zaměstnávání uprchlíků

Rodiče, především matky, a prarodiče uprchlíků si potřebovali vydělat trochu více na živobytí, jelikož již zmíněný příspěvek 90 haléřů na den, opravdu nebyl mnoho. Navíc vláda potřebovala velmi rychle pokrýt uprázdněná pracovní místa po odvedencích na frontu a brzy přikročila k zaměstnávání nově umístěných obyvatel.

Kvůli odlivu velkého množství pracovních sil na bojiště první světové války bylo nutné brzy přistoupit k hospodářskému zapojení různých skupin osob, tedy žen, dětí, zajatců nebo internovaných jedinců. To se pochopitelně dotklo i uprchlíků z různých částí monarchie, kteří průběžně přicházeli během válečných let. Obyvatelé Haliče a Bukoviny byli přesídlováni ve vlnách od roku 1914, zatímco Tyrolští byli přesunuti téměř jednorázově v květnu 1915 a chorvatští a slovinští uprchlíci přicházeli postupně až do roku 1916 i na území dnešní České republiky. Oproti zajatcům ale měli uprchlíci alespoň možnost se volně pohybovat alespoň v obci, kam byli přidělení. Pohyb mezi obcemi už mohl způsobit problémy, jelikož úřady potřebovaly mít přesunuté občany pod kontrolou.¹⁷⁶

Nejčastěji byli uprchlíci verbováni na zemědělské práce. Problémem pro zaměstnání v jiném odvětví se stal i přerod ekonomiky na válečnou a koncentrace výroby tímto směrem. Proto také došlo k omezení výroby mnoha jiných produktů. *„Významným příslibem pro kompenzaci mobilizovaných pracovních sil v zemědělství se pro rakouské úřady stal hromadný převoz evakuovaného civilního obyvatelstva z jižního pohraničí monarchie, především říšských Italů z oblasti Trentino a rovněž vystěhovalců z etnicky smíšených oblastí v Istrii, z Furlánska a okolí měst Gorice a Gradiška. Příjezd prvních transportů z uvedených lokalit byl v českých a rakouských obcích a barákových táborech datován na konci května 1915, tedy v době začínajících příprav ke sklizni zemědělských plodin. První náборы uprchlíků tak na sebe nenechaly dlouho čekat a již 12. června nařídilo vídeňské ministerstvo vnitřní věci cenzus zemědělských pracovníků a vojenských rekonvalescentů z jižní fronty. Z šetření vyšlo najevo, že připravených a pracovních uprchlíků z jižní fronty je na Moravě celkem 6000 osob, v Čechách 2100, v Horním Rakousku 2800.“*¹⁷⁷

¹⁷⁶ BALCAROVÁ, Jitka, Eduard KUBŮ a Jiří ŠOUŠA (ed.), *Venkov, rolník a válka v českých zemích a na Slovensku v moderní době*. Praha: Národní zemědělské muzeum, s.p.o., 2017, s. 261.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 267.

Jak bylo ukázáno i výše, státní orgány se snažily využít co nejlépe kvalifikaci příchozích uprchlíků. Velmi dobře je to vidět právě u učitelů, kteří mnohdy opravdu začali vyučovat v některé třídě a úřady se je snažily umístit k italským žákům, aby obě skupiny byly co nejefektivnější.

Ale největší zájem byl o zaměstnání uprchlíků k vykonávání zemědělských prací, jelikož právě ty utrpěly nejvýraznější ztráty, a navíc bylo nutné sklízet potraviny, aby nenastal mezi obyvateli hlad. Proto se velmi rychle po usazení Italů začalo řešit jejich zapojení do pracovního procesu, aby alespoň částečně zaplnili uprázdněná místa po odvedencích na frontu.

Už v první polovině června 1915 začalo Ministerstvo vnitra podnikat kroky k získání evidence příchozích obyvatel a jejich možnosti pro zapojení do zemědělských prací. Byl požadován seznam uprchlíků podle místa ubytování a přibližný počet těch, které bylo možné využít v zemědělství. Zároveň v červenci 1915 byla prezentována zpráva, že italští uprchlíci byli stále nedostatečně zapojeny do polních prací.¹⁷⁸ Následující tabulka č. 5 prezentuje dostupnost italských pracovníků, které by bylo možné naverbovat na zemědělské práce v jednotlivých obcích politického okresu v létě 1915.

¹⁷⁸ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1200/1915, fol. 1–6, zpráva o pracovním přidělení. (přeloženo autorem)

Místo ubytování	Zemědělstí pracovníci		Pracovníci, na které se vztahuje zákon o válečných výhodách
	Muži	Ženy	
Velká Bíteš	-	-	1
Osová Bítýška	2	2	1
Březí	1	2	-
Enkenfurt (Bezděkov)	-	-	1
Košíkov	1	-	-
Krokočín	-	-	2
Křoví	-	1	-
Nebštých (Nové Sady)	1	-	-
Vlkov	1	-	-
Holubí Zhoř	2	3	-
Zálesná Zhoř	-	-	1
Blížkov	1	2	-
Bory	-	1	1
Eisenberg (Ruda)	1	3	-
Hrbov	-	-	2
Dobrá Voda	-	1	-
Horní Heřmanice	-	1	1
Dolní Heřmanice	3	4	-
Hroznatín	-	2	-
Kundratice	-	-	2
Jívoví	-	-	1
Jabloňov	1	-	-
Lhotky	1	-	-
Velké Meziříčí	6	-	2
Křížanov	-	1	1
Martinice	1	-	-
Horní Libochová	-	-	3
Netín	4	2	-
Ořechov	-	2	-
Pavлінov	-	4	-
Pustina	1	-	-
Pavlov	2	2	-
Rohy	-	1	-
Rousměrov	2	3	-
Rudíkov	-	3	-
Studnice	1	2	-
Černá	3	7	-
Tasov	4	6	-
Vatín	-	1	-

Tabulka č. 5: Italové schopní nastoupit na zemědělské práce na Velkomeziříčsku v roce 1915.

Zdroj: MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1200/1915, fol. 1–6, zpráva o pracovním přidělení. (přeloženo autorem)

Na začátku července shánělo Ministerstvo vnitra uprchlíky z vinařských oblastí na jihu monarchie. Okresní hejtmanství ve Velkém Meziříčí v odpovědi hlásilo, že se na území hejtmanství vyskytovalo několik práceschopných mužů, ale většina z nich se na zemědělské práce vůbec nehodila. Zároveň dodali, že ani v obcích v hejtmanství se žádní takoví pracovníci nevyskytují v hojnějším počtu.¹⁷⁹

Dalším odvětvím, které trpělo nedostatkem pracovních sil, byl textilní průmysl, a to především ve Velkém Meziříčí a okolí, kdy textilní podniky měly na Velkomeziříčsku dlouhou tradici a objevovaly se v různých městech a vesnicích. Historie textilní výroby na Velkomeziříčsku se dá datovat až na konec 17. století, kdy na zámku v Křižanově místní pán Dominik Ondřej hrabě Kounic začal provozovat manufakturu na výrobu sukna. Další firmy brzy vznikly například v Měříně nebo Velkém Meziříčí. Od poloviny 19. století začala rodina Kallab nakupovat pozemky na řece Oslavě nad Velkým Meziříčím (včetně jiných továren a mlýnů). Rodina sem následně soustředila veškerou výrobu z budov ve městě, které později rozprodala. Firma se dostala do konkursu v roce 1881, ale rodina Kallab toto ustála a po restrukturalizaci se stala největším firmou ve městě. Majitelé ale zemřeli během první světové války a továrnu převzala firma Wilhelm Beck a synové z Vídně.¹⁸⁰

Právě zmíněná továrna Wilhelm Beck a synové, která existovala u Velkého Meziříčí proti proudu řeky Oslavy (dnes areál patří společnosti Endis a. s., dříve Motorpal, a leží v katastru města) podle dostupných pramenů zaměstnávala mnoho uprchlíků, kterým nabízela lepší možnost k výdělku než při práci na poli. Z přibližně 300 uprchlíků ubytovaných ve Velkém Meziříčí jich asi 80¹⁸¹ pracovalo v této továrně, často ženy jako švadleny a muži jako nádeníci.¹⁸²

Zároveň bylo potřeba i školení nových pracovníků pro specializovanější profese jako byli ševci, krejčí, sedláři a podobně. Bylo plánováno zakládat výrobní družstva a k nim přičlenit i školící dílny pro ševce, krejčí nebo sedláře a jejich rodiny, kteří by vždy vytvořili uprchlickou komunitu. Výrobky měly být určeny pro podporu uprchlíků.¹⁸³ Více zpráv o této uprchlické akci se v pramenech neobjevilo.

¹⁷⁹ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1034/1915, fol. 1, zpráva o pracovním přidělení. (přeloženo autorem)

¹⁸⁰ FILKA, Ivo a Marie RIPPEROVÁ. *Historie a současnost podnikání na Žďársku*. Žehušice: Městské knihy, 2005. Historie a současnost podnikání v regionech ČR, s. 120–125.

¹⁸¹ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1034/1915, fol. 1, zpráva o pracovním přidělení. (přeloženo autorem)

¹⁸² MZA v Brně, nezatříděno, H 250 Rudolf Bartůněk, továrna na vlněné látky Třešť. (přeloženo autorem)

¹⁸³ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1188/1915, fol. 1, zakládání školících dílen pro obuvníky, krejčí a sedláře. (přeloženo autorem)

Navíc největší poptávka po pracovní síle stále přetrvávala v zemědělství. Situaci nepomohlo ani propuknutí epidemie skvrnitého tyfu v tábore u města Gmünd. Kvůli ní byl tábor uzavřen a nebylo možné využít potenciální sezónní pracovníky z tohoto tábora v zemědělství. I proto byl vyvíjen tlak na co nejrychlejší nábor italských uprchlíků na polní práce. Obzvláště na Moravě bylo uzavření tábora ve Gmündu problematické, jelikož moravské úřady žádaly a počítaly s přibližně 2 000 příchozími sezónními pracovníky. Jako náhrada byli žádáni pracovníci z Dalmácie (z oblasti Vrana), ale tento požadavek také nebyl naplněn.¹⁸⁴

Proto moravské místodržitelství v Brně bylo nuceno vydat pokyny k náboru příchozích z jihu monarchie a instrukce, jak měl tento nábor probíhat. Do oblastí, kde se předpokládal větší počet práce schopných uprchlíků (určováno podle zaslaných přehledů; pro Velkomeziříčsko viz tabulka č. 5), měl přijet zmocněnec Ministerstva zemědělství, jehož úkolem byla organizace a rychlý nábor uprchlíků pro práce na polích. Tento zmocněnec měl k sobě dostat i osobu, která by byla obeznámena s poměry v daném okrese, a která ovládala oba národní jazyky (v tomto případě češtinu a němčinu) a další důvěryhodnou osobu, která ovládala jazyk uprchlíků v okrese (italština nebo slovinština podle okresu). Požadována byla i součinnost obecních úřadů s evidencí uprchlíků schopných k zemědělské práci. Zároveň měl zmocněnec zodpovědnost za zajištění případné přepravy uprchlíků na místo výkonu práce a na náklady státu měla být tato přeprava, včetně zavazadel, hrazena.¹⁸⁵

Uprchlíkům mělo být sděleno, že jim při naverbování na zemědělské práce, ať už v obci, kam byli přesunuti, nebo mimo ni, bude vyplacena mzda. Ta vypadala následovně: Mzda pro mistry 1,80 K na den, pro muže a silné chlapce (nad 18 let), kteří umí síct 1,60 K na den, pro muže a silné chlapce (nad 18 let), kteří neumí síct 1,40 K na den, pro dámy a dívky 1,40 K na den a pro slabší chlapce (pod 18 let) 1,10 K na den. Tato mzda nahrazovala státní podporu 90 h na den po celou dobu trvání pracovního poměru, a to bez ohledu na místo vykonávání práce. Rodinní příslušníci, kteří nemohli pracovat nebo z jakéhokoliv důvodu být přemístěni s pracujícími, mohli dále pobírat státní příspěvek 90 h.¹⁸⁶

Na Velkomeziříčsku byla hlavní hospodářskou silou ta zemědělská, podpořená textilním průmyslem, ale zbytek monarchie potřeboval naléhavě kvalifikované pracovní síly do různých dalších pozic a hledal, kde se dalo, tedy i mezi uprchlíky z jihu. Jednalo

¹⁸⁴ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1085/1915, fol. 1–3, nábor uprchlíků na zemědělské práce. (přeloženo autorem)

¹⁸⁵ Tamtéž.

¹⁸⁶ Tamtéž.

se o pozice v nejrůznějších podnicích, o zednické práce nebo třeba o práce v dolech. I na Velkomeziříčsko dorazily krátce po příchodu nových obyvatel oběžníky s poptávkou po pracovnících v různých částech monarchie, především však v okolí hlavního města Vídně.

Například v červenci 1915 žádalo rakousko-uherské vojenské stavební oddělení 57 zedníků a 80 dělníků na dobu 2–3 měsíců pro stavbu muničního skladu u Steinfeldu v dnešním Rakousku, kdy pracovníky žádali tři stavební mistři, dva z nich z Vídeňského Nového Města (Wiener Neustadt) a jeden z Vídně. Všichni mistři se zavázali, že uprchlíkům zajistí stravu i ubytování a denní mzdu, ze které budou tyto náklady odečteny. Zároveň byl kladen důraz na to, aby pracovníci byli prověřeni a zaměstnavatel se na ně mohl spolehnout, kvůli tomu, že se jednalo o naléhavou stavbu vojenského objektu. Dělníci se měli shromáždit ve Felixdorfu, kde dostali přidělení a přesouvali se na svá pracoviště.¹⁸⁷

Z Velkomeziříčska odešli do Felixdorfu celkem tři uprchlíci (Antonio Sparapani, nar. 1855 v Tridentu, umístěn ve Velkém Meziříčí; Giovanni¹⁸⁸, nar. 1898 v Arcu, umístěn v Blízkově a Angelo Cretti, nar. 1855 v San Giorgio, okres Riva, umístěn v Pavlínově), Hejtmanství v odpovědi nábor hodnotilo neúspěšně, vzhledem k tomu, že v obcích na Velkomeziříčsku byl velký nedostatek dělníků schopných vykonávat práci ve stavebnictví.¹⁸⁹

Další, kdo žádal pracovníky, byla společnost Kalkgewerkschaft, A.G. ze Stockerau. Ta hledala pracovníky pro své vápenky a cihlářny v Nikolsburgu¹⁹⁰, konkrétně 30–40 silných dělníků, horníků a pracovníků do lomů. Na Velkomeziříčsku byli opět tři vhodní pracující Francesco Gadotti, Pio Gadotti, oba ubytováni v Horní Libochové, a Pizzini Baldassari bytem v Přibyslavicích.¹⁹¹

Jako třetí příklad náboru na práce v monarchii se dá použít požadavek firmy Schiff und Co. se sídlem ve Schwechatu, která v polovině července 1915 potřebovala 10–15 pomocných dělníků, 4 zámečníky, 3 soustružníky a 2 truhláře. Firma nabízela ubytování a hodinovou mzdu 36 h pro nekvalifikované dělníky a 50 h pro kvalifikované dělníky při 54–56 pracovních hodinách týdně. Na Velkomeziříčsku byli dostupní 4 pracovníci (Giuseppe Corradi ubytován ve Vlčkově, nožíř, 50 let; Giovanni Dononi ubytován v Kundraticích, stolař,

¹⁸⁷ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1200/1915, fol. 1–6, zpráva o pracovním přidělení. (přeloženo autorem)

¹⁸⁸ Příjmení nečitelné.

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ Dnešní Mikulov.

¹⁹¹ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1085/1915, fol. 1–3, nábor zemědělských pracovníků. (přeloženo autorem)

16 let; Givanni Doppoleti, ubytován ve Velké Bíteši, stolař, 21 let a Giuseppe Morzi, ubytován v Holubí Zhoří, stolař, 37 let).¹⁹²

Podle zápisů v kronikách je ale jasné, že nepracovali jen přesunutí uprchlíci, ale také italští váleční zajatci. Na Velkomeziříčsku se tito pracovníci objevili v zápisech ve dvou školních kronikách, konkrétně v Jabloňově a Horních Radslavicích: „*Do obce přišlo 7 válečných zajatců „Italů“ na práce.*“¹⁹³

V jabloňovské kronice autor podrobněji přibližuje válečné zajatce, kteří do obce přišli jako pracovní výpomoc. „*Od 22. 7. 1916 jsou v obci váleční zajatci italští, přidělení rolníkům na hospodářské práce. Tehdy přijelo ze zajateckého tábora v Sigismundsherbergu (dnes Sigmundsherberg)*¹⁹⁴, *okres Horn, Dolní Rakousy, 13 mužů s velitelem rakouským pěšákem Kat. Brachtem.*

Přidělení:

1. *Vodová Frant. č. 2. – Zerbarini Giuseppe*
2. *Valka Ant. č. 6 – Barbiero Antonio*
3. *Horníčková Růž. č. 7 – Batti Candido*
4. *Tuček Jan č. 8. – Bruschetti Agostino*
5. *Rous Jan č. 9. – Zambon Federico*
6. *Drápelová M. č. 15 – Tosi Dino*
7. *Číhal Jos. č. 17 – Biletto Andrea*
8. *Voda Jos. č. 20 – Bruschetti Giulio*
9. *Brožová Ant. č. 21 – Argenton Lauriano*
10. *Holík Fr. č. 22 – Ugolini Mario*
11. *Kavalec Jan č. 24 – Tomasetto Giuseppe*
12. *Komínková M. č. 36 – Valletto Bernardo*
13. *Slavíková Anež. č. 40 – Conte Giovanni*

G. Tomasetto jest pěšák, ostatní granátníci (granatieri). Dne 3. 11. 1916 odešli do cukrovaru s K. Brachtem č. 5., 8., 12. a 13. Bruschetti jsou bratři. Z tábora přišli zmoženi hladem. Dnes mluví již česky a rolníkům vydatně pomáhají. Odešli zajatci byli dáni

¹⁹² MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1095/1915, fol. 1, firma Schiff und Co. ve Schwechatu, potřeba dělníků. (přeloženo autorem)

¹⁹³ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. NŠ Horní Radslavice, nezpracovaná část, školní kronika z let 1908–1970, s. 50.

¹⁹⁴ Poznámka autora.

*pryč na žádost zaměstnavatelů, kteří toho dnes litují, nemohouce jich dostat zpět. Nejstarší Tomasetto roz. 1886, nejmladší Zambon roz. 1896.*¹⁹⁵

Je tedy vidět, že se monarchie snažila získat pracovníky i na dalších místech a pomoci tak strádajícímu obyvatelstvu, kterého byl na práce velký nedostatek. Ale i těchto jabloňovských „zajatců“ se dotklo znovu válečné běsnění, jak doložily další dva zápisy ve školní kronice. „Dne 9. 9. (1917)¹⁹⁶ odešli do zákopů Taliáni Batti Can. a Tosi D.“¹⁹⁷ „15. 10. 1917 Včera odešli do zákopů Taliáni Barbiero a Ugolini.“¹⁹⁸

Vedle školství, náboženství a zaměstnání stál i obyčejný život a problémy s ním spojené, které se vyskytly například po příchodu uprchlíků při prvotním ubytování. Tuto problematiku přibližuje následující podkapitola.

5.4 Život na Velkomeziříčsku za první světové války

Už v červenci a srpnu 1915 byly urgovány úřady místní samosprávy ohledně péče o uprchlíky, kdy moravské místodržitelství ukládalo zařízení náboženské, kulturní i sociálně politické péče, podle výnosu Ministerstva vnitra ze dne 12. února 1915, č. 45164, který se zabýval touto péčí pro uprchlé obyvatele Haliče a Bukoviny. V tomto období se toto nařízení rozšířilo i na vystěhovalce z jihu monarchie, tedy Italy, Chorvaty a Slovincy, kdy bylo požadováno, aby místní úřady byly urychleně nápomocny k vytvoření italských výborů pomoci a poskytly jim co největší podporu například při žádostech o státní dotace nebo aby pomáhaly s tlumočnickými pracemi.¹⁹⁹

Ve Velkém Meziříčí skutečně takový výbor vznikl. Ten zároveň pomáhal i okolním obcím a částečně pro Italy plnil i funkci okresního výboru. Nicméně další komunitní výbory, ač podporovány místními úřady, bylo obtížné vytvořit kvůli nízkému počtu vystěhovalců v jednotlivých obcích.²⁰⁰

Jako ilustrace toho, jak mohlo vypadat soužití mezi domácím obyvatelstvem a nově přichozími spolubydlíci z jihu, by mohl posloužit úryvek z článku Jiřího Tomana z *Měřínského zpravodaje*. Ten popisuje vzpomínky svého dědečka, který ve svém domě jednu

¹⁹⁵ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Jabloňov, inv. č. 145, školní kronika z let 1890–1936, s. 223.

¹⁹⁶ Poznámka autora.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 229.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 230.

¹⁹⁹ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1280/1915, fol. 1–2, péče o uprchlíky – náboženství, kulturní, sociálně-politický ohled. (přeloženo autorem)

²⁰⁰ Tamtéž.

z rodin uprchlíků ubytoval. „V době Velké války byl dům mého děda Josefa Tomana č.p. 182 v Měříně přízemní stavení, jehož součástí byl tehdy celkem velký chlév pro 3 krávy. Zastavěná obytná plocha celého domu byla asi 100 m². Za války žil v tomto domě majitel Josef Toman s manželkou a jejich 10 dětí. V malém bytě o výměře 20 m² s vlastním vchodem do malé předsínky žil nájemník, cestář František Kašík, jeho manželka a jejich dvě dospívající dcery. V domě byla v roce 1915 ubytována jedna italská rodina. Nevím, jestli italská rodina byla k Tomanům přidělena nebo jestli jim bylo místo k pobytu rodinou mého děda nabídnuto. Je jisté, že v domě bez koupelny s jedním záchodem nad hnojníkem žilo v té době nejméně 20 lidí. Všichni tito lidé vařili v jedné místnosti o rozměrech 3x4 m, které se říkalo „černá kuchyň“ – jednalo se o kuchyň jen s oknem do vedlejší místnosti tehdy ještě bez elektrického osvětlení. Kde všichni jedli, kde vlastně našli kousek místa k tomu, aby se mohli třeba jen umýt. Kam a jak se uložili ke spánku a kde měli uložené oblečení a svoje osobní věci tak to si neumím vůbec představit. I takto žili naši předkové a dokázali ještě pomáhat lidem pro ně na začátku úplně neznámým, se kterými se jen těžce domlouvali.“²⁰¹ Italové se častěji setkali s ochotou a pochopením a vstřícností Čechů, kteří se snažili pomoci lidem v tíživé situaci a naštěstí případy odporu vůči nim byly spíše ojedinělé.

Po příchodu uprchlíků se prioritou stalo zabezpečení základních životních potřeb včetně oblečení, prádla, příkrývek a vytápění obydlí. Na tyto aspekty také dbaly úřady ve svých výnosech a nařízeních, které měly korigovat péči o uprchlíky v novém bydlišti.

Na začátku srpna 1915 vydaly úřady příkazy, upozorňující na dřívější nařízení, která se týkala uprchlíků z Haliče, aby stejné podmínky byly aplikovány i na uprchlíky z jihu monarchie. Dále jim měla být vyplácena podpora 90 haléřů na den a hlavu a úřady měly zajistit pořádné ubytování, stejně jako dodávku slaměných matrací, příkrývek, oblečení, obuvi a prádla, a to vše na náklady státu. Navíc bylo uloženo jednat rychle a zajistit vše potřebné ve vlastním okrese a v případě problémů se obracet na vyšší instituce.²⁰²

Toto zaopatření se neobešlo bez problémů. Například potřeba příkrývek byla pokryta pouze částečně, jelikož příchozí dostali pouze lehké letní příkrývky a jakmile začala být větší zima, objevil se problém s nedostatkem teplejších příkrývek.²⁰³

Situace na Velkomeziříčsku byla s dodávkami teplejšího oblečení a pokrývek tak špatná, že na konci srpna odeslali Italové dopis na moravské místodržitelství v Brně, ve kterém popisují své strádání a nutnost ochrany sebe a svých blízkých, zatímco jejich

²⁰¹ TOMAN, Jirí. c. d., s. 16.

²⁰² MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1223/1915, fol. 1–3, nákup oděvu a prádla. (přeloženo autorem)

²⁰³ Tamtéž.

manželé, synové a vnukové bojují za vlast na válečných frontách. Zároveň si v dopise stěžují na jednání okresního hejtmanství ve Velkém Meziříčí, které jejich prosby a potřeby nerespektuje, a dokonce byli Italové údajně z úřadu hrubě vyhnáni.²⁰⁴

Přesto okresy dostaly potřebné slaměné pytle a příkrývky a k tomu i nejnütnější oblečení a boty. Zároveň byl ale jasný rozdíl mezi městem (Velké Meziříčí) a venkovem. Ve Velkém Meziříčí na tom byli vystěhovalci poněkud lépe, protože pracovali v nejrůznějších továrnách a byli lépe zabezpečeni než uprchlíci odsunutí do vesnic. Moravské místodržitelství na popud toho nařídilo na září roku 1915 kontrolu a přezkoumání stížností na Velkomeziříčsku a případnou nápravu nedostatečných dodávek oblečení a příkrývek.²⁰⁵

Úřad pro válečnou péči následně během září a začátku října 1915 zajistil dodávku a nákup „dánských dek“ za výrobní cenu na pokrytí požadavku. Zároveň byla nabídnuta možnost i dalšího nákupu přímo od výrobce, kdyby náhodou mělo okresní hejtmanství ve Velkém Meziříčí stále nedostatečný počet příkrývek na naplnění potřeby. Problém s dodávkou těchto dek byl ten, že výrobce zaopatřoval předně nemocnice Červeného kříže, vlaky se zraněnými a různé charitativní organizace, a proto nebyla dodávka do obcí tak rychlá. Ministerstvo vnitra tedy reagovalo sehnáním jiného výrobce pro pohledávku ve Velkém Meziříčí.²⁰⁶

Do této situace se vkládal i kněz Quirino Pretti. Ten se u okresního hejtmanství pokoušel vyžádat na 700 párů dřeváků především pro žáky. Žádal po hejtmanství po 130 kusech pro velikosti 40, 41 a 42, dalších 10 pro velikost 44 a po 100 kusech pro velikosti 37 a 38. Zároveň dodával, že dodávka měla být vyřízena akutně, jelikož boty byly naprosto nutné i pro práci na poli.²⁰⁷

Zároveň s potřebou vybavit uprchlíky oblečením a příkrývkami přišla i potřeba zajistit pro ně vhodné podmínky přímo v ubytování. Na začátku října 1915 bylo uloženo prověřit místa pobytu uprchlíků a jejich vhodnost pro pobyt v zimních měsících. Jelikož většinou bydleli uprchlíci v místnostech domů domácího obyvatelstva, předpokládalo se, že se sami nedokáží postarat o opravy, proto se počítalo se státní podporou na tyto úkony.²⁰⁸

²⁰⁴ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1410/1915, fol. 1–3, uprchlíci ve Velkém Meziříčí. (přeloženo autorem)

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1532/1915, fol. 1–6, pokrytí potřeby pokrývek. (přeloženo autorem)

²⁰⁷ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 257/1918, nezatříděný materiál. (přeloženo autorem)

²⁰⁸ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1523/1915, podpora uprchlíků. vytápění ubytování. (přeloženo autorem)

Bylo nařízeno nechat vyklidit nevhodné objekty k pobytu přes zimu a u ostatních zkontrolovat a případně zajistit především utěsnění oken a dveří a k tomu pořízení nebo opravu kamen. Všechny zjištěné náklady měly být hlášeny Ministerstvu vnitra. Jako poslední bod bylo potvrzeno, že materiál na vytápění si už musí uprchlíci zajišťovat sami.²⁰⁹ Tabulka č. 6 ukazuje náklady na údržbu a opravu míst, kde Italové bydleli v říjnu 1915.

Číslo položky	Obec	Potřebné úpravy	Cena	
			Koruny	Haléře
1.	Velké Meziříčí	2 krby a 2 kamna	200	
2.	Březejc	krb s kamny	50	
3.	Hrbov, č. 11	oprava kamen, 4 okenní křídla	40	
4.	Hrbov, č. 8	oprava kamen, verandy a okna	30	
5.	Svařenov, č. 26	1 kamna a 4 nová okenní křídla	100	
6.	Uhřínov, č. 17	oprava kamen, výstavba WC a 2 nových okenních křídel	90	
7.	Oslavice, č. 33	nové vchodové dveře	40	
8.	Baliny, č. 18	výroba nových dvoukřídlých dveří	20	
9.	Olší, č. 63	oprava kamen	10	
10.	Tasov, č. 14	oprava krbu	10	
11.	Rousměrov	10 okenních tabulí (zasklení)	8	
12.	Netín	5 okenních tabulí (zasklení)	3	
13.	Rudíkov, č. 16	instalace nového krbu	50	
14.	Hodov	4 nová okna	40	
15.	Osová Bítýška, č. 29	okenní těsnění	0	40
		Mezisoučet	692	40
16.	Osová Bítýška, č. 116	1 okenní tabule		60
17.	Osová Bítýška, č. 95	7 okenních tabulí	5	
18.	Osová Bítýška, č. 37	1 okenní tabule		80
19.	Osová Bítýška, č. 58	těsnění oken		90
20.	Březí, č. 3	3 okna, oprava kamen a podlahy	30	
21.	Níhov, č. 4	oprava oken	6	
22.	Milešín, č. 31	oprava oken	14	
23.	Heřmanov	výměna 4 okenních křídel a 2 okenních tabulí	15	
24.	Vlkov, č. 6	oprava kamen, oken a podlahy	15	
25.	Vlkov, č. 58	oprava podlahy, oken a kamen	30	
26.	Březské, č. 39	4 nové okenní tabule, oprava podlahy a kamen	80	
27.	Březské, č. 12	3 nové okenní tabule, 2 okenní rámy, oprava podlahy a kamen	70	
28.	Nové Sady, č. 6	4 nové okenní tabule, 3 dveře do pokojů (kování)	65	
29.	Velká Bíteš	různé opravy v 5 malých bytech	150	
		Celková cena	1075	70

Tabulka č. 6: Náklady na opravu ubytování uprchlíků na Velkomeziříčsku na podzim 1915.

Zdroj: MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1900/1915, fol. 1–8, sociální péče o uprchlíky; vytápění ubytování. (přeloženo autorem)

²⁰⁹ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1523/1915, podpora uprchlíků. vytápění ubytování. (přeloženo autorem)

Celkové náklady vyčíslilo okresní hejtmanství na 1 075 korun a 70 haléřů v různých objektech a mnoha obcích. Zároveň bylo v odpovědi moravskému místodržitelství řečeno, že další byty přidělovány uprchlíkům nejsou, a to kvůli velmi nepříznivým podmínkám k bydlení ve venkovských obcích.²¹⁰

Zároveň představitelé Velkého Meziříčí a Velké Bíteše žádali další finanční příspěvek na pomoc při zajištění dalších úprav bytů a jejich vytápění. Konkrétně Velké Meziříčí žádalo obnos ve výši 200 korun a Velká Bíteš 150 korun.²¹¹

Život prostých lidí na Velkomeziříčsku za první světové války a jejich nových sousedů z Jižního Tyrolska ve svých knihách popisoval také rodák z Tasova Jakub Deml. Tento známý spisovatel, kněz a básník se během válečných let 1914–1918 pohyboval v rodném kraji, tedy v obcích jihovýchodně od Velkého Meziříčí na Tasovsku a Náměšťsku (okolí Náměšti nad Oslavou). Zde také zaznamenával do svých knih různé zážitky, zkušenosti, myšlenky nebo zábavné historky ze života prostých lidí, se kterými se pravidelně setkával například u karet v místních pohostinstvích. Zároveň vedl i kroniku obce Tasov. Mimo to sbíral i zmíněné příhody obyčejných lidí, při kterých se pochopitelně setkal i s italskými uprchlíky. V příloze č. 3 jsou některé tyto zápisy Jakuba Demla z knihy *Zrození Šlépějí* přiloženy, aby pomohly dokreslit, jak mohl vypadat život prostých lidí na venkově a jejich soužití s italskými uprchlíky.²¹²

Veškerá pomoc, která se uprchlíkům dostávala, jim určitě usnadňovala život v cizím prostředí. Nicméně s pokračující válkou rostla i inflace a ceny a úřady musely vyřešit i státní příspěvky pro uprchlé Italy v monarchii. Velkým tématem se toto zvedání dávek stalo v polovině roku 1917.

Tehdy byl vydán výnos, který upravoval dávky pro italské uprchlíky tak, že osoby neschopné práce měly dostávat příspěvek 4 K na osobu a den, uprchlíci bez prostředků 2 K na hlavu a den. Pro ostatní uprchlíky byla podpora určena podle počtu rodinných příslušníků žijících s uprchlíkem a také podle výše platu od zaměstnavatele. Obecně platilo, že kombinace platu a příspěvku neměla přesáhnout 5 K na osobu a den. Výplata měla probíhat v místě bydliště, a to z úvěrů zřízených právě pro účely výplaty podpory.²¹³

Zároveň bylo upozorňováno, že kromě výplaty je důležité nadále dohlížet i na další služby, které měly být poskytnuty uprchlíkům. Jednalo se o bezplatný přesun uprchlíků

²¹⁰ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1523/1915, podpora uprchlíků. vytápění ubytování. (přeloženo autorem)

²¹¹ Tamtéž.

²¹² Viz příloha č. 3.

²¹³ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1148/1917, svazek, spisy o úpravě péče pro uprchlíky, N=1148. (přeloženo autorem)

a jejich věci do prostor ubytování, bezplatné poskytnutí oděvů a příkrývek, bezplatné poskytnutí lékařské pomoci, dále zajištění náboženské péče, školní výuky, péče o nemocné a sirotky, zprostředkování zaměstnání a případně výpomoc při návratu do místa původního bydliště (převážně pro uprchlíky z Haliče). Další pokyny následně upravovaly poměry, kdy uprchlíci neměli být nutně nuceni k setrvávání v obcích, pokud si to nežádaly sanitární důvody a mělo jim být umožněno se alespoň částečně stěhovat. Zároveň se při této relokaci ale mělo dbát na to, aby nově příchozí byli umístěni do míst, odděleně od uprchlíků jiné národnosti, jazyka a náboženství a aby byly uspokojeny náboženské a kulturní potřeby.²¹⁴

Ministerstvo vnitra také oceňovalo chování místního obyvatelstva k válečným uprchlíkům, kteří museli kvůli běsnění na frontách opustit své domovy. Lidé v zázemí se povětšinou snažili udělat vše, aby se jejich spoluobčanům lépe žilo v novém prostředí a přispěli tak k celkovému blahobytu. Navíc mnohdy byli místní nápomocní při tvorbě různých výborů na podporu uprchlíků. To pochopitelně neplatilo plošně a našli se i lidé, kteří se k uprchlíkům tak přátelsky nechovali z rozličných důvodů, kdy někteří se snažili „okrást uprchlíky“, jiní na nich vydělat například machinacemi s prostitutkami a jiní pouze ze strachu z cizího a neznámého a ze strachu o vlastní majetek, například při ubytování uprchlíků. Obecně ale převládal přátelský nebo neutrální přístup a negativních projevů bylo spíše méně a vyskytovaly se v ojedinělých případech.²¹⁵

Stopy italských uprchlíků a jejich života se dají vystopovat také v matrikách obcí na Velkomeziříčsku, a to jak v matrikách narozených, tak zemřelých a ojediněle také v matrikách oddaných. Nejčtenější záznamy obsahují matriky zemřelých. Důvodů, proč tomu tak je, může být hned několik. Ať už se jednalo o větší náchylnost k onemocnění z důvodů náhlé změny a přechodu do jiných podmínek, tak kvůli tomu, že přesunutí byli velmi často starší lidé. Podle dochovaných záznamů v matrice oddaných se ve Velkém Meziříčí konala svatba dvou vystěhovalců. Konkrétně 15. září 1917, kdy si Lorenzo Marchi, stopařský pomocník v Dolním Rakousku, vzal Irmu Demaio, toho času vystěhovalou ve Velkém Meziříčí se svojí matkou Amalií. Obřad řídil místní italský kaplan Quirino Pretti a za svědky šli také vystěhovalci, konkrétně Ernesto Comper, toho času zedník v Kadolci a Adamo Lorenzi, toho času učitel ve Velkém Meziříčí.²¹⁶

Výše, v kapitole 3 Hospodářská situace za první světové války v českých zemích, byla nastíněna obecná situace například s vývojem cen některých potravin, problémy s úrodou

²¹⁴ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1148/1917, svazek, spisy o úpravě péče pro uprchlíky, N=1268.

²¹⁵ Tamtéž.

²¹⁶ Matrika oddaných 1914–1942 [online]. Velké Meziříčí: Moravský zemský archiv, 1938 [cit. 2023-04-03].

a podobně. Život uprchlíků nejen na Velkomeziříčsku zasáhl a ovlivnil také přidělový systém, který se týkal téměř veškerého zboží. Na začátku roku 1918 došlo pro uprchlíky ke zpřísnění těchto podmínek, které se týkaly přidělů telecího a hovězího masa a uzenin.

Tehdy, 7. února 1918, vydalo okresní hejtmanství ve Velkém Meziříčí několik vyhlášek, které upravovaly poměry při výdeji masa. „*C.k. místodržitelství přidělilo měsícem únorem počínaje pro zásobování masem obyvatelstva v okrese 57 kusů hovězího dobytka a tolikéž telat, čímž snížen byl dosavadní počet o třetinu. C.k. okresní hejtmanství je tudíž nuceno rovněž snížit počet k výseku přikázaných kusů hovězího dobytka a telat jednotlivým obcím a tím i jednotlivým řezníkům. (...) Do počtu toho čítají se i nutné porážky. Poražený hovězí dobytek nesmí míti živé váhy než 230 kg.*“²¹⁷ Tato vyhláška tak dávala na vědomí, že budou přiděly masa nižší, a to z důvodu snížení počtu kusů dobytka přidělených pro obyvatelstvo v politickém okrese.

Navíc vznikla obava z možnosti kupčení s masem. Z toho důvodu byla vydána další vyhláška, která nejprve přikazovala prodej masa pouze na území politického okresu Velké Meziříčí. „*Dobytek, jež okresní hejtmanství přikazuje řezníkům k porážce, určen je toliko pro zásobování masem obyvatelstva zdejšího okresu. Nesmí se tudíž maso to a uzeniny z okresu ani vyvážeti, ani zasílati, osobám pak mimo okres bydlicím ani přímo, ani nepřímo prodávati.*“²¹⁸ Bylo to z důvodu toho, že masa byl obecně nedostatek a bylo žádoucí, aby nedocházelo k případnému ochuzování místních obyvatel na úkor obyvatel jiných okresů díky případným překupníkům a spekulantům.

Úřady zároveň zavedly „uprchlické rajóny“, kdy každý takový „rajón“ měl svého „spádového“ řezníka, u kterého mohli vystěhovalci nakupovat maso a uzeniny. „*Aby předešlo se skupování masa vystěhovalci, bude prodej masa pro ně rayonován tak, že maso jim prodati smí od 15. února jen ten řezník, u něhož budou po přidělení okresním hejtmanstvím zapsáni, vykáží-li se vždy jednou pro vždy vydaným osvědčením c.k. okres.hejtmanství. Řezníkům, kteří nebudou dbáti těchto nařízení, a maso budou zatajovati nebude dobytek přikazován a výsek jim bude zakázán.*“²¹⁹ Navíc řezníci měli hlídat to, kolikrát u nich daná uprchlická rodina nakupovala a měli za úkol si vždy každý nákup poznačit, aby nedošlo k překročení limitu na nákup masa a uzenin. Uprchlíci kvůli tomu dostali i speciální ověření, kterým museli u řezníka při nákupu prokazovat svoji totožnost.²²⁰

²¹⁷ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 257/1918, nezatříděný materiál.

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ Tamtéž.

²²⁰ Tamtéž.

Jako další „obránný mechanismus“ proti podvodům měla fungovat limitace prodaného množství masa a uzenin na osobu a den, kterou měl provádět samotný řezník. „*Aby zamezilo se podloudné vyvážení masa i uzenin nesmí řezník prodati jedné rodině denně/kromě zvláštních případů ku př. svatby/ pak pro hostince více než 10 dkg masa nebo uzenin na osobu, nejvyšší však 1 kg celkem. Od osob pak neznámých musí požadovati potvrzení jich totožnosti od obecního představenstva jejich bydliště/jméno, č. domu, počet členů rodiny/aby zjištěno býti mohlo, bydlí-li ve zdejším politickém okresu.*“²²¹ Řezníci tedy byli povinni kontrolovat totožnost uprchlíků a od neznámých osob zjišťovat i další osobní údaje, aby jim případně vůbec mohli prodat zboží.

Zároveň okresní hejtmanství ve Velkém Meziříčí také muselo upravit kromě množství i ceny zboží. Ve vyhláškách z února 1918 tak bylo přesně rozepsáno, za jakou maximální cenu smí řezník prodávat jednotlivé části z krav a telat (tedy hovězí a telecí maso a vnitřnosti). Tím se mělo zamezit možnému umělému zvyšování cen těchto potravin, jak k tomu mnohdy docházelo v dřívějších letech u různých potravin, a to díky překupníkům. Tyto ceny jsou přiloženy v přílohách jako příloha č. 2: Sazba na hovězí a telecí maso v roce 1918.

Pochopitelně nejvíce řezníků bylo ve Velkém Meziříčí, jakožto v největším sídle celého politického okresu. K nim museli docházet i obyvatelé ze vzdálenějších obcí politického okresu, které svého vlastního řezníka neměly a bližší větší sídlo se nenabízelo. Jednalo se například o obce jižně od Velkého Meziříčí (Rudíkov, Vlčatín, Hrozatín, Přeckov nebo Hodov), které jsou mnohdy na půli cesty mezi Velkým Meziříčím a Třebíčí, dále třeba východně ležící obec Ruda (Eisenberg) na půli cesty mezi Velkým Meziříčím a Velkou Bíteší. Ze severu pak pro maso museli docházet například obyvatelé Rousměrova, Radenic, Skleného nad Oslavou, nebo Horních i Dolních Borů. Nejzajímavější dělení platilo pro obyvatelé obcí Pavlínov a Černá východně od města, pro které by mnohem logičtější byl řezník v Měříně, ale uprchlíci museli chodit až do Velkého Meziříčí. Můžeme se pouze domnívat, že to mohlo být například z kapacitních důvodů.

Další řezníci provozovali své živnosti ve Velké Bíteši, ke kterým docházeli lidé také ze vzdálenějších obcí, především západně a severně od města (Heřmanov, Milešín, Křoví, Rozseč, Skřínářov nebo Níhov). Další řezníci byli také v Křižanově a působili pro okolní obce (Dobrá Voda, Jívoví, Kadolec, Kundratice, Horní Libochová). Svého řezníka měla i Osová

²²¹ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 257/1918, nezatříděný materiál.

Bítýška, Tasov a Měřín. Existoval i jeden případ, kdy čtyřčlenná rodina Giuseppeho Valesca z Krokočina pro maso docházela do sousedního okresu k řezníkovi do obce Zbraslav.²²²

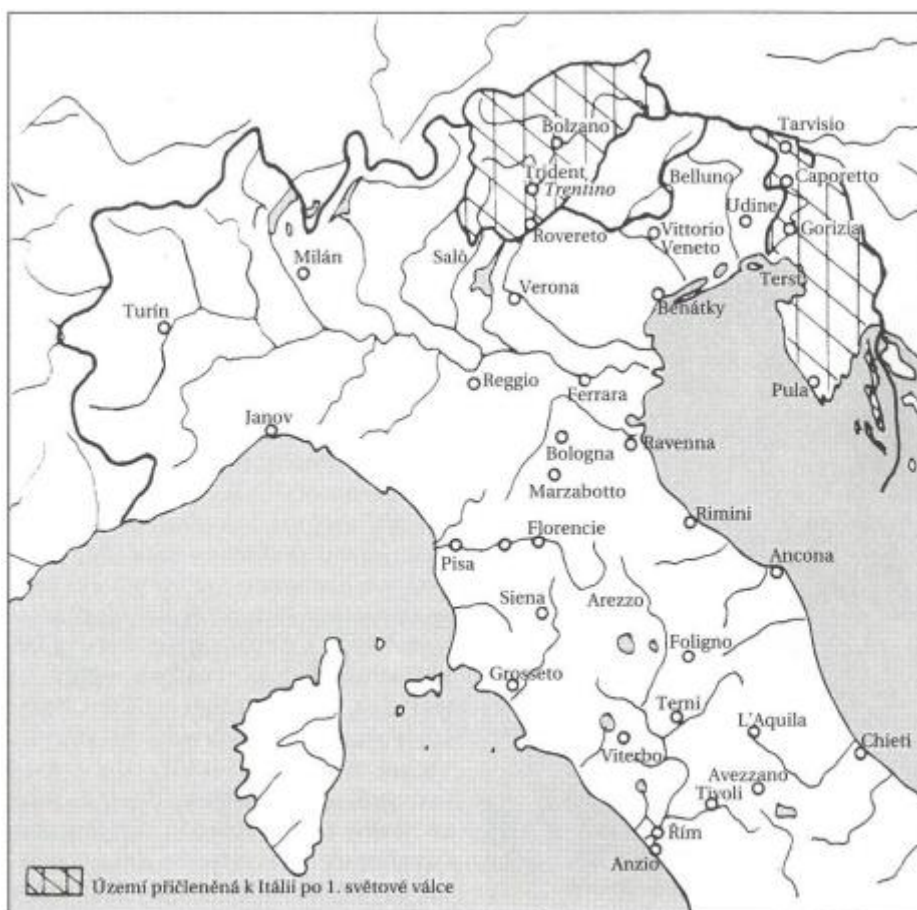
Takto byl alespoň stručně přiblížen život uprchlíků na Velkomeziříčsku podle dostupných pramenů. Během války strádali, ale úřady a také spoluobčané povětšinou dělali co mohli, aby se novým sousedům situace ještě nepřihoršovala, když museli narychlo opustit své domovy a zamířit do vzdálených cizích končin. Ale i oni pomýšleli na návrat do své domoviny a ten pravý čas také nadešel.

²²² MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 257/1918, nezatříděný materiál.

6. Návrat uprchlíků do vlasti

Hluk zbraní utichal, svět po krvavých letech a událostech mířil k příměří a 11. listopadu 1918 v 11:11 opravdu utichly zbraně první světové války. Československo už mezitím stihlo vyhlásit samostatný stát 28. října 1918. Válka byla minulostí, ale Italové v nové republice stále žili a také oni toužili po návratu do svých domovů.

Italská armáda vstoupila do jejich domoviny Tridentska a Jižního Tyrolska až v listopadu 1918 po zhroucení rakousko-uherské armády.²²³ Samotné město Trento (Trident) bylo italskou armádou obsazeno 3. listopadu 1918. Doma měla na uprchlíky čekat válkou zničená krajina i infrastruktura, ekonomika na pokraji zhroucení a hrozící revoluce, tedy problémy, kterým se Itálie chtěla vítěznou válkou vyhnout.

Italské územní zisky po 1. světové válce

Obrázek 7: Územní zisky Itálie po první světové válce.

Převzato z: PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. *Dějiny států*, s. 329.

²²³ PROCACCI, Giuliano. c. d., s. 323–324.

Mír v Saint Germain v roce 1919 už jenom potvrdil přiřazení Jižních Tyrol k Itálii. Oficiálně se hovořilo o „strategických hranicích“ ochraňujících Itálii před vpádem ze severu do úrodné Pádské nížiny. Až později vyšlo na povrch, že tato změna byla ujednána už v roce 1915 v Londýně, o čemž více pojednává druhá kapitola. Celé území od Brennerského průsmyku až po Gradské jezero tak připadlo Itálii, i přes fakt, že na území byla jen třetina obyvatelstva italská.²²⁴

Jak dokládají především poznatky ze školních kronik, po vzniku samostatného Československa se všichni obyvatelé začali zajímat jen a pouze o nový stát a jeho chod. Minimálně tato skutečnost může vyplývat z kronik obcí Velkomeziříčska, které se po 28. říjnu 1918 o Italech téměř výhradně nezmiňují.

V lokálním měřítku se tedy záznamy o uprchlících vytrácí, ale oficialita musela jejich přítomnost řešit a zájem navrátit obyvatele Jižních Tyrol zpět do jejich domovů byl na místě. Mladičský stát měl svých problémů dost a podpora desítek tisíců vystěhovalců byla velmi nákladná, a to jak materiálně, tak finančně.

České úřady tak začaly velmi rychle pracovat na tom, aby se italští uprchlíci vrátili zpět do svých domovů, jelikož v tuto chvíli už to byli příslušníci cizího státu, kteří neměli s Československem nic společného a žili nyní za peníze, které místo nich mohly sloužit domácímu obyvatelstvu.

Právě peníze ale představovaly jeden z velkých problémů po konci války, jelikož na výplaty uprchlíků dostávala jednotlivá hejtmanství hotovost z Vídně, která nyní byla v jiném státu – Rakousku. I proto se hned na konci listopadu okresní hejtmanství ve Velkém Meziříčí dotazovalo moravského místodržitelství v Brně na finanční obnos 100 000 K pro výplatu uprchlíků a mělo obavy, aby tento obnos byl dostatečný, a proto následně požádalo o sumu 150 000 K.²²⁵

Jenže se objevil problém. Ten spočíval v tom, že jednotlivé úřady měly otevřený účet u poštovní spořitelny ve Vídni, která ale na příkaz rakouského Ministerstva války tyto účty zavírala, a proto nebylo možné tento finanční obnos získat. Dalším problémem na Velkomeziříčsku bylo to, že obce odmítaly z vlastních zdrojů uprchlíky vyplácet, vmlouvajíc se na nedostatek hotovosti v obecních pokladnách. Úřad ve Velkém Meziříčí

²²⁴ VEBER, Václav. c. d., s. 571.

²²⁵ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – spisy 1855–1928, č. N 153/1919, státní podpora na uprchlíky politického okresu Velké Meziříčí.

si tak musel vypůjčit 70 000 K od městské spořitelny na výplaty v prosinci 1918 a počítalo se stejným obnosem i pro měsíc leden roku 1919.²²⁶

Moravské místodržitelství v Brně na to reagovalo na začátku ledna otázkou na stav konta u poštovní spořitelny ve Vídni před uzavřením uprchlických účtů. Nařídilo také ukládat peníze na konta jen domácích spořitelen. Velké Meziříčí na svém účtu v době uzavření mělo 11 882 K a k tomu byla v řešení pohledávka na 100 000 K. Veškeré podklady byly zaslány na místodržitelství v Brně a nové obnosy byly už získávány od spořitelny ve Velkém Meziříčí.²²⁷

Po konci první světové války a společně s problémy s výplatou se začalo jednat o odchodu uprchlíků a jejich přesunu zpět do domoviny v Jižním Tyrolsku. Proto 24. prosince 1918 zaslalo moravské místodržitelství v Brně všem okresním hejtmanům na Moravě, správci policejního ředitelství v Brně a vládnímu komisaři v Jihlavě následující: „*Dodatek ku zdejšímu výnosu ze dne 20. XII. 1918, č. 55.384 sděluje se na základě výnosu ministerstva vnitra ze dne 20. XII.1918, č. 1766–1918 v dohodě s ministerstvem železnic, že dle oznámení vrchního železničního velitelství v Innomosti²²⁸ italská vláda nepřijímá transportů italských uprchlíků z jižních Tyrol do 31. prosince 1918. Po tomto dni budou přijímány pouze transporty o 70 osobách a nejvýše asi 500 účastnících. Za tímto účelem jest nutno, aby vrchní železniční velitelství v Praze sestavilo jednotný program pro odvezení veškerých uprchlíků, což jest možno jenom na základě přesného a brzkého udání počtu všech v jednotlivých politických okresech se nalézajících uprchlíků. Vzhledem k tomu se pan okresní hejtman/správce policejního ředitelství, vládní komisař/poukazuje, aby zjistil počet všech v okrese se nalézajících italských uprchlíků z jižních Tyrol a ten, pokud možno do 31. prosince t.r. oznámil přímo ústřednímu železničnímu velitelství při generálním ředitelství československých státních drah v Praze.*“²²⁹

V tuto dobu, na přelomu let 1918 a 1919, dostávalo na Velkomeziříčsku státní příspěvek celkem 737 italských uprchlíků²³⁰, respektive byli vedeni jako uprchlíci s nárokem na státní příspěvek, ale jak bylo nastíněno výše, nebylo úplným pravidlem, že příspěvek opravdu od svých obcí dostávali.

²²⁶ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – spisy 1855–1928, č. N 153/1919, státní podpora na uprchlíky politického okresu Velké Meziříčí.

²²⁷ Tamtéž.

²²⁸ Innsbruck.

²²⁹ MZA v Brně, f. B26 Policejní ředitelství Brno, k. 477, č. 56022/Pr., Váleční uprchlíci z jižních Tyrol, návrat do domova.

²³⁰ BOJDOVÁ, Ivana, Eva ŠEBKOVÁ a Karel ŠEBEK. Italští uprchlíci na jižní Moravě v letech 1915-1919. Blansko: Město Blansko, 2014, s. 23.

Mezitím moravské místodržitelství nadále koordinovalo přesun uprchlíků zpět do jejich vlasti. Všechno bylo navíc konzultováno a spoluríženo italskou misí. Tato mise italských diplomatů a úředníků měla za úkol dohodnout podmínky přepravy uprchlíků zpět do Itálie a spolupodílet se na organizaci těchto transportů. „*Vaše Vysokoblahorodí se tudíž vybízí, aby smyslu zdejšího výnosu ze dne 24. prosince t.r. č. 56922 oznámil, jednak přímo ústřednímu železničnímu velitelství v Praze, jednak místodržitelství počet uprchlíků z jižních Tyrol, kteří se chtějí domů vrátiti, jakož i železniční stanice odjezdu. K výnosu zdejšímu ze dne 20. prosince čís. 56022 se ještě podotýká, že hromadná doprava uprchlíků z Moravy dítí se bude ze stanice Břeclavi.*“²³¹ Bylo také nutné upozornit na tuto skutečnost i Italy v jednotlivých okresech. „*Vaše vysokoblahorodí se konečně vyzývá, aby jste vhodným způsobem zejména v denním tisku upozornil italské uprchlíky, že jak již sděleno-zastavení hromadné jich dopravy jest toliko přechodné a že budou překážky v dohodě s italskou missi odstraněné o možnosti návratu ihned vyrozuměni.*“²³²

Na konci roku se znovu rozběhly přesuny, jak o tom 31. prosince 1918 informovalo moravské místodržitelství. „*Uprchlíci z Přímoří, Gorice a Gradisky, kteří se chtějí do domova navrátiti, budiž na to upozorněni, že odchází každý týden pravidelné transporty uprchlíků z Vídně a Pottendorfu. Aby docíleno bylo připojení na tyto transporty třeba aby se návrat dal v souhlas s velitelstvím sběrny pro rakousko-italské uprchlíky ve Vídni III. Grasbergerbaracken a jest tudíž na tuto okolnost upozorniti ústřední velitelství železniční v Praze při žádostech za přístavení železničních vozidel. Jednotliví uprchlíci musí se odebrati do Pottendorfu, kde postaráno jest až do příštího transportu o jejich ubytování a stravu.*“²³³ Zde byla alespoň vidět součinnost mezi jednotlivými státy ve vzájemné pomoci při přesunu uprchlíků, kdy ústřední velitelství železniční bylo ochotno vypravovat vlaky do Vídně a Pottendorfu, odkud uprchlíci pokračovali vlaky rakouskými.

Bylo nutné se postarat i o válečné zajatce nebo bývalé vojáky rakousko-uherské armády italské národnosti, kteří také chtěli zpět do nové vlasti. O ně se postaralo Ministerstvo vnitra, které předalo následující instrukce: „*Na základě telefonického rozkazu ministerstva vnitra oznamuje se toto: Italští vojíni, kteří jsou demobilizováni, vracejí se ke svým rodinám uprchlickým. Ač tyto vojíny nelze v přesném slova smyslu nazvati uprchlíky, budiž to přesto vzati dodatečně do uprchlické podpory.*“²³⁴

²³¹ MZA v Brně, f. B26 Policejní ředitelství Brno, k. 477, č. 56496/Pr., Váleční uprchlíci z jižních Tyrol, návrat do domova.

²³² Tamtéž.

²³³ MZA v Brně, f. B26 Policejní ředitelství Brno, k. 477, č. 26736/Pr., Uprchlíci z jihu, repatriace.

²³⁴ MZA v Brně, f. B26 Policejní ředitelství Brno, k. 477, č. 2460/Pr., Péče o Italské uprchlíky.

Kromě zajatců a vojáků to byli také dezertéři. Pro ně ale musela platit jiná pravidla, a navíc se mnohdy nechtěli vracet do vlasti z obavy z potrestání za dezerci. Ale Československo je na svém území nechtělo přílišně vydržovat a pro změnu italská strana je částečně potřebovala, nikoliv kvůli trestu, ale kvůli doplnění stavů. Jak o tom psal deník Velkomeziříčsko v červnu 1919, tak po návratu dezertéry čekalo dosloužení v Libyi nebo Kyrenaice, místo vězení či přísnějšího trestu. „Návrat italských desertérů. Na dotaz o amnestii pro italské desertéry došla ministerstvu zahraničních věcí od našeho vyslance v Římě tato odpověď: Intervence ve prospěch desertérů u italské vlády pro umožnění jim beztrestného návratu je nemožná. Dle dosavad schváleného zákona o amnestii jsou desertéři z amnestie úplně vyloučeni a jsou vyzváni, aby se dobrovolně dostavili k svým plukům. Máme za to, že v případě, jestli se desertéři dobrovolně přihlásí, bude jich trest spočívat pouze v dosluhování v Lybii a Cyrenaice. Pokládali bychom za užitečné, aby úřady Českosl. republiky radily desertérům k dobrovolnému návratu, aby byla vláda Českosl. republiky ušetřena nepříjemné situace v případě, že by vláda italská o vydání jich žádala. Dle zpráv novinářských připravuje se předloha o nové amnestii, o níž neopomeneme podati zprávu. Ve smyslu tom budtež italsí desertéři, pokud se zdržují v okrese, informováni. (Čís. 705 pres.)“²³⁵

Zároveň muselo Ministerstvo vnitra řešit i další problémy, a to ty s výplatou, tentokrát pro kněží a učitele, která především na Moravě vázla. „Italským kněžím a učitelům nebyla prý remunerace za prosinec vyplacena. V Čechách se tak stalo. Aby zachován byl stejný postup budiž také na Moravě kněžím a učitelům italským vyplacena remunerace za prosinec.“²³⁶

V polovině ledna se dostavila zpráva, že Itálie vytvořila komisi, která měla dohlížet na přesun obyvatel zpět do Přímoří (nově získané území Itálií po první světové válce) a Jižního Tyrolska. „Dle sdělení zahraničního odboru ministerského presidia v Praze ze dne 2. ledna 1919 čís. 1327 R. došel rakouského voj. vrchního velitelství radiotelegram od italského vojenského vrchního velitelství sdělující, že toto jmenovalo komisi sestávající ze zástupců Trentina a Přímoří za předsednictví generálního tajemníka Gina Invernizziho, které přísluší dohled nad prováděním podmínek příměří, vztahujících se na internované a evakuované civilní osoby, dále ony záležitosti, které jsou v zájmu civilního obyvatelstva obsazených území. Za tím účelem má komise navázati styky se zástupci vojenských a civilních úřadů jednotlivých zemí bývalého mocnářství rakousko-uherského, komise ta odpovídá

²³⁵ Velkomeziříčsko: Nezávislý krajský týdeník pokrokově-demokratický. Velké Meziříčí: Politický klub, 28. 6. 1919, 1(18), s. 9.

²³⁶ MZA v Brně, f. B26 Policejní ředitelství Brno, k. 477, č. 2460/Pr., Péče o Italské uprchlíky.

*ustanovením podmínek příměří a bude žádati ochranu a podporu zmíněných úřadů. O tom se dává vědět na základě výnosu ministerstva vnitra ze dne 13. ledna 1919, čís. 1053 za účelem zařízení a s dalším požádáním, aby podřízené civilní orgány bezpečnostní byly náležitě vyrozuměny, že v případě potřeby jest přáním komise v mezích příslušnosti vyhověla všemožně ji podporovati.*²³⁷

Nicméně soužití před odchodem nebylo vždy úplně příjemné. Jak jednu nešťastnou událost popsal nový městský deník *Velkomeziříčsko*, který začal vycházet v prvních měsících roku 1919. Hned v prvním čísle byla otištěna zpráva o vzrůstající se kriminalitě v samotném Velkém Meziříčí, která se vztahovala i k jedné italské uprchlici. „*Zloději ve Velkém Meziříčí. Dlouho byla bezpečnost v našem městě daleko lepší nežli jinde, na př. v Třebíči. Ale od nějaké doby se poměry velmi zhoršily a smělost zlodějů uvádí obecnost přímo v úžas. Zloději mají spadeno na domy, o kterých vědí, že tam bydlí samé ženy. (...) Za měsíc, 14. ledna t. r. (1919)*²³⁸ *přepadena byla opět dvěma zloději italská uprchlice Anna Karakristi, bytem na Vrchovci, přilehlém k židovskému městu. Italce vzali padouši peníze a skvosty i zásoby a znásilnili ji.*“²³⁹

Několik dní před odchodem to nebyla radostná událost. Nicméně uprchlíkům byl umožněn volný odchod z našeho území. Na Velkomeziříčsku se jednalo především o začátek února, kdy odešla valná většina Italů, jak to dokládá i strohý zápis v kronice školy v Osově Bítýšce: „*9. 2. 1919 – odjeli italští uprchlíci do své osvobozené vlasti.*“²⁴⁰

Naštěstí byl zmíněný případ znásilnění ojedinělý a Italové mohli na svůj pobyt vzpomínat v dobrém. To potvrzuje i článek zveřejněný v týdeníku *Velkomeziříčsko*, nazvaný: „*Starosta města Velkého Meziříčí JUDr. Karel Rosendorf šedesátníkem.*“²⁴¹ Pan doktor Rosendorf vykonával ve Velkém Meziříčí úřad starosty od roku 1915 do roku 1931, zároveň byl činný i v Sokole nebo právě při periodiku *Velkomeziříčsko*.²⁴² V článku jemu věnovaném stojí: „*A jak dovedl se o přidělené nám italské uprchlíky (v počtu asi 133) postarati, aby jim ulehčil krutý jejich osud, zejména na počátku jejich příchodu k nám, to nejlépe projevili mu,*

²³⁷ MZA v Brně, f. B26 Policejní ředitelství Brno, k. 474, č. 756/Pr., Italská komise pro dohled nad prováděním příměří.

²³⁸ Poznámka autora.

²³⁹ *Velkomeziříčsko: Nezávislý krajský týdeník pokrokově-demokratický*. Velké Meziříčí: Politický klub, 1. 3. 1919, 1(1), s. 6.

²⁴⁰ MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, f. NŠ Osová Bítýška, inv. č. 310, školní kronika z let 1915–1940, s. 9.

²⁴¹ *Velkomeziříčsko: Nezávislý krajský týdeník pokrokově-demokratický*. Velké Meziříčí: Politický klub, 28. 1. 1928, 10(4), s. 1–2.

²⁴² JUDr. Karel Rosendorf. Velké Meziříčí [online]. [cit. 2023-03-20].

když po 3 a půl letech od nás odjížděli a jemu vděčně za projevenou jim přízeň po čas jejich pobytu, děkovali. ²⁴³

Ne všem uprchlíkům se chtělo odejít a na druhé straně Československo nepotřebovalo dlouhodobě žít a platit občany cizího státu. Toto nebyl případ Velkomeziříčska, odkud pravděpodobně všichni Italové odešli nejpozději v únoru, což dokládá i výzva uveřejněná v dubnu v týdeníku *Velkomeziříčsko*, která upozorňuje na daňovou úpravu spojenou s placením činžovní daně u bytů po uprchlících. *„Uprázdňení bytů po italských uprchlících budiž ihned ohlášeno za příčinou odpisu daně činžovní u berní správy (dříve berní referát) ve Velkém Meziříčí; jinak nutno platiti činžovní daň až do konce roku.* ²⁴⁴

Ale ne všude to bylo takto snadné, proto moravské místodržitelství muselo v dubnu řešit Italy na území Československa, kteří doposud neodešli a československé úřady se o ně stále staraly. *„Válečným uprchlíkům z jihu byl již během měsíce února 1919 umožněn dobrovolný hromadný návrat do jich domovin. Uprchlíci z jihu, kteří dosud příležitosti této nepoužili a meškají dosud na území našeho státu, budiž ihned vyrozuměni, že další jich podpora na účet čs. státu není již možná a že jim tudíž státní podpory dosud vyplácené budou neodvolatelně a bez výhrady koncem dubna tohoto roku zastaveny. Pokud uprchlíci tito následkem zastavení této podpory rozhodnou se navrátiti domů, načež se jim hromadná volná doprava osob a zavazadel poskytne v rozsahu, v jakém se repatriace uprchlická dosud dělá. (...) Okresní hejtmanství, policejní ředitelství a pan vládní komisař, nechť postará se o to, aby dosud vyplácené podpory uprchlické byly bez výhrady koncem dubna 1919 zastaveny, k čemuž se podotýká, že výjimky z tohoto ustanovení povoleny nebudou a je proto předkládání podobných žádostí bezúčelným.* ²⁴⁵

O Italech mohli obyvatelé v politickém okrese Velké Meziříčí získávat zprávy i po jejich odchodu, hlavně díky týdeníku *Velkomeziříčsko*. Ten se nejen zabýval domácími a lokálními událostmi, ale čtenářům každý týden přibližoval i dění na evropské politické scéně, od jednání ve Versailles, přes nástup Mussoliniho k moci, až k hospodářské krizi a dalším událostem ve 30. letech. Například hned v roce 1920 byla otištěna zpráva z Jižního Tyrolska, kde místní Němci nesouhlasili s přičleněním k Itálii. *„Hnutí Tyrolanů o autonomii. Německé obyvatelstvo středních Tyrol od Trentina k Brenneru, jež připadlo rozhodnutím míru pařížského Itálii, není spokojeno s panstvím italským. Na vládě italské Tyrolané dožadují*

²⁴³ *Velkomeziříčsko: Nezávislý krajský týdeník pokrokově-demokratický.* Velké Meziříčí: Politický klub, 28. 1. 1928, 10(4), s. 1–2.

²⁴⁴ *Velkomeziříčsko: Nezávislý krajský týdeník pokrokově-demokratický.* Velké Meziříčí: Politický klub, 12. 4. 1919, 1(7), s. 8.

²⁴⁵ MZA v Brně, f. B26 Policejní ředitelství Brno, k. 477, č. 29230/Pr., fol. 10, Váleční uprchlíci z jihu, zastavení státních podpor.

*se samosprávy s vlastním parlamentem. Odvolávají se při tom na Wilsonovu zásadu sebeurčení národů. Najednou i bodří Němci v Tyrolsku vědí o sebeurčení národů. S Italy o tom ovšem není vůbec řeči. Tu padla kosa na kámen.*²⁴⁶

Velmi zajímavá událost byla retrospektivně podána i v roce 1922, která se vracela k událostem z období první světové války. „*Svatba s překážkami. Sděluje se nám, že článek s tímto nadpisem, v minulém čísle našeho časopisu uveřejněný, potřebuje doplnění. Osoba, která způsobila v kostele výtržnost, měla sice s ženichem před jeho nastoupením k vojenské službě dítě, když však sama poměr zrušila tím, že za nepřítomnosti narukovaného udržovala s italskými zajatci poměr, který rovněž bez následků nezůstal, vyrovnala se již dávno s ženichem u soudu. Ženich nespěchal tudíž, aby unikl vypořádání s ní, nýbrž proto, aby ošetřovati mohl řádně nově zakoupené hospodářství v Ořechově. Výtržnice svým pláčem a nesprávnými důvody vzbudila u lidí soucit na místo opovržení.*“²⁴⁷ Jednalo se o případ, kdy jedna z žen během nepřítomnosti svého přítele a otce svého dítěte, který byl odveden na válečnou frontu, souložila s vícero italskými zajatci, kteří velmi pravděpodobně byli do regionu přiděleni na zemědělské práce.

V roce 1923 se pak v týdeníku *Velkomeziříčsko* objevila další zpráva o uprchlících, kteří toužili po návratu do Čech. „*Naši »Taliáni« chtějí zase k nám. Jak známo, za války k nám bylo zavlčeno z jihu mnoho »Taliánů«.* Dosti je jich, kteří na pobyt u nás nemohou zapomenout. Právě jsme dostali dopis od 1 rodiny, v němž trpce žalují na nynější svou bídu v Itálii. Rádi by se k nám natrvalo vrátili, aby se z těch zmatků italských dostali ven, jen kdyby se jim naskytla stálejší práce v některé továrně nebo někde jinde. Je vidět, že jinde je ještě hůře nežli u nás.“²⁴⁸ V Itálii v té době končil úspěšný fašistický puč Benita Mussoliniho a obecně situace v zemi nebyla ekonomicky vůbec příznivá. Dá se tedy pochopit touha mnoha obyvatel po návratu do prostředí, které je hostilo v minulých letech.

Na závěr této kapitoly je vložen ještě jeden článek z městských novin *Velkomeziříčsko*. V nich se hned v prvním roce (1919) objevil článek, který reflektoval pobyt a odchod Italů z této oblasti. V tomto článku autoři vzpomenuli někdejší spoluobčany a soužití s nimi, stejně jako jejich odjezd z velkomeziříčského nádraží do své nové domoviny. Článek s názvem: „*Vystěhovalci z jižních Tyrol na Meziříčsku*“ shrnuje alespoň stručně pobyt a odjezd Italů z území okresního hejtmantství.

²⁴⁶ *Velkomeziříčsko: Nezávislý krajinský týdeník pokrokově-demokratický.* Velké Meziříčí: Politický klub, 21. 8. 1920, 2(34), s. 3.

²⁴⁷ *Velkomeziříčsko: Nezávislý krajinský týdeník pokrokově-demokratický.* Velké Meziříčí: Politický klub, 11. 3. 1922, 4(11), s. 4.

²⁴⁸ *Velkomeziříčsko: Nezávislý krajinský týdeník pokrokově-demokratický.* Velké Meziříčí: Politický klub, 27. 1. 1923, 5(5), s. 5.

„Po vyhlášení války Itálií bývalému Rakousku vyklizeno bylo násilně obyvatelstvo vlašské národnosti z jižních Tyrol a zavedeno dílem do Čech, dílem na Moravu. Také na okres zdejší zavezení byli tito násilně vystěhovalí lidé a přibyli na nádraží Velkomeziříčské dne 26. května 1915. Odtud rozvezeni byli do města a celé řady obcí. Tak dostalo se na naše hejtmanství celkem 1300 lidí, již v několika hodinách musili opustiti svůj rodinný krb, svůj majetek a žít dlouho v daleké cizině. Lidé tito si u nás zvykli. V brzku ozýval se všady vlašský hovor, zřízeny byly pro jejich děti vlašské školy a odevzdán jim byl špitální kostelíček ke službám božím, které vykonával jejich duchovní P. Quirino Pretti. Nejdříve děti, později i četní dospělí naučili se česky a děti rády zpívaly naše písně. Vystěhovalci tito toužili po návratu domů, ale dlouho marně. Teprve po nastalém převratu státním bylo lze na to pomýšleti. Jako my zdobili jsme se slovanskou trikolorou, tak nyní již skuteční Vlaši připínali si trikoloru italskou. Radovali se z osvobozené vlasti a přáli nám ze srdce i naše „odpoutání“ od starého, násilného Rakouska. Za tuhého mrazu dne 8. února nadešel den hromadného jejich návratu domů. S radostnou tváří ubírali se tito lidé na nádraží s praporky italskými. Zde umístěni byli do 33 vozů nákladních. Ač zima byla krutá, nedělali si mnoho z této poslední útrapy a s voláním „Ať žije československá republika!“ „Sláva československé republice!“ odjížděli z Velkého Meziříčí. Dostali se šťastně domů, což oznámili lístky, na nichž byla již známka poštovní italská. Umlkl hovor italský ve Velkém Meziříčí, osiřel po nich špitální kostelíček. Někteří z vystěhovalců nevrátili se již do své otčiny, neboť drímají zde věčný sen. Také dosti dítek narodilo se v našem kraji a budou, až dospějí, zajisté vzpomínati na vzdálené své rodiště. V tyrolských horách zazní často ještě česká píseň, které děti se naučily a u nás dlouho se bude vzpomínat na dobu, kdy zde přes tři roky prodlévali násilně sem přesídlení Vlachové.“²⁴⁹ Zároveň byl ve Velkomeziříčsku otištěn v roce 1928 i dopis od rodiny Fondriest adresovaný neznámé rodině z Osové Bítýšky. Tento dopis je přiložen v přílohách jako příloha č. 4.

²⁴⁹ *Velkomeziříčsko: Nezávislý krajský týdeník pokrokově-demokratický.* Velké Meziříčí: Politický klub, 22. 3. 1919, 1(4), s. 6–7.

Závěr

První světová válka je v dějinách lidstva jednou z nejvýraznějších událostí, která formovala tvář moderního světa a podobu současné Evropy. Byla to válka, o níž je ve společnosti stále poměrně značné povědomí, přinesla obrovský posun v technice a zanechala za sebou hluboké šrámy, například v podobě revoluce v Rusku a také nové národní státy jako Československo, Polsko nebo pozdější Jugoslávii, tedy státy národů, které dlouhá století hledaly právo na sebeurčení na politické mapě světa.

Zároveň se jedná, do té doby, o nejkrvavější a největší konflikt, po kterém zůstala zpustošená zem, státy na pokraji bankrotu, hladovějící a roztržité rodiny a přeměněná mapa světa. V Evropě tato válka navíc připravila podhoubí k vzestupu extrémních hnutí, ať už to byl komunismus v Rusku nebo fašismus v Itálii a později i nacismus v Německu. Nepřímým důsledkem této války byla další strašlivá katastrofa 20. století – druhá světová válka.

Každá válka se bezprostředně dotkne i civilního obyvatelstva a první světová válka na tom nebyla jinak. Podepsala se i na obyvatelstvu Rakouska-Uherska. Nejprve na obyvatelích Haliče a Bukoviny a po vstupu Itálie do války na straně států Dohody 23. května 1915, dolehla válka i na obyvatele Jižního Tyrolska, kteří museli narychlo opustit své domovy a byli odsunuti do zcela nového a neznámého prostředí, mezi lidi, kterým nerozuměli, kteří na ně mnohdy mohli nahlížet jako na příživníky a další „hladové krky“.

Tato diplomová práce si dala za cíl přiblížit, jak mohl vypadat život těchto vystěhovalců z Jižního Tyrolska v politickém okrese Velké Meziříčí a ukázat, jak se sem tyto lidé dostali, co zde dělali, jaké měli starosti a problémy, které jim ztěžovaly pobyt, jak byli zaměstnáni, jak je vnímali například místní obyvatelé nebo jak vypadala školní docházka italských dětí nebo kdo zajišťoval pastorační péči. Italové nakonec na Velkomeziříčsku strávili necelé čtyři roky v rozmezí května 1915 a února 1919 a v místních občanech zanechali nepochybně silný dojem a vytvořili si se svými dočasnými spolubydlíci silné vazby.

Ty bohužel byly, nejen na Velkomeziříčsku, zcela zpřetrhány a téma italských uprchlíků na území dnešní České republiky za první světové války vypadlo z oblasti zájmu i povědomí široké veřejnosti. Jen výjimečně jsou připomínány tyto dávné události a případné svazky obyvatel dvou rozdílných národů, které si ale v nouzi dokázaly pomoci a ulevily si tak alespoň trochu při dopadech válečného běsnění kolem nich.

Tato práce byla založena na práci s dostupnými primárními prameny převážně z pobočky SOA Žďár nad Sázavou ve Velkém Meziříčí, doplněné o archivní prameny z MZA

v Brně a SOA Třebíč a Žďár nad Sázavou. S jejich pomocí se dal alespoň částečně zachytit život odsunutých Italů na Velkomeziříčsku. Velmi cenným zdrojem byly také školní kroniky z obcí bývalého politického okresu, kde někteří kronikáři dokázali zachytit nejen stopy Italů, ale také vystihnout atmosféru doby. Celá práce je doplněná o sekundární zdroje, které dokreslují jednak válečné události, obecnou hospodářskou a sociální situaci a také částečně postihují i problematiku italských uprchlíků.

Na tuto práci by se dalo dále navázat a obohatit ji i o další poznatky z primárních pramenů, především z archivů moravského místodržitelství v Brně, kdy by bylo možné dále prostudovat jednotlivá nařízení týkající se uprchlíků. Zde by mohlo být problémem pouze to, že by se tato nařízení nedala přímo specifikovat na Velkomeziříčsko, ale na celou Moravu. Dalším cenným zdrojem, především pro statistiku, by mohly být matriky, ve kterých se dají vypočítat úmrtí, narození a výjimečně i svatby italských uprchlíků. Existují také jmenné seznamy příchozích vystěhovalců, ze kterých by bylo možné vytvořit tabulku a dále pátrat po informacích o jednotlivých přesunutých Italech. Prozkoumání a zapracování těchto materiálů do této práce by bezesporu výrazně překročilo požadovaný rozsah diplomové práce, proto nebyly tyto materiály výrazněji v práci zahrnuty.

S pomocí primárních archivních pramenů, dobového tisku a sekundárních pramenů v podobě literatury se tato práce zaměřila na téma italských uprchlíků za první světové války na území politického okresu Velké Meziříčí. V práci byla nejprve nastíněna situace v čerstvě sjednocené Itálii před první světovou válkou, její vstup do Trojspolku s Německem a Rakouskem-Uherskem, vzájemné rozpory, důvody pro příklonění Itálie k Dohodě a stručně také válečné události první světové války.

Zároveň byla do práce přiložena i kapitola o hospodářské situaci v Českých zemích za první světové války, která měla za cíl dokreslit celkovou atmosféru v životě běžných lidí a poukázat na poměry, se kterými se museli popasovat nejen Italové, ale i domácí obyvatelstvo.

Dále se tato diplomová práce zabírala tím, jak probíhal samotný odsun Italů z jejich domovů. Mnohdy měli jen necelý den na zabalení zavazadel a přesun na sběrná nádraží v Trentu a Rivě (uprchlíci mířící na Velkomeziříčsko) a odtud většinou tři až pět dní jeli ve vagónech pro dobytek na sever monarchie. Na to navázala další podkapitola o příchodu italských uprchlíků na Velkomeziříčsko. Zde byl kladen důraz na jejich prvotní ubytování a problémy s tím spojené, doplněné o poznámky z jednotlivých kronik, ve kterých příchod nových sousedů zaznamenávali jednotliví kronikáři, což jsou cenné zdroje informací, podle

kterých si čtenář může dotvořit obrázek o tom, jak byli příchozí Italové vnímáni domácím obyvatelstvem.

Následující část se zabírala samotným pobytem italských uprchlíků na Velkomeziříčsku. Byly přiblíženy čtyři hlavní oblasti, které se objevovaly často i v kronikách a úředních dokumentech, tedy pastorační péče, školství, zaměstnání a na závěr i každodenní život vystěhovalců.

Pastorační péče byla pro Italy důležitá hned z několika důvodů. Kněží na území politického okresu Velké Meziříčí, především Quirino Pretti, plnili při příchodu i pobytu uprchlíků klíčovou roli, jelikož fungovali nejen jako morální podpora, ale také jako administrativní spojnice s úřady, tlumočníci a v neposlední řadě i jako opora obyvatelstva.

Pro děti vystěhovalců ve Velkém Meziříčí byla dokonce zřízena samostatná italská škola, v obci Bory nebo ve Velké Bíteši pro ně vznikla samostatná třída. Jinde ale děti musely navštěvovat výuku společně s českými žáky. Brzy se tak naučily základy našeho jazyka, což usnadnilo komunikaci mezi oběma skupinami obyvatel.

Vláda ve Vídni i místní úřady se také snažily Italy dostat co nejdříve do zaměstnání, aby nahradili chybějící síly, které byly odvedeny na válečnou frontu. Na Velkomeziříčsku šlo především o zemědělství, jelikož celý region byl spíše venkovského rázu s množstvím menších vesnic. Jedinou výjimkou bylo Velké Meziříčí, kde existoval textilní průmysl, ve kterém se Italové také uchytili.

Poslední kapitola se pak věnovala návratu Italů do vlasti, který nastal v první polovině února 1919. Italové tehdy určitě cítili touhu vrátit se zpět do nové vlasti a svých domovů, a naopak nové československé úřady neměly zájem živit na svém území obyvatele cizího státu. V některých místech se s odsunem objevily potíže, když Italové chtěli zůstat a úřady byly nuceny jim přestat vyplácet podporu, aby je dostaly pryč. To nebyl případ Velkomeziříčska, odkud všichni Italové odjeli do února 1919 a ještě po letech obě strany vzpomínaly na společně prožité chvíle na Velkomeziříčsku za první světové války.

Tato diplomová práce si stanovila za cíl blíže popsat pobyt italských vysídlenců z Jižního Tyrolska na Velkomeziříčsku a postupně přiblížit okolnosti jejich nuceného vystěhování, těžkosti spojené s příjezdem do cizího prostředí, podmínky při pobytu Italů v jednotlivých obcích tehdejšího politického okresu Velké Meziříčí a okolnosti spojené s jejich odchodem zpátky do jejich domovů, už náležejících k Itálii. Tento cíl se podařilo na předchozích stranách naplnit.

Na závěr se dá říci, že pobyt Italů ve vyhnanství nebyl snadný. Naráželi na spoustu překážek, od negramotnosti, přes jazykovou bariéru, až po jiné zvyky a návyky. Často

se mohli setkat s nepochopením, nepřátelstvím a nedůvěrou, ale minimálně na Velkomeziříčsku se ve většině případů setkali s pochopením, ochotou a pomocí domácího obyvatelstva, které jim pomohlo zvládnout těžkou životní situaci.

Seznam použité literatury a pramenů

Knižní zdroje

BALCAROVÁ, Jitka, Eduard KUBŮ a Jiří ŠOUŠA (ed.), *Venkov, rolník a válka v českých zemích a na Slovensku v moderní době*. Praha: Národní zemědělské muzeum, s.p.o., 2017. ISBN 978-80-86874-87-6.

BEEROVÁ, Jaromíra. *Stezka Česko-Italského přátelství v Chyňavě*. Chyňava: Obec Chyňava, 2014.

BĚLINA, Pavel. *Dějiny evropské civilizace*. Praha: Paseka, 1995. ISBN 80-718-5010-1.

BOJDOVÁ, Ivana, Eva ŠEBKOVÁ a Karel ŠEBEK. *Profughi italiani in Moravia del Sud negli anni 1915–1919*. Tione di Trento: Centro Studi Judicaria, 2015.

BOJDOVÁ, Ivana, Eva ŠEBKOVÁ a Karel ŠEBEK. *Italští uprchlíci na jižní Moravě v letech 1915-1919*. Blansko: Město Blansko, 2014.

DEML, Jakub. *Kronika městečka Tasova: faksimile tasovské kroniky psané v letech 1922-1929*. Brno: JOTA, 1991. ISBN 80-900-2815-2.

DEML, Jakub. *Zrození Šlépějí: aneb Demlova "bílá kniha"*. Praha: Akademie věd České republiky, 2018. ISBN 978-80-200-2758-0.

FILKA, Ivo a Marie RIPPEROVÁ. *Historie a současnost podnikání na Žďársku*. Žehušice: Městské knihy, 2005. Historie a současnost podnikání v regionech ČR. ISBN 80-86699-31-5.

GILBERT, Martin. *První světová válka: úplná historie*. Praha: BB/art, 2005. ISBN 80-734-1563-1.

HANUSOVÁ, Kristýna. *Italští uprchlíci na Sušicku v období první světové války* [online]. České Budějovice, 2018 [cit. 2023-04-17]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/vpf6p0/>. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Václav GRUBHOFFER.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v Českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-906-5.

HUGHES, Serge. *The fall and rise of Modern Italy*. New York: The Macmillan Company, 1967.

KOUBOVÁ, Lenka. *Zásobování města Písku během první světové války* [online]. Brno, 2007 [cit. 2023-02-02]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/okug8/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jiří MALÍŘ.

KRATOCHVÍL, Augustin. *Velkomeziříčský okres*. Brno: Garn, 2007. Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy. ISBN 978-80-86347-71-4.

KVAČEK, Robert. *První světová válka a česká otázka*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Triton, 2013. ISBN 978-80-7387-635-7.

KUČERA, Rudolf. *Život na příděl: válečná každodennost a politiky dělnické třídy v českých zemích 1914-1918*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 978-80-7422-232-0.

MICHLOVÁ, Marie. *Byli jsme a budem, aneb, Česká každodennost 1914-1918*. Řitka: Čas, 2013. ISBN 978-80-7475-024-3.

OLIVERIUS, Miroslav (ed.), *Naše Chyňava: vlastivědný sborník pro obec Chyňava a okolí*. Chyňava: Obec Chyňava, 2014. ISBN 978-80-905570-0-0.

PERNES, Jiří. *Pod císařským praporem: historie habsburské armády 1526-1918*. Praha: Elka Press, 2003. Militaria. ISBN 80-902745-5-2.

PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. Dějiny států. ISBN 80-710-6152-2.

SCHEUFFLER, Pavel. *Zásobování potravinami v Praze v letech 1. světové války*. In: ROBEK (ED.), Antonín. *Etnografie Dělnictva IX*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku, 1977, s. 143-187.

ŠEBKOVÁ, Eva, *Italští uprchlíci ve školních kronikách bývalého politického okresu Boskovice*, in: *Sborník Muzea Blansko*, Blansko: Muzeum Blansko 2004, s. 115-121

ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Česká historie. ISBN 80-710-6274-X.

ŠERTLEROVÁ, Julie. *Strava a stravování pražských dělníků mezi lety 1848-1939* [online]. Plzeň, 2018. [cit. 2023-02-02]. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/11025/37843>. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická. Vedoucí práce Petra LUPTÁK BURZOVÁ.

TEPLÍK, Tomáš. *Evropská diplomacie v historických souvislostech: od počátků do vypuknutí první světové války*. Praha: Imprinta, 2010. ISBN 978-80-254-3527-4.

TRONEČKOVÁ, Irena. *Scénář výstavy - "Bylo nebylo aneb jak Meziříčí manévry hostilo"* [online]. Brno, 2010 [cit. 2022-10-17]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/vsezsk/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Otakar KIRSCH.

VEBER, Václav. *Dějiny Rakouska*. Praha: Lidové noviny, 2002. Dějiny států. ISBN 80-710-6491-2.

WESTWELL, Ian. *První světová válka den po dni*. V Praze: Naše vojsko, 2013. ISBN 978-80-206-1351-6.

WINTER, Jay Murray. *První světová válka: [fakta, svědectví, souvislosti]*. Praha: Mladá fronta, 1995. ISBN 80-204-0520-8.

Dobový tisk

Velkomeziříčsko: Nezávislý krajinský týdeník pokrokově-demokratický. Velké Meziříčí: Politický klub, 1919-1941. ISSN 2336-5986. Dostupné také z: <https://www.digitalniknihovna.cz/kkvhb/uuid/uuid:00df7326-91b4-4ecb-9962-ec9ea9dafd8d>

Časopisy

LOWE, Cedric James. VII. Britain and Italian Intervention, 1914–1915. *The Historical Journal*. 1969, 12(3), 533-548. ISSN 0018-246X. Dostupné z: doi:10.1017/S0018246X00007275

Archivní materiál

Moravský zemský archiv v Brně

MZA v Brně, nezatříděno, H 250 Rudolf Bartůněk, továrna na vlněné látky Třešť.

MZA v Brně, f. B26 Policejní ředitelství Brno, k. 474, č. 756/Pr., Italská komise pro dohled nad prováděním příměří.

MZA v Brně, f. B26 Policejní ředitelství Brno, k. 477, č. 29230/Pr., fol. 10, Váleční uprchlíci z jihu, zastavení státních podpor.

MZA v Brně, f. B26 Policejní ředitelství Brno, k. 477, č. 2460/Pr., Péče o Italské uprchlíky.

MZA v Brně, f. B26 Policejní ředitelství Brno, k. 477, č. 26736/Pr., Uprchlíci z jihu, repatriace.

MZA v Brně, f. B26 Policejní ředitelství Brno, k. 477, č. 56496/Pr., Váleční uprchlíci z jižních Tyrol, návrat do domova.

MZA v Brně, f. B26 Policejní ředitelství Brno, k. 477, č. 56022/Pr., Váleční uprchlíci z jižních Tyrol, návrat do domova.

MZA v Brně, f. B26 Policejní ředitelství Brno, k. 477, č. 38082/Pr., Váleční uprchlíci z jižních Tyrol, návrat do domova.

MZA v Brně, f. B26 Policejní ředitelství Brno, k. 477, č. 1650/Pr., Návrat italských desertérů.

Matrika oddaných 1914–1942 [online]. Velké Meziříčí: Moravský zemský archiv, 1938 [cit. 2023-04-03]. Dostupné z:

https://www.mza.cz/actapublica/matrika/hledani?typ=obec&obec_id=1813&page=2

MZA v Brně, Státní okresní archiv Třebíč

MZA v Brně, SOA Třebíč, f. NŠ Hodov, inv. č. 1079, kronika z let 1903–1951.

MZA v Brně, SOA Třebíč, f. NŠ Tasov, nezpracovaná část, kronika z let 1908–1936.

MZA v Brně, Státní okresní archiv Žďár nad Sázavou

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, f. NŠ Osová Bítýška, inv. č. 309, školní kronika z let 1886–1915.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, f. NŠ Osová Bítýška, inv. č. 310, školní kronika z let 1915–1940.

MZA v Brně, Státní okresní archiv Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – spisy 1855–1928, č. N 153/1919, státní podpora na uprchlíky politického okresu Velké Meziříčí.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1117/1915, fol. 1, problémy při ubytování uprchlíků.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1223/1915, fol. 1–3, nákup oděvů a prádla.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1200/1915, fol. 1–6, zpráva o pracovním přidělení.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1085/1915, fol. 1–3, nábor zemědělských pracovníků.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1280/1915, fol. 1–2, péče o uprchlíky – náboženství, kulturní, sociálně-politický ohled.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1936/1915, fol. 1–4, statistika o uprchlících.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1151/1915, sociální péče o uprchlíky; souhrnné důkazy podle domovských obcí.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1034/1915, fol. 1, zpráva o pracovním přidělení.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1085/1915, fol. 1–3, nábor uprchlíků na zemědělské práce.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1095/1915, fol. 1, firma Schiff und Co. ve Schwechatu, potřeba dělníků.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1188/1915, fol. 1, zakládání školících dílen pro obuvníky, krejčí a sedláře.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1410/1915, fol. 1–3, uprchlíci ve Velkém Meziříčí.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1532/1915, fol. 1–6, pokrytí potřeby pokrývek.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1546/1915, fol. 1–2, uprchlíci italské národnosti; pastorační péče.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1201/1915, uprchlíci italské národnosti; pastorační péče.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1704/1915, fol. 1–12, válečná výstava ve Vídni; oddělení sociální péče o uprchlíky.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1784/1915, fol. 1–2, opatření ve prospěch uprchlické školní mládeže z Tyrolska a Přímoří ve vzdělávání.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1900/1915, fol. 1–8, sociální péče o uprchlíky; vytápění ubytování.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1523/1915, podpora uprchlíků. vytápění ubytování.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1913/1915, fol. 1–4, kulturní péče o uprchlíky z jihu; zajištění učitelů.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1717/1915, kulturní péče o uprchlíky z jihu; zajištění učitelů.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1148/1917, svazek, spisy o úpravě péče pro uprchlíky.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 257/1918, fol. 1–9, zařazení k zemědělským pracím.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZŠ Blížkov, inv. č. 180, kronika z let (1787) 1883–1925.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Březejc, inv. č. 59, školní kronika z let 1911–1974.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZŠ Černá, inv. č. 163, školní kronika z let 1871–1982.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. OŠ Dobrá Voda, inv. č. 116, školní kronika z let 1902–1919.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZŠ Dolní Heřmanice, inv. č. 175, školní kronika z let (1837) 1875–1916.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZŠ Dolní Heřmanice, inv. č. 176, školní kronika z let 1916–1940.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. NŠ Horní Bory, inv. č. 173, školní kronika z let 1902–1940.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. NŠ Horní Libochovná, inv. č. 59, školní kronika z let 1890–1936.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. NŠ Horní Radslavice, nezpracovaná část, školní kronika z let 1908–1970.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Hrbov, inv. č. 118, školní kronika z let 1914–1939.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Jabloňov, inv. č. 145, školní kronika z let 1890–1936.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Kadolec, inv. č. 103, školní kronika z let (1801) 1884–1927.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. NŠ Krásněves, inv. č. 73, školní kronika z let 1908–1947.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. NŠ Lavičky, inv. č. 132, školní kronika z let 1906–1935.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Lhotky, inv. č. 125, školní kronika z let 1883–1921.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. NŠ Měřín, školní kronika, inv. č. 431, úřední kniha 424 z let 1872–1946.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. NŠ Mostiště, inv. č. 148, školní kronika z let 1890–1940.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Olší nad Oslavou, inv. č. 185, školní kronika z let 1911–1951.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Ořechov, školní kronika, inv. č. 158, úřední kniha 157 z let (1803) 1875–1948.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. NŠ Pavlínov, inv. č. 136, školní kronika z let 1914–1951.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Pavlov, inv. č. 147, školní kronika z let (1787) 1808–1940.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. NŠ Radostín nad Oslavou, inv. č. 267, školní kronika z let 1913–1953.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. OŠ Ruda, školní kronika, inv. č. 140, úřední kniha 137 z let (1785) 1870–1940.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Sklené nad Oslavou, školní kronika, inv. č. 187, úřední kniha 270 z let 1900–1939.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. ZDŠ Uhřínov, školní kronika, inv. č. 273, úřední kniha z let 1797–1920.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. NŠ Velká Bíteš, inv. č. 467, školní kronika z let 1907–1940.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. JŠ Velká Bíteš, inv. č. 817, školní kronika z let 1904–1962.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Zemědělské školství Velká Bíteš, školní kronika, inv. č. 45, úřední kniha z let 1909–1967.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. SEŠ Světlá Velké Meziříčí, sv. I, školní kronika z let 1901–1923.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. KŠP Velké Meziříčí, sv. I, školní kronika z let (1891) 1913–1934.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. OŠ Vídeň, inv. č. 111, školní kronika z let 1911–1940.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. AO Kochánov, sv. I, obecní kronika z let (1830) 1887–1953.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. MNV Krásněves, nezpracovaná část, obecní kronika z let (1843) 1924–1979.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. MNV Martinice, obecní kronika, inv. č. 3, úřední kniha 3 z let 1914–2003.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. AO Oslavice, obecní kronika inv. č. 8, úřední kniha 6 z let 1871–1979.

MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. MNV Znětínec, sv. I, obecní kronika z let 1876–1975.

Elektronické knihy

DOLNIČAR, Ivan. *Jugoslavija 1941-1981* [online]. Bělehrad: eksport pres, 1981 [cit. 2022-11-16]. Dostupné z: <https://www.scribd.com/document/349827899/Milan-Bajec-Ivan-Dolni%C4%8Ddar-Jugoslavija-1941-1981-files>

Istra kroz vrijeme: pregled povijesti Istre sa osvrtom na grad Rijeku [online]. Rijeka: Centar za povijesna Istraživanja - Rovinj, 2009 [cit. 2022-11-16]. ISSN 0353-3301. Dostupné z: <https://crsrv.org/wp/wp-content/uploads/2020/03/N.30-Istra-kroz-vrijeme.pdf>

KOŘÍNEK, Karel. *Vlastivěda Velkomeziříčska pro školu a dům*. Velké Meziříčí: Učit. spolek "Budeč, [1938?]. Dostupné také z: <https://www.digitalniknihovna.cz/kkvhb/uuid/uuid:e4e1da48-c439-4c5a-bed0-cde546820ec2>

PAGE, Thomas Nelson. *Italy and the World War* [online]. Ann Arbor: Michiganská univerzita, 1920 [cit. 2022-12-06]. ISBN 978-1539958857. Dostupné z: <http://www.gwpda.org/wwi-www/Italy/PageTC.htm>

Internetové zdroje

AUSTRIA-HUNGARY BEFORE WORLD WAR I. *Alpha history* [online]. [cit. 2022-11-01].

Dostupné z: <https://alphahistory.com/worldwar1/austria-hungary/>

Bohemia Mia [online]. [cit. 2022-11-16]. Dostupné z:

https://www.ledro.cz/Bohemi_Mia/Vitejte.html

Drsná Vysočina. *Lovecpokladu.cz* [online]. [cit. 2023-01-07]. Dostupné z:

<https://www.lovecpokladu.cz/klub/a/drsna-vysocina-21017>

Historické epochy. *Zdětín zblízka* [online]. [cit. 2023-01-07]. Dostupné z:

<https://zdetinzblizka.eu/historicke-epochy/prvni-svetova-valka/1917-2/>

Historie okresů v Česku. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA):

Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2023-01-10]. Dostupné z:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Historie_okres%C5%AF_v_%C4%8Cesku

JUDr. Karel Rosendorf. *Velké Meziříčí* [online]. [cit. 2023-03-20]. Dostupné z:

<https://www.velkemezirici.cz/o-meste/osobnosti-mesta/11193-judr-karel-rosendorf>

Kronika obce. *Obec Nížkovice* [online]. [cit. 2023-01-16]. Dostupné z:

<https://nizkovice.cz/1924/#obsah>

Kroniky. *Bílý Újezd* [online]. [cit. 2023-01-07]. Dostupné z:

<https://www.bilyujezd.cz/bu/kronika/ch13.html>

Liškov – první světová válka. *Obec Čížkov* [online]. [cit. 2023-01-16]. Dostupné z:

<https://www.obec-cizkov.cz/cs/liskov/historie/liskov-prvni-svetova-valka/R71-A2622/>

Mapy.cz [online]. 2023 [cit. 2023-01-10]. Dostupné z:

<https://mapy.cz/zakladni?x=16.6442000&y=49.2327000&z=11>

Soudní okres. *Multimediaexpo.cz* [online]. [cit. 2023-01-10]. Dostupné z:

<http://www.multimediaexpo.cz/mmecz/index.php/Soubor:MS1-okresy.1938.png>

TOMAN, Jiří. Italské rodiny v Čechách a na Moravě v době 1. světové války. *Měřínský zpravodaj* [online]. 2014, 4(5), 15–16 [cit. 2023-04-04]. Dostupné z:

https://www.merin.cz/images/stories/Mestys/Zpravodaj/Mnsk_zpravodaj_5-2014.pdf

Seznam obrázků

Obrázek 1: Ilustrační mapa okresních hejtmanství v roce 1900.....	12
Obrázek 2: Soudní okresy na Moravě a ve Slezsku v roce 1938	13
Obrázek 3: Soudní okres Velké Meziříčí před první světovou válkou.....	14
Obrázek 4: Jazykové rozložení obyvatelstva Rakouska-Uherska v roce 1910	17
Obrázek 5: Obce, ze kterých přišli Italové na Velkomeziříčsko v roce 1915	43
Obrázek 6: Mapa obcí na Velkomeziříčsku, do kterých přišli Italové v roce 1915	44
Obrázek 7: Územní zisky Itálie po první světové válce	80

Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Srovnání cen potravin na začátku a na konci války.....	32
Tabulka č. 2: Vystěhovalci na Velkomeziříčsku 27. července 1915 dle obce původu.....	41
Tabulka č. 3: Uprchlíci z Jižního Tyrolska na Velkomeziříčsku 2. 8. 1915.....	42
Tabulka č. 4: Materiální zaopatření italských uprchlíků na Velkomeziříčsku v listopadu 1915.....	52
Tabulka č. 5: Italové schopní nastoupit na zemědělské práce na Velkomeziříčsku v roce 1915.....	66
Tabulka č. 6: Náklady na opravu ubytování uprchlíků na Velkomeziříčsku na podzim 1915.....	74

Seznam příloh

- Příloha č. 1: Seznam obcí z obrázku č. 6, do kterých přišli uprchlíci z jihu v roce 1915.
- Příloha č. 2: Sazba na hovězí a telecí maso v roce 1918.
- Příloha č. 3: Vzpomínky Jakuba Demla na pobyt Italů na Velkomeziříčsku.
- Příloha č. 4: Dopis italských uprchlíků uveřejněný v týdeníku Velkomeziříčsko.

Přílohy

Příloha č. 1: Seznam obcí z obrázku č. 6, do kterých přišli uprchlíci z jihu v roce 1915

Obec	Počet příchozích Italů
Velké Meziříčí	308
Velká Bíteš	63
Osová Bítýška	49
Křižanov	41
Vídeň	37
Holubí Zhoř	35
Tasov	34
Ruda	33
Uhřínov	31
Měřín (a Pustina)	30
Černá	29
Oslavice	28
Horní Bory	23
Mostiště	20
Křoví	20
Jabloňov	20
Lhotky	19
Čikov	19
Studnice	18
Rudíkov	18
Pavlínov	18
Sklené	17
Rousměrov	17
Jívoví	17
Břeží	17
Hrbov	16
Hodov	15
Bezděkov	15
Záblatí	14
Nové Sady	14
Vlkov	13
Olší	12
Netín	12
Heřmanov	12
Dobrá Voda	12
Vlčatín	11
Stránecká Zhoř	11
Přeckov	11
Pavlov	11
Katov	11

Horní Heřmanice	11
Blížkov	11
Petrovice	10
Kundratice	10
Kadolec	10
Dolní Heřmanice	10
Dolní Bory	10
Březejc	10
Ořechov	9
Martěnice	9
Horní Libochovná	9
Vidonín	7
Rohy	7
Radenice	7
Křižínkov	7
Košíkov	7
Jindřichov	7
Jestřabí-Březska	7
Batouchovice	7
Rozseč	6
Radňoves	6
Přibyslavice	6
Nová Ves	6
Níhov	6
Březky	6
Milešín	5
Krokočín	5
Vatín	4
Baliny	4
Závist	Bez dat
Zálesná Zhoř	Bez dat
Záblatí	Bez dat
Svařenov	Bez dat
Radoškov	Bez dat
Radostín	Bez dat
Osové	Bez dat
Březské	Bez dat

Zdroj dat: MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 1936/1915, fol. 1–4, statistika o uprchlících. (přeloženo autorem)

Příloha č. 2: Sazba na hovězí a telecí maso v roce 1918

Maso hovězí		Maso telecí	
Za 1 kg hovězího:	Cena	Za 1 kg telecího:	Cena
Předního se zarostlými kostmi bez zvláštního přívazku	6 K	Bez přívazku	5 K
Zadního s přívazkem	7 K		
Zadního bez přívazku	8 K	Řízkového masa bez přívazku	8 K
Přívazek nesmí při zadním mase překročit 20 %			
Svíčková bez kostí a bez přívazku	8,80 K	Za 1 kg vnitřností	Cena
Roštěná s kostmi a bez přívazku	8 K	Pličky	3,80 K
Za 1 kg vnitřností	Cena	Játra	4,60 K
Plíce	1,20 K	Mozek	2 K
Mozek	1,80 K	Okruží očištěné	1 K
Játra	3 K		
Slezina a srdce	1,20 K	Jazyk	3,80 K
Ledviny	2,20 K		
Jazyk	5,20 K		
Vemeno	0,40 K		
Dršťky	0,80 K		

Zdroj dat: MZA v Brně, SOA Žďár nad Sázavou, pobočka Velké Meziříčí, f. Okresní úřad VM – presidiální spisy 1855–1918, pres. 257/1918, nezatříděný materiál.

Poznámka: Příloha č. 2 znázorňuje maximální ceny, za které mohlo být prodáváno hovězí a telecí maso v únoru 1918, poté co okresní hejtmanství ve Velkém Meziříčí zavedlo maximální limity na nákupy tohoto zboží a rozdělilo uprchlíky k jednotlivým řezníkům v okrese, u kterých mohli nakupovat maso a uzeniny.

Příloha č. 3: Vzpomínky Jakuba Demla na pobyt Italů na Velkomeziříčsku

„Večer jsme mluvili o Talijánech. O vystěhovalcích totiž. U pana Kryštofa jeden takový slouží, chasník. Velice dobrý pracovník: neboť já, dívaje se na něj, jak stojí na žebříňáku a drží opratě a bič, vždycky mám dojem, že ten chasník nejede pro snoby nebo pro otýpky, nýbrž že jest právě v úkonu jáhna při mši pontifikální. Jmenuje se Giuseppe Menegelli, ale tady mu říkají Pepík. Včera se nám pan Kryštof mezi řeči zmínil, že Pepík se stydí mluvit talijánsky. Byl jsem právě zaměstnán mariášem (neboť už dávno byla tma a „v noci nikdo nemůže dělati“ a jsem tu na hospodě, chci říci, hospodou), ale ta zmínka o Pepíkovi dotkla se bolestně mého srdce. Pepík totiž má také sestry, které bydlí a živí se kdesi jinde, v Náměšti, tuším, a ty sestry nerozumějí polnímu hospodářství, natož aby věděly, kterak v hospodářství se nazývá ta neb ona práce a věc. Někdy prý některá z těchto talijánských dívek u Kryštofů nějakou tu hodinu vypomáhá, na mlatě, na poli a stává prý se, že Pepíkovi jest býti tlumočnickem. Ale milý Pepík nerozpřádá talijánského hovoru, nýbrž řekne své sestře nejnezbytnější slovo a dost. A ještě prý jest patrné, že i to jediné slovo mateřské říká nerad a s odporem.“ (...)

(...) „Ano, vidíte, vždyť jsem Vám to nedořekl o tom Talijánovi! Byli na mlatě kromě pana Kryštofa tito dobří lidé: Giuseppe Menegelli, Mařka, tetička, Karolina a snad i babička. Mačka se v čemsi odchytila od pravdy a nechtěla bludu svého uznati, natož litovati. I vzal si pan Kryštof na pomoc Pepíka Talijána a povídá: „Pepíku, vid’ že je to pravda?“ Pepík povídá: „No ba!“ Mařka povídá: I mlč ty hloupý Talijáne, vždyť ty jiného ani neznáš než jen „no ba“, „no ba“! Pepík se bránil: „A jak teda mám říkat? „no, ano“? Mařka na to s důrazem: „No ba!“ (...)

(...) „Jest tady ještě jeden Taliján, který zašívá šaty, už kolikrát byl taky u nás, jest malý, mladý, hrbatý a hubený a velice živě, svým obličejem a hlavně svýma očima, mi nepřipomíná moji nebožku sestru. A přece tohoto Talijána nikdo nebil! Znáám jeho rodiče a všechny jeho sourozence, jsou to velcí dobráci, práce jest jim přítelkyní, které se nevnučují, a bohatství katem, jehož nikdy nepoznali. Mají doma také nějaké hospodářstvíčko, tam někde u Rivy. Proč se na ně mračiti, proč je podezřívati z nějaké nečistoty? Ale na tom hrbatém jasně vidím, že by nemusilo býti politických rozdílů mezi národy. Je-li v každém národě někdo schopen trpěti, anebo milovati: proč jím opovrhovat? Proč raději se nepříčinít, aby hrb nebyl utrpením a aby důvěřivost a dětská prostota nebyly hanbou, anebo kořistí? Jsem přesvědčen, že našeho Talijána krejčího mají zde všichni rádi. Snad každému, jako mně, kdykoli Franceschina Menegelliho vidím, se zdá, že jest to nějaký zámožský pták, kterému přestřelili

křídlo, a on z velikých výšin sletěl na tuto zem, aby už nikdy se nevznesl. Jeho chůze jest nápadně rychlá, jeho krok nápadně dlouhý, a kráčí-li, stále pravici kývá jako veslem. Trupu jako by neměl. Všechno jeho tělo jest v ramenou a v hlavě. Ruce má bílé a prsty jemně prodloužené, jistě prodloužené, jako by prsty nezbytně odpovídali nohám. Také paže jsou zřetelně delší, čehož si povšimnu, kdykoli Francesco zdvihá pravici ke svému talijánskému klobouku, aby někoho pozdravil. Pravice jeho letí k tomu klobouku obřadně velikým obloukem a vždy se divím, jak jistě a přesně jeho prsty zachytí jeho klobouk zpředu v promáčknutém vrcholu. Ale on pozdravuje každého. Jeho pohled je ustavičně prosebný, a to mne týrá. Ale všichni ho mají rádi. Myslím, že z celé češtiny zná jedině slovo: „Dóbry, dóbry.“ Zrovna jako pták, který jest Stvořitelem odsouzen říkati jediný dvouslabičný zvuk. Drahý Francesco Menegelli, kdybys věděl, jak tě miluji, ale já ti nedovedu pomoci. A kdybys věděl, jak jest mně, bylo by ti líto mne, jak mně jest líto tebe. Moře mlčení leží mezi tebou a mnou. Ale protože jsi člověk, snad svým tichým a dobrotivým pohledem vidíš všecko, i to, čeho nelze vysloviti, i mou ubohou duši, pošlapanou, poplivanou, ale jako ta tvoje: vděčnou a upřímně, obětavě poklonkující, protože na zemi ještě není slušno klaněti se... Tvůj bratr už je na tom lépe, on jede s konima a drží opratě a bič, stoje v korbě, jako by byl v úkonu jáhna při mši pontifikální!“ (...)

Zdroj: DEML, Jakub. *Zrození Šlěpěji: aneb Demlova "bílá kniha"*. Praha: Akademie věd České republiky, 2018. ISBN 978-80-200-2758-0.

Poznámka: Znamý český autor Jakub Deml, spisovatel a kněz, pocházel z Velkomeziříčska, konkrétně z obce Tasov a na Tasovsku působil i za první světové války. Během těchto let se v obcích jihovýchodně od Velkého Meziříčí jako kněz potkával i s mnoha příchozími Italy. Své zkušenosti, poznatky a vzpomínky vtisknul do několika děl, včetně sbírky *Šlěpěje*.

Příloha č. 4: Dopis italských uprchlíků uveřejněný v týdeníku Velkomeziříčsko

„Vzpomínka na pobyt italských uprchlíků v našem okrese. Jedna rodina býtyšská, která byla v živých stycích s uprchlíky italskými a nedávno jim psala, obdržela od nich koncem března dopis česky psaný, který – s pozměněními odpovídající duchu jazyka našeho – slovně uveřejňujeme:

Vylíčiti radost, kterou nám učinily Vaše milé dopisy, nejsme s to. Každý chtěl být první a čísti novinky od Vás, a jak se Vám daří; jeden druhému lístek z ruky bral. Všechno nás těšilo velice. Dalo nám to prožiti znova na okamžik ty časy a ta místa a pobyt s těmi lidmi, kteří tak dobře byli s námi a rozuměli našim bolestem a starostem. Však to také trvalo dlouho — celé čtyři roky! Jak dobře ještě na to všechno vzpomínáme! Dlouho už jsme o Vás neslyšeli, nic nevadí; vždycky jsme na Vás vzpomínali, a nyní že nám píšete, ještě více na Vás myslíme. Těšíme se velice, že všichni z rodiny máte se dobře a děti že jsou dobře zaměstnány; budou jistě radostí svých rodičů. Také my můžeme říci, že naše děti jsou hodný, a že můžeme s nimi být spokojeni. Gino jest blízko Trenta prvním úředníkem na dráze a na Velikonoce bude se ženiti se slečnou také od Trenta. Přijíždí domů každý den a ráno zase odjíždí. Quido má hodně práce ve svém řemesle obuvnickém, zařídil si zde hezký obchod. Mario a Karel jsou již několik roků v městě zaměstnání. František — nejmladší — jest také již tři roky v obchodu manufakturním, Lina, nejmladší, nám pomáhá na hospodě, Ines, druhá, poslední rok chodí do školy. V celku se nám daří dobře a nemůžeme být nespokojeni. Rodina Dallai bydlí blízko nás. Také jejich děti jsou již odrostlé. Nejstarší syn jest nyní vojákem zde, druhý je truhlář. Jedna z těch malých holčiček loni umřela, druhá chodí s Ines do školy. Všichni ostatní, kterých ještě vzpomínáte, jsou zde v městě, ale hodně daleko, takže Vám o nich psát nemůžeme. Račte pěkně pozdraviti od nás pány starostu Melkusa, Slámu, Homolu a všechny ostatní, na jejichž jména si nemůžeme vzpomenouti. Doufajíce, že Vám tím způsobíme radost, zasíláme Vám naši podobiznu, takže můžete poznati, jak se změnily naše děti proti tehdejší době. Vzadu najdete jména každého z nich. Byli bychom velmi rádi, kdybyste nám mohli také Vaši podobiznu poslati, což by byla pro nás věčná vzpomínka. Nejlepší přání na Velikonoce! Doufáme, že nám brzo podáte nějaké zprávy. Vždy Vás vzpomínáme a zdravíme Vás všechny z rodiny.

Rodina Fondriest.

Rádi uveřejňujeme tento milý dopis bývalých uprchlíků italských, jsme jim vděční za to, že na nás — Slovany — s láskou vzpomínají a přejeme jim všeho nejlepšího. Také my nikdy nezapomeneme dob, kdy s námi na Moravě sdílely ty strašné útrapy válečné, a máme radost z

jejich svědectví, že jsme tehdy měli porozumění pro jejich bolesti a starosti. Nechat' jsou hodně zdraví a šťastni. — Redakce.“

Zdroj: *Velkomeziříčsko: Nezávislý krajinský týdeník pokrokově-demokratický*. Velké Meziříčí: Politický klub, 26.5.1928, 10(21), s. 5. ISSN 2336-5986. Dostupné také z: <https://www.digitalniknihovna.cz/kkvhb/uuid/uuid:e89bd102-165f-11e8-9fb7-001b63bd97ba>

Poznámka: Předcházející úryvek vyšel v týdeníku *Velkomeziříčsko* v květnu 1928. Na stránkách byl otištěn dopis rodiny Fondriest, která žila v okolí města Trento a po téměř deseti letech se spojila s rodinou v Osové Bítýšce, u níž během válečných let a nuceného pobytu na českomoravském pomezí museli žít.